

T.C

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ ÇAĞ'DA DARBELER

Yüksek Lisans Tezi

Suna YILDIRIM

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Nevşehir

Haziran 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm meteryal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Suna YILDIRIM

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“ESKİ ÇAĞ’DA DARBELER” adlı Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisans Üstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Suna YILDIRIM

Danışman

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

KABUL ve ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU danışmanlığında Suna YILDIRIM tarafından hazırlanan “ESKİÇAĞ’DA DARBELER” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

25.06.2020

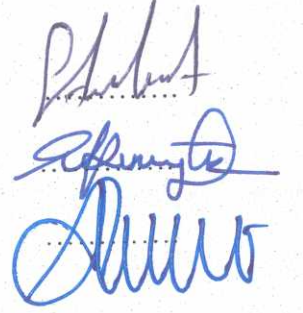
JÜRİ

Danışman: Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Remzi KUZUOĞLU

Üye: Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .18. / .08 / 2020 tarih ve 2020-33-603 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

18.08.2020

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Enstitü Müdürü

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın hazırlanmasında benden desteğini esirgemeyen, tđm zorluklarda yanımda olan ve bana yol gđsteren, çalışmanın sorunsuz bir biçimde ilerlemesini sağlayan değerli Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU hocama canı gđnđlden teŐekkör ederim.

ESKİ ÇAĞ'DA DARBELER

Suna YILDIRIM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Haziran 2020

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

ÖZET

Darbe, bir ülkede baskı kurarak zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme ve rejimi değiştirecek şekilde yönetimi devirme biçimidir. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Eski Çağ'da Darbeler isimli çalışmamızın amacı, Mezopotamya'da kurulan Sümer, Akad, Babil ve Asur Devletleri, Anadolu'da kurulan Hurri, Hitit, Lidya ve Urartu Devletleri, İtalya coğrafyasında kurulmuş olup sınırları Anadolu'ya kadar uzanan Roma Devleti'nin bünyesinde gerçekleşmiş olan darbe vakalarının belirlenip neden ve sonuçlarının tek bir başlık altında toplanmasıdır. Bu çalışmanın hazırlanmasında çivi yazılı belgeler, kitaplar ve makaleler incelenmiş ardından elde edilen bilgiler yorumlanarak tez haline getirilmiştir. Çalışmanın sonucunda Eski Çağ'da kralların devleti yönetmedeki yetersizliği, iç ve dış politikalarının halk ve ordu tarafından beğenilmemesi, devletin silahlı gücü olan ordunun devleti yöneten kişiye karşı cephe alması, ordunun başındaki komutanların kral olma hevesleri, kral kardeşlerinin ya da devletin üst düzey kişilerinin krallık makamına erişme istekleri, halkın salgın hastalık, kıtlık vb. olaylardan kralları sorumlu tutarak isyan etmesi ve kral eşlerinin kendilerinden olan çocukları bir an önce iktidara getirerek güçlerini artırmak istemeleri darbe vakalarının gerçekleşmesindeki etkenlerdir. Eski Çağ Devletleri'nde gerçekleştirilen darbeleri üç gruba ayırmak mümkündür: Krala yakın kişilerin gerçekleştirdiği saray darbeleri, halkın ayaklanması sonucunda gerçekleşen halk darbeleri ve askerlerinin kendi menfaatlerini ön planda tutan komutanlarını ya da kendilerine daha çok para vaat edenleri destekleyerek yaptıkları askeri darbeler. Bunlardan saray darbelerinin sonuçlarının ülke genelinde büyük etkileri olmamakla birlikte halk darbelerinden ve askeri darbelerden bazılarının Eski Çağ Devletleri'nde yönetim sistemini değiştirecek kadar büyük sonuçları olmuştur. Bu sebeple halk darbeleri ve askeri darbeler Eski Çağ'da yöneticilerin en çok çekindikleri darbe şekilleri haline gelmiş ve krallar bu darbelerin önüne geçmek adına askerlerin ve halkın isteklerine önem vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Darbe, Ayaklanma, Suikast, Saray Darbesi, Halk Darbesi, Askeri Darbe.

COUPS IN ANCIENT TIMES

Suna YILDIRIM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences
History, M.A. July, 2020

Supervisor: Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

ABSTRACT

A coup is a form of pressure in a country, using force or democratic means to resign the government and overthrow it in a way that will change the regime. The aim of our study titled Coups in Ancient Age, which was prepared as a master's thesis, is the Sumerian, Akkadian, Babylonian and Assyrian States established in Mesopotamia, the Hurri, Hittite, Lydian and Urartu States established in Anatolia, and the borders of which extend to Anatolia. It is the determination of the coup cases that took place within the structure of the Roman State and gathering the causes and effects under a single heading. In the preparation of this study, cuneiform documents, books and articles were examined, then the information obtained was interpreted and turned into a thesis. As a result of the study, the inability of the kings to govern the state in the Ancient Age, their domestic and foreign policies were not liked by the people and the army, the army, which is the armed power of the state, against the ruler of the state, the desire of the commanders at the head of the army to become a king, the kings brothers or high-ranking members of the state access requests, people's epidemic disease, famine, etc. The rebellion by blaming the kings for the events and the kings 'wives' desire to increase their power by bringing their children to power as soon as possible are the factors in the realization of the coup cases. It is possible to divide the coups carried out in the Ancient States into three groups: Palace coups carried out by people close to the king, popular coups as a result of the uprising of the people, and military coups by their soldiers by supporting their commanders who prioritize their own interests or those who promised them more money. Although the consequences of the palace coups did not have great effects across the country, some of the popular coups and military coups had such great consequences to change the administrative system in the Ancient States. For this reason, public coups and military coups became the forms of coups the rulers feared the most in the Ancient Age, and kings gave importance to the wishes of the soldiers and the people in order to prevent these coups.

Key Words: Coup, Uprising, Assassination, Palace Coup, People's Coup, Military Coup.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ YAZIM KLAUZUNA UYGUNLUK.....	ii
KABUL ve ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEZOPOTAMYA'DA DARBELER

1. Sümer Şehir Devletleri'nde Darbeler.....	11
2. Akad Devleti'nde Darbeler.....	16
3. Babil Devleti'nde Darbeler.....	20
4. Asur Devleti'nde Darbeler.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA DARBE

1. Hitit Öncesi Dönemde Darbeler.....	33
2. Hitit Devleti'nde Darbeler	37
3. Hurri Devleti'nde Darbeler.....	47
4. Urartu Devleti'nde Darbeler	50
5. Lidya Devleti'nde Darbeler	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMA DEVLETİ'NDE DARBELER

1. Krallık Dönemi'nde Darbeler.....	55
2. Cumhuriyet Dönemi'nde Darbeler	60
3. İmparatorluk Dönemi'nde Darbeler	69

SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	94
EKLER	101
ÖZ GEÇMİŞ.....	117

KISALTMALAR VE SİMGELER

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

Yak.: Yaklaşık

GİRİŞ

Darbe, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*vuruş, çarpış*” manasına gelmektedir. Söz konusu, devlet yönetiminde darbe olunca anlamı “*Bir ülkede baskı kurarak zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme ve rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi*” olarak değişmektedir. Bu işi yapan kişiye ise “darbeci” adı verilmekte olup Türk Dil Kurumu’nun sözlüğünde “*Darbe yaparak yönetime el koyan kimse*” şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Darbe, devletin başında olan kral, hükümdar, padişah, başkan, başbakan vb. yöneticilerin bir nedene bağlı olarak ya da tamamen hususi çıkarlar neticesinde bulunduğu konumdan aniden indirilmesi olarak yorumlanabilir. Darbe, yöneticiyi değiştirmek için yapılabileceği gibi devletin yönetim sisteminin değiştirilmesi için de yapılabilir. Devletin başının değiştirilmesi ya da devletin yönetim şeklinin değiştirilmesi adına yapılan bütün darbelerde, darbecinin başarılı olabilmesi için gereken en temel koşul devletin silahlı gücünü veya halkı yanına çekmiş olmasıdır.² Silahlı gücü elinde bulunduran ordu darbe yapmak isteyen kişiyi, mevcut yönetimle aralarında olan ilişki neticesinde destekleyebilir ya da kendi çıkarlarına uygun olmayan yönetimi tek başına alaşağı edebilir. Bu da ordunun yönetimdeki gücünü gözler önüne sermektedir.

İktidarını sağlamlaştırmak isteyen kralların ilk işi orduyla aralarında bir anlaşmazlığın çıkmamasına özen göstermek olmalıdır. Meydana gelen bir darbe neticesinde sadece mevcut yönetici veya yönetim sistemi değişmekle kalmaz devletin temel, sosyal, ekonomik politikaları da değişir.³ Bu durum darbenin sonuçlarının iyi ya da kötü halk üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir.⁴

¹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü Darbe Maddesi.

² Sevda Gülşah Yıldırım, Eren Yürüdür, Askeri Darbe Algı Bilgi ve Tutum Ölçeği Gerçeklik ve Güvenilirlik Çalışması, **Article History Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2017, 317-338.

³ Yıldırım ve Yürüdür, 317-338.

⁴ Yağmur Avcıbay, **II. Meşrutiyetten Günümüze Türk Siyasal Hayatında Darbeler ve Darbe Girişimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, 1-5.

Eski Çağ'da darbeler konusunun aydınlatılması hem Eski Çağ'a ışık tutması açısından hem de yakın geçmişimizde meydana gelen darbelerin sebeplerinin ve sonuçlarının anlaşılması açısından oldukça önemlidir.

Darbe yapan ve yapılan kralların günümüzde büyük bir kısmı biliniyor olmasına rağmen Eski Çağ Devletleri'nin siyasi tarihleri yazılırken kralın nasıl başa geçtiğine değinilmiş ancak Eski Çağ'da darbeler müstakil bir başlık halinde ele alınmamıştır. Tezimizde Eski Çağ'ın önemli ve büyük devletlerinden olan Sümer, Akad, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Urartu, Lidya ve Roma devletleri bünyesinde meydana gelen darbeler kronolojik olarak neden sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir.

Eski Çağ'da Darbeler isimli bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm Mezopotamya'da Darbeler, İkinci Bölüm Anadolu'da Darbeler, Üçüncü Bölüm Roma Devleti'nde Darbeler.

Eski Çağ'da Darbeler isimli tezimiz, eski Anadolu coğrafyası ve eski Mezopotamya coğrafyasında kurulmuş olan devletler ile Roma Devleti'nde meydana gelen darbeleri içermektedir. Eski Yunan, Mısır ve İran medeniyetlerinin dahil edilmesi durumunda tez çok uzun olacağı için konular yukarıdaki biçimde sınırlı tutulmuştur.

Birinci Bölüm de Mezopotamya coğrafyasında kurulmuş olan Sümer, Akad, Babil, Asur devletlerinin genel özellikleri ve bu devletler bünyesinde meydana gelen darbeler incelenmiştir.

Mezopotamya; Mesos (orta) ve Potamos (ırmak) kelimelerinin birleşiminden oluşan bir terimdir. Fırat Nehri ve Dicle Irmağı'nın arasını tanımlamak için kullanılır. Günümüzde Mezopotamya kuzeyde Toros Dağları, güneyde Basra Körfezi, doğuda Zağros Dağları, batıda Suriye Çölü'ne kadar olan kısmı kapsamaktadır.⁵

Mezopotamya coğrafyasına MÖ 4000'lerde gelmeye başlayan Sümerler MÖ 3500'lerde bugün bizim anladığımız tarzda bir devletten ziyade, daha çok yerel beylikler biçiminde teşkilatlanarak Mezopotamya'nın alt kesimlerinde yani bu günkü Bağdat'ın kuzeyinden Basra Körfezi'ne kadar olan bölgede şehir devletleri şeklinde yapılandılar. Mezopotamya'ya nereden ve hangi yollarla geldikleri kesin olarak bilinmeyen Sümerler bölgedeki yerel halktan daha üstün bir kültüre sahiplerdi. Biz bunu Sümerlerden önce Mezopotamya coğrafyasında görülmeyen silindir mühür, çömlekçi çarkı ve yüksek mabet gibi değişik kültür unsurlarının görülmeye

⁵ Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi**, 11. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 12.

başlamasından anlıyoruz. Sümerler yerleştikleri bu bölgede mevcut köy kültürünü şehir kültürüne çevirerek sosyal hayatın ve bölge kültürünün gelişmesine katkı sağladılar.⁶

Tüm Sümer Şehir Devletleri için dini açıdan büyük önem arz eden Baş Tanrı Enlil'in kült merkezi Nippur⁷ Kenti'ndeki baş rahibin elinden krallık tacı giymek ve krallık esasını almak o dönemde "Lugal Kalama"⁸ olmak için büyük bir önem arz ediyordu. Lugal Kalama olmak ve ticari açıdan önemli olan Basra Körfezi'ni elinde bulundurmak isteyen Sümer Şehir Devletleri, sürekli birbirleri ile mücadele ettikleri için hiçbir zaman merkezi bir devlet oluşturamadılar. MÖ 2850'ler de Mezopotamya coğrafyasına akın etmeye başlayan "Samilerin" MÖ 2350 yılında Agadeli Sargon (MÖ 2334-2279) önderliğinde merkezi bir devlet kurmasıyla Sümer Şehir Devletleri yıkılmış ve Sümerler Mezopotamya'da ikinci plana düşmüşlerdir.

Eski Çağ Tarihi'nin ilk darbe vakası işte bu Sümer Şehir Devletleri'nden Lagaş Kenti'nde⁹ MÖ 2365 yılında II. Eannatum'a karşı Lagaş Kenti'nin baş rahibi Enatarzi tarafından gerçekleştirilmiş ve bilinen yazılı tarihin ilk darbesi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu olay aslında din ve devlet işlerinin uzun zamandan beri ayrı yürütüldüğü Sümerlerde, din görevlilerinin yönetimi ele geçirmesi ve devletin işleyişini sekteye uğratması olarak yorumlanabilir. Sümer Şehir Devletleri'nde dengenin bu şekilde bozulması aslında yapılacak olan diğer darbelere de kapı aralamıştır.¹⁰

Mezopotamya coğrafyasında kurulmuş olan ve tezimizin inceleme alanına giren diğer bir devlet ise Agadeli Sargon'un kurduğu Akad Devleti'dir. MÖ 2334-2112 yılları arasında varlığını devam ettiren Sami kökenli Akad Devleti, Sümer Şehir Devletleri'nden farklı olarak Mezopotamya'da merkezi bir yapılanma oluşturmayı başarmıştır. MÖ 2334-2279 yılları arasında Akad Devleti'nin başında olan Sargon,

⁶ Firuzan Kinal, **Eski Mezopotamya Tarihi**, 1. Basım, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983, 24.

⁷ Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan Nippur, günümüzde Irak sınırları içerisinde bulunan Bağdat'ın 150 km güneydoğusunda yer alır. Kent üzerindeki ilk yerleşmeler MÖ 6. binyılına kadar geriye gitmektedir. Kentte bulunan çok sayıdaki tapınak Nippur'un, Sümerlerin Tanrı Kült merkezlerinden birisi olduğunu göstermektedir. Yusuf Kılıç, **Eski Mezopotamya'nın Büyük Arşivleri**, **Kafdağı Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2019, 88-106.

⁸ Büyük kral anlamındadır. Ekrem Memiş, **Eskiçağda Mezopotamya**, 4. Baskı, Bursa: Ekin Yayınları, 2017, 47.

⁹ Güney Mezopotamya'da günümüz Irak'ının güneydoğusunda, Fırat ve Dicle Nehirlerinin kesiştiği noktanın kuzeybatısında yer alır. Susan Wise Bauer, **Antik Dünya**, Mehmet Morali (çev.), 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, 37. Günümüzde Tello. Amelie Khurt, **Eski Çağ'da Yakın Doğu**, Dilek Şendil (çev.), 4. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, 41.

¹⁰ Khurt, 23-46.

devleti için birçok zafer kazanmış, düzenli bir ordu kurarak uzak diyarlara sefer yapmış ve Akad Devleti'ni bilinen yazılı tarihin ilk imparatorluğu haline getirmeyi başarmıştır. Sargon'dan sonra Akad Devleti'nin başına sırasıyla Rimuş (MÖ 2278-2270), Maniştusu (MÖ 2270-2254) ve Naram-Sin (MÖ 2254-2218) geçmiş, tüm bu krallar seleflerine darbe yaparak Akad tahtına oturmuştur. Naram-Sin Dönemi'nde bölgeye akın etmeye başlayan Gutiler,¹¹ MÖ 2150 yılında Akad Devleti'ni tarih sahnesinden silmişlerdir.¹²

Mezopotamya'da kurulan ve konumuz açısından bize kaynak sunan bir diğer devlet ise Babil Devleti'dir (MÖ 1894-539). Sümer ve Sami kökenli halkların karışımından meydana gelen Babil Devleti günümüzde Bağdat'tan Basra Körfezi'ne kadar olan bölgeyi kapsamaktadır.¹³ Babil Devleti'nin tarihi, Eski Babil Devleti, Deniz-Eli Sülalesi, Hana Kasları ve Yeni Babil Devleti olarak dört başlık altında incelenmektedir. Babil Devleti'nde yaşanan ilk darbe vakası ise Eski Babil Devleti Dönemi'nde Sumu-la-el (MÖ 1880-1845) tarafından Sumu-abum'a (MÖ 1894-1881) karşı MÖ 1881 yılından gerçekleştirilmiştir.¹⁴

Mezopotamya coğrafyasında kurulmuş olan ve tezimizin inceleme alanına giren son devlet ise Asur Devleti'dir (MÖ 2017-612). Sami kökenli bir halk olan Asurlular, Mezopotamya'da eski Tel-Halaf Kültürü'nden gelme Arabistan orjinli batı Sami Kavimlerinin kaynaşmasıyla meydana gelen bir devlettir. Mezopotamya'ya Akadlardan sonra ikinci Sami Göçü hareketiyle gelen Asurlular, Kuzey Mezopotamya'da yaşayan Hurri Kabileleri ile birleşerek, Dicle'nin batı kıyılarında kurdukları, Asur Kenti'nde önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlardır.¹⁵ Asurlular başlangıçta Babil ve Mitanni gibi büyük devletlerin etkisi altında kalmış olsalar da daha sonraları giderek gelişmiş, Mısır'da dahil olmak üzere Ön Asya'nın büyük bir kısmında zamanın egemen devleti olarak varlık göstermişlerdir. Asur Devleti'nin tarihi Eski Asur (MÖ 2000-1700), Orta Asur (MÖ 1700-1050), Yeni Asur (MÖ 1050-722) ve Asur İmparatorluk Devri (MÖ 722-612) olmak üzere dört ana kısımda incelenmektedir. Asur Devleti'nde ilk darbe vakası Eski Asur Dönemi'nde I. Şamsi-

¹¹ Gutiler, Elam ile Mezopotamya'yı ayıran Zağros Dağları'nın eteklerinde yaşayan ve en eski Türk kavmi olduğu düşünülen bir halktır. Memiş, 82-83.

¹² Köroğlu, 75-84.

¹³ Joan Oates, **Babil**, Fatma Çizmeli (çev.) 2. Basım, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2015, 11.

¹⁴ Oates, 88-172.

¹⁵ L. Gürkan Gökçek, **Asurlular**, 1. Basım, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2015, 31-32

Adad (MÖ 1808-1776) tarafından II. İrişum'a karşı MÖ 1808 yılında gerçekleştirilmiştir.¹⁶

İkinci Bölümde, Anadolu coğrafyasında kurulmuş olan Hurri, Hitit, Lidya, Urartu devletleri ve Hitit öncesi Anadolu'sunda gerçekleştirilen darbe vakaları incelenmiştir. Anadolu kelimesinin kökeni Eski Yunancaya dayanmaktadır, Romalılar tarafından "Anatolia" şeklinde anılan Anadolu, Eski Yunancada "Güneş'in doğduğu yer" manasına gelmektedir. Romalıların, ülkelerinin doğusunu belirtmek için kullandıkları bu coğrafi terim Türkiye Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti zamanından günümüze kadar Anadolu şekline uyarlanarak gelmiştir. Anadolu, güney kısımları Akdeniz, kuzey kısımları Karadeniz ve batı kısımları Ege Denizi ile çevrili bir yarım adadır. Ayrıca Anadolu, güneyden Suriye ve Irak'a, doğudan da Ermenistan, Gürcistan, Nahçıvan ve İran'a kadar uzanan bir coğrafyadır.¹⁷

Tezimizin konusu olan darbelerle alakalı, Anadolu'daki ilk kaynaklar Hititler Dönemi'ne kadar uzanmaktadır. İlk izlerine Kültepe'de rastlanılan Hititlerin Anadolu'ya nereden geldikleri tam olarak bilinmese de genel olarak kabul gören görüş, dillerinin Hint-Avrupai kökenli olması ve bu dili konuşan insanların anayurdunun Aşağı Tuna'dan, Karadeniz'in kuzey kıyısı boyunca, Kafkasların kuzeyine kadar uzanan bölge olması dolayısıyla, buradan geldikleri yönündedir.¹⁸ Hitit Devleti'nin tarihi "Eski Hitit Devleti" (MÖ 1650-1450) ve "Büyük Hitit Devleti" (MÖ 1450-1200) olmak üzere iki ana bölümde incelenmektedir. Hititler Anadolu'ya geldiklerinde Hattilerle karşılaşmış, Hatti ve Hitit Beylikleri bir süre Anadolu'da ortak yaşamak durumunda kalmışlardır. Pithana oğlu Anitta Neşa¹⁹ Şehri'ni ele geçirerek Anadolu'da merkezi bir krallık kurma yolunda ilk adımı atmıştır. Anitta'nın bu icraatından sonra Anadolu'da yaklaşık yüz yıllık bir dönem hakkında elimizde yeterli belge bulunmamaktadır. Bu dönemde Anadolu'da Hatti Beylikleri ve Hitit Beyliklerinin bir arada yaşadığı, aralarında Anadolu'ya egemen olmak için savaşlar yaptıkları, bu

¹⁶ Hüseyin Sever, Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri, **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 31, Sayı 1-2, 2011, 421-428.

¹⁷ Metin Tuncel, Birinci Coğrafya Kongresi'nde Türkiye Coğrafi Bölgelerinin İsimlendirilmesi, Sınırlarının Tespiti ve Günümüze Etkileri, **Türkiye Coğrafya Dergisi**, Sayı 57, 2011, 1-10.

¹⁸ J. G. Macqueen, **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Esra Davutoğlu (çev.), 4. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2015, 27-28

¹⁹ Neşa günümüzde Kayseri sınırları içerisinde bulunan Kültepe'dir. İrfan Albayrak, **Kaniş Karum'unun Bir Mektubu**, Anadolu Arşivleri, Cilt 6, Sayı 1, 2003, 1-7.

savaşlardan Hititlerin başarılı şekilde ayrılarak Eski Hitit Devleti'ni kurdukları düşünülmektedir.²⁰

Eski Hitit Devleti'nin kurucusunun kim olduğu hakkında tartışmalar mevcuttur, genel olarak kabul gören görüş ise I. Hattuşili'nin (MÖ 1650-1620) kurduğu yönündedir. Eski Hitit Devleti'nin ikinci kralı olan I. Murşili'nin (MÖ 1620-1590) eniştesi Hantili (MÖ 1590-1560) tarafından gerçekleştirilen darbe neticesinde öldürülmesiyle Hitit Devleti'nde kaos ortamı hasıl olmuş, seleflerin haleflerini öldürerek başa geçtiği "Gasıp Krallar Dönemi" olarak adlandırılan dönem başlamıştır. Bu iç karışıklıkların uzun sürmesi, devletin bir türlü eski gücüne ulaşamaması sebebiyle Eski Hitit Devleti MÖ 1450'lerde yıkılmıştır.²¹ Eski Hitit Devleti'nin yıkılmasının ardından II. Tuthaliya (MÖ 1450-1420) önderliğinde yine MÖ 1460'larda Büyük Hitit Devleti kurulmuş ve Eski Ön Asya'nın önemli bir gücü haline gelmiştir.²² MÖ 1200'lerde gerçekleşen Ege Göçleri²³ ile de Büyük Hitit Devleti yıkılmıştır.²⁴

Tezimizin inceleme alanına giren diğer bir devlet ise Hurrilerdir. Hurrilerin kökeni, nereden ve hangi tarihler arasında Anadolu'ya geldikleri kesin olarak bilinmemektedir. Tarihte Hurrilerin varlığına ilk olarak, Akad İmparatoru Naram-Sin'in (MÖ 2270-2230) vesikalarında rastlanır. MÖ 16. yüzyıla gelindiğinde ise Hitit kaynakları Hurrilerden bahsetmeye başlar. Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu Bölge'sinde hakimiyet kuran Hurriler, Zağros Dağları'ndan geldiği düşünülen Mitanni göçlerinin de etkisiyle yeni bir yurt arayışına girilerek Hitit topraklarına saldırmış ve MÖ 16. yüzyılın ortalarında Çukurova Bölgesi'ni ele geçirerek Kizuwatna Krallığı'nı kurmuşlardır, daha sonra Mitannilerle birleşerek Hurri-Mitanni Devleti'ni oluşturmuşlardır. Bu Hurri-Mitanni Devleti hakkındaki siyasi ve tarihi bilgilere, Akad çivi yazılı metinlerinden, devletin Mısır ile diplomatik ilişkileri çerçevesinde gelişen

²⁰ Ekrem Akurgal, **Hatti ve Hitit Uygarlıkları**, 1. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015, 23-24

²¹ Ekrem Memiş, **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, 12. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2013, 94-102.

²²

²³ MÖ 1150 ve 1050 tarihleri arasında Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına dalgalar halinde gerçekleşen bir göç hareketidir. Biz bu tarihlere, Protogeometrik olarak bilinen çanak çömleklerden ulaşmaktayız. Bu göç hareketini İon, Dor ve Aiol kabileleri başlatmıştır. Ege göçlerinin asıl nedeni ekonomiktir. Geldikleri bölge olan Yunanistan'ın dağlık bir araziye sahip olması tarım yapmalarına engel teşkil ediyordu ve ayrıca Doğu Akdeniz'deki ticari hareketliliğin de sona ermesiyle ekonomik bunalım yaşayan halklar Anadolu'ya akın etmeye başlamıştı. Engin Eroğlu, Ege Göçleri ve M.Ö. I. Binde Anadolu, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2014, 43-55.

²⁴ Hasan Bahar, **Eskiçağ Uygarlıkları**, 6. Baskı, Konya: Kömen Yayınları, 2016, 207-208.

Amarna mektuplarından ve Boğazköy vesikalarından erişilmektedir. Bu belgelere nazaran yine de kronolojik ve sağlıklı bir kral listesi oluşturulamamıştır. Asur Devleti krallarından I. Tukulti-Ninurta (MÖ 1244-1208) tarafından yıkıldığı bilinen Hurri-Mitanni Devleti'nde de tüm bu kaynak yetersizliğine rağmen dört darbe vakasına rastlanılmaktadır.²⁵

Anadolu coğrafyasında kurulmuş ve konumuz açısından bize kaynak sağlayan bir diğer devlet ise Urartu Devleti'dir (MÖ 880-629). MÖ I. binyılda Eski Çağ Devletleri arasında önemli bir güç olarak boy göstermiş olan Urartular, Anadolu'da MÖ III. binyılda yaşamış olan Hurrilerin akrabalarıdır. Biz Urartuların adına ilk kez Asur yazılı kaynaklarında rastlamaktayız. Asur kaynaklarının bize aktardığı kadarıyla MÖ 1274-1245 yılları arasında Urartular, Doğu Anadolu Bölgesi'nde dağınık beylikler şeklinde yaşamaktaydı. Urartuların birbirinden bağımsız beylikler şeklinde yaşadıkları bu döneme Urartu'nun proto tarihi denilmektedir. Urartu Devleti, MÖ 840 yılında I. Sarduri (MÖ 840-825) tarafından merkezi bir devlet olarak şekillendirilmiştir. Kuruluş aşamasında sadece Van Gölü çevresine hakimken MÖ 8. yüzyılda sınırları batıda Malatya'ya, doğuda Hazar Denizi'ne, kuzeyde Aras Nehri'ne ve güneydoğuda Toros Dağları'na kadar uzanmaktaydı. MÖ 590 yılında Med ve İskit saldırıları neticesinde yıkılan bu devlet bünyesinde de darbe vakalarına rastlanılmaktadır.²⁶

Tezimize kaynak sağlayan bir diğer Anadolu devleti ise Lidya Devleti'dir. Lidyalılar MÖ 12. yüzyılda Ege Göçleri neticesinde Batı Anadolu'ya gelerek "Sardes" merkezli devlet kuran Thark kökenli ve Hint-Avrupai dili konuşan bir halktır.²⁷ Heredotos'un bize aktardığı kadarıyla Lidya'da üç sülale egemen olmuştur, bunlar sırasıyla Adyatlar, Heraklidler ve Mermnadlar'dır. Bu sülalelerden ilki olan Adyatlar hakkında elimizde fazla bilgi mevcut değildir. Lidya'da hüküm süren ikinci sülale olan Heraklidler'in ne zaman iş başına geçtiği bilinmemektedir. Heredotos'un aktardığı bilgilere göre Heraklidler sülalesinin ilk kralı Argon'dur ve bu sülale iktidarı 505 yıl elinde tutmuştur. Son Heraklid kralı Kandaules ise MÖ 660 yılında Gyges (MÖ 680- 651) tarafından gerçekleştirilen bir darbe neticesinde tahtından indirilmek suretiyle

²⁵ Ekrem Memiş, Hurri-Mitanni Ortaklığının Eski Yakın Doğu Tarihine Yansımaları, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt 6, Sayı 15, 2018, 296-303.

²⁶ Zeynep Hakbilen Ası, **Urartu Siyasi Tarihi ve Devlet Dini**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, Kırşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 1-19.

²⁷ Recep Yıldırım, **Uygurluk Tarihinin Giriş İlkçağ Tarih ve Uygurlukları**, 2. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2004, 138-139.

öldürülünce, Mermnadlar sülalesi iş başına geçmiştir²⁸ Lidya Devleti'nin son sülalesi olan Mermnadlar ise Pers kralı Kyros (MÖ 590-529) tarafından MÖ 545 yılında yıkılmıştır.²⁹

Tezimizin üçüncü bölümünde Roma Devleti'nde meydana gelen darbeler incelenmiştir. Roma Devleti'nin tarihi Krallık Dönemi (MÖ 753-510), Cumhuriyet Dönemi (MÖ 510-27) ve İmparatorluk Dönemi (MÖ 27-M.S.285) olmak üzere üç ana kısımda incelenmektedir. Biz tezimizde İmparatorluğun Doğu Roma ve Batı Roma olarak iki kısma ayrılmasına kadar ki süreci ele aldık.

Bilinen kaynaklara göre MÖ 753 yılında tarih sahnesine çıkan Roma Krallığı, Romulus tarafından, Palatium Tepesi'nde kurulmuştur.³⁰ Roma Krallığı'nda ilk darbe vakası Lucius Tarquinius Superbus (MÖ 535-510) tarafından Servius Tullius'a (MÖ 578-535) karşı gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Lucius Tarquinius Superbus'un halka iyi davranmaması, yeterince iyi ve basiretli bir kral olmaması, Latin Birliğini parçalaması, halkı Juppiter Tapınağı'nın yapımında çalışmaya zorlaması gibi nedenlerden MÖ 510 yılında halk tarafından tahttan indirilerek kovulmasıyla Roma'da krallık devri sona ererek cumhuriyet rejimine geçilmiştir.³¹

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Roma'da güç tek kişinin elinden alınarak "consül" adı verilen iki kişi arasında paylaştırılmıştır.³² Roma Cumhuriyeti'nde sadece olağanüstü durumlarda altı aylığına seçilen, tek başına karar alabilen, consül üzerinde olan bir makam daha bulunuyordu ki; bu da "dictatorluk"³³ makamıydı. Consüller bir yıllığına görevlendirilen kişilerdi ve bunlar görev süreleri boyunca yargılanamıyorlardı fakat görev süreleri bittikten sonra aldıkları her kararla ilgili hesap vermek zorundaydılar, bu durumda onların yanlış kararlar almasını engelliyordu. Bir consül'ün aldığı kararı diğer consul'ün de onaylaması gerekiyordu. Consüllerin görev sürelerinin kısa olması, birbirlerinin kararları üzerindeki yetkinlikleri, aldıkları kararlardan dolayı görevleri

²⁸ Mehmet Ali Kaya, **Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları**, 4. Baskı, İzmir: İlya Yayınevi, 2013, 300-301.

²⁹ Herodotos, **Tarih**, Müntekim Ökmen (çev.) 12. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 56.

³⁰ Hatice Palaz Erdemir, **Genel Hatlarıyla Roma Tarihi**, 1. Baskı, Ankara: Serencam Akademi, 2017, 27-32.

³¹ Hasan Bahar, **Roma ve Bizans Tarihi**, 2. Baskı, Konya: Kömen Yayınları, 2011, 15

³² Consüllük makamının adı ilk zamanlarda praetordu ancak cumhuriyetin ilan edilmesinde yüz elli yıl sonra bu praetorler, consül olarak adlandırılmaya başlandı. Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 194.

³³ Gökçe H. Türkoğlu, Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2011, 251-289.

bittikten sonra hesap veriyor olmaları Cumhuriyet Dönemi'nde yönetimdeki aksaklıkları ortadan kaldırdı.³⁴ Bu sebeplerden dolayı Cumhuriyet Dönemi'nde darbe vakasına sadece iki kez rastlanılmaktadır. İlk darbe MÖ 88 yılında Lucius Cornelius Sulla tarafından direkt olarak cumhuriyet rejimine karşı gerçekleştirilmiştir.³⁵ Bir halk tribünü tarafından ordu komutanlığı veto edilen Sulla bu olay karşısında hiddete kapılarak ordusuyla beraber Senatus üzerine yürümüş ve dictatorlüğünü ilan etmiştir.³⁶ İkinci darbe vakası ise MÖ 44 yılında aristokrasi sınıfı optimatlarından, Brutus ve Cassius'un da aralarında bulunduğu bir grup tarafından Senatus'u yok sayarak hareket ettiği ve kendisini yaşam boyu dictator ilan ettirdiği için C. Iulius Caesar'a karşı yapılmıştır.³⁷ C. Iulius Caesar'ın öldürülmesinin ardından Roma'da düzen bozulmuş, Caesar'ın kendisine varis olarak atadığı yeğeni Octavianus, yaptığı iç savaşlardan sonra Roma'da düzeni ve istikrarı yeniden sağladığı için imparator ilan edilmiştir.³⁸ Roma sadece Octavianus'un başarılarından dolayı imparatorluğa geçmiş değildi. Roma'nın imparatorluğa geçmesinin başka nedenleri de vardı bu nedenlere kısaca değinmek gerekirse; ilk olarak Sulla'nın dictatörlüğünü ilan etmesinden sonra çıkardığı yasaların zengin sınıfı iyice güçlendirerek adaletsizliği arttırması sonucunda toplumsal yapının bozularak halk arasında eşitsizliklere yol açması zikredilebilir. Buna paralel olarak zayıflayan orta sınıfın Sulla'nın yasalarının değiştirilmesini istemesi³⁹ ve zengin ailelerin onun yasalarını sıkı sıkıya benimsemesi ve ellerindeki imtiyazları kaybetmekten korkmaları halk arasında kaos ortamı oluşmaya başlamıştır.⁴⁰ Sulla'nın başlatmış olduğu bu karışıklıklara birde Caesar'ın, Senatus'u karşısına alarak orta sınıfın haklarını korumak adına yasalar çıkarması, Pompeius ile aralarında yaşanan iç savaş ve bu iç savaşı kazandıktan sonra dictatorlüğünü ilan etmesi de eklenince cumhuriyet rejimi işlerliğini kaybetti.⁴¹ Sezar'ın öldürülmesinden

³⁴ Eşref Küçük, Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 7, 2017, 199-214.

³⁵ Simon Baker, **Eski Roma Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü Spor**, Ekin Duru (çev.), 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2017, 105.

³⁶ Charles Freeman, **Mısır Yunan ve Roma**, Suat Kemal Angı (çev), 1. Baskı, Ankara: Dost Yayınları, 2003, 399-402.

³⁷ Tekin, 217.

³⁸ Ahmet Seyrek, **Medeniyetlere Yön Veren Uygarılıklar: Roma**, 1. Baskı, İstanbul: Maviçatı Yayınları, Cilt 1, 2017, 114-117.

³⁹ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 421-426.

⁴⁰ Baker, 90.

⁴¹ Palaz Erdemir, 97-98.

sonra Antonius, Octavianus ve Lepidus Roma'yı ortak bir biçimde yönetmeye başladı. Lepidus'un ölmesinin ardından Antonius ve Octavianus arasında bir iç savaş meydana geldi ve bu savaşı Octavianus kazandı. Roma Senatosu, Octavianus'a, Augustus⁴² unvanını verdi.⁴³ Octavianus bir "Tiran" olarak görülmek istemiyordu, cumhuriyet rejimini korumaya çalıştı ve MÖ 27'de Octavianus, resmen tüm yetkilerini Roma senatosuna bırakmak istedi ancak büyük bölümü kendi taraftarı olan senatörler bu teklifi reddettiler ve halkının iyiliği için yetkileri elinde tutmasını istediler. Senatus ve Octavianus arasında "Birinci Uzlaşma" olarak bilinen bir anlaşma sağlandı. Bu anlaşma ile bir Tiran olarak görülmeyeceğinin teminatını veren Octavianus böylece MÖ 27'de Augustus unvanını da alarak Cumhuriyet Dönemi'ni fiilen bitirirken İmparatorluk Dönemi'ni başlatmış oldu ancak "Augustus" unvanını kullanmamaya dikkat etti ve bunun yerine Princeps⁴⁴ unvanını tercih etti.⁴⁵ İmparatorluk yönetime geçtiğinde tarihinin en geniş sınırlarına ulaşan Roma Devleti'nde güç artık tek kişinin elinde olduğu için kanlı savaşlar ve kaos ortamı artmaya başlamış buna paralel olarak birçok darbe vakası meydana gelmiştir çünkü bu dönemde elinde ordusu olan komutanlar ya da parasal gücü çok olan asiller daima imparatorluğun başına geçmek için fırsat kollamışlardır ayrıca kendilerinden doğan çocukların imparator olmasını isteyen kral eşlerinin de bu dönemde birçok darbe vakasına karıştıkları görülmektedir.⁴⁶

⁴² Soylu yükseltilmiş kişi. Bülent İplikçioğlu, **Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları**, 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, 91.

⁴³ Neil Faulkner, **Roma: Kartalların İmparatorluğu**, Çağdaş Sümer (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Yordam Kitap Evi, 2017, 196-203.

⁴⁴ Roma Cumhuriyeti'nin birinci vatandaşı ya da Roma Senatosu'nun baş lideri anlamındadır. Türkoğlu, 251-289.

⁴⁵ Bahar, 377.

⁴⁶ Tekin, 305-306.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEZOPOTAMYA'DA DARBELER

1. Sümer Şehir Devletleri'nde Darbeler

Sümerlerin Mezopotamya'ya hangi yolla ve nereden geldikleri tam bir muammadır. Bu konuyla alakalı iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Sümerlerin dillerinin Asya kökenli olması, mabetlerini yüksek yerlere yapmaları, koyun yününden kıyafetler giymeleri, kafataslarının ve iskelet bakıyelerinin Orta Asya insan tipine benzemesi gibi nedenlerden dolayı Sümerlerin Asya'dan geldiği yönündedir. Buna karşın İngilizler Sümerlerin deniz yolu ile Hindistan'dan geldiklerini, Hindistan'daki Harappa ve Mohenjadaro kültürlerinin Sümerlerinkiyle özdeşlik gösterdiklerini savunmaktadırlar. Mezopotamya'da yaşanan Kalkolitik Devrin sonlarına doğru çömlekçi çarkı, silindir mühür, yüksek mabet gibi değişik kültür unsurlarının görülmesi bu coğrafyada yeni bir halkın yaşamaya başladığını göstermektedir. İşte bu halk MÖ 4000'lerde Mezopotamya'ya gelen Sümerlerdir. Şüphesiz ki Sümerlerin kültürleri yerleştikleri bölgedeki halktan daha yüksekti. Biz bunu Sümerlerin Mezopotamya'ya geldiklerinde, bu coğrafyanın kültürüne entegre ettikleri dört köşe kabartmalı, delikli adak taşlarından, menekşe renginde boyalı seramiklerden, mimari alanında iç bükey tuğlaların kullanılmasından anlıyoruz. Sümerlerin yerleştikleri Mezopotamya'da, Sümerlerden önce bu kültür unsurlarının hiçbirine rastlanılmamaktadır.⁴⁷

Sümerler bu yüksek kültürlerini Mezopotamya coğrafyasında yaşayan ve köy kültürüne sahip olan halklara empoze ederek mevcut köy kültürünü, şehir kültürüne çevirmeyi başardılar. Bölgeye yavaş yavaş yerleşmeye başlayan Sümerler, Mezopotamya'nın bataklık alanlarındaki yerleşime elverişli adacıklara ayrı ayrı

⁴⁷ Kinal, 37.

topluluklar halinde yerleşip birçok şehir devleti kurdular. Eridu, Ur, Umma, Uruk, Lagaş, Şuruppak ve Kiş bu şehir devletlerinin önde gelenleri arasında yer almaktadır.⁴⁸ Hemen her alanda ilklere imza atan Sümerler hükümet darbesi konusunda da başı çekmektedir. Sümerlerin yazılı tarihinin ilk darbesi MÖ 2530-2350 yılları arasında önemli bir Sümer kenti olan Lagaş Şehir Devleti'nde meydana gelmiştir.⁴⁹

Lagaş Devleti'nin sekizinci kralı olan II. Eannatum (MÖ 2374-2365), yine Lagaş Şehri'nin baş rahibi olan Enatarzi (MÖ 2364-2359) tarafından MÖ 2365 yılında tahttan indirilmiştir.⁵⁰

Yazılı tarihin bu ilk darbesinin nedenlerini belirlemek oldukça güçtür. Eski Çağ'da beklenmedik bir durum meydana geldiğinde kıtlık ya da savaş yaşandığında bize bilgi aktaran kaynaklar azalır. Nitekim bu olayda da aynı durum söz konusudur. Sümer Şehir Devletleri'nden Lagaş ve Umma arasında önceden beri süre gelen sınır savaşı II. Eannatum Dönemi'nde daha da şiddetlenmişti. Bu savaş nedeniyle Lagaş kaynaklarının azaldığı düşünülmektedir. Kaynakların azalmasına sebep olan bu Umma-Lagaş savaşı, II. Eannatum'a yapılan darbenin nedenleri arasında zikredilebilir. Umma ve Lagaş arasındaki savaş, Lagaş'ın kurucusu olan "Ur-Nanşe" (MÖ 2494-2465) zamanına kadar geri gitmektedir ve III. Lagaş kralı olan I. Eannatum zamanında Umma Devleti, Lagaş tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır⁵¹ ancak ondan sonra hiçbir kral Umma Şehri üzerinde böylesine etkili olamamıştır. Bu uzun süren savaş durumu başta rahipler sınıfı olmak üzere tüm halkı olumsuz yönde etkilemiş ve II. Eannatum'un basiretsiz bir kral olarak anılmasına sebep olmuştur.⁵²

II. Eannatum'a darbe yapılmasının bir diğer nedeni ise önceden beri var olan krallar ve rahipler arasındaki toprak çekişmesidir. Lagaş toprakları esasında Tanrının malı dolayısıyla da tapınağın malıydı. Bu topraklar tapınak görevlileri tarafından kiraya verilmek suretiyle işletiliyordu. Kralların kazandıkları savaşlar neticesinde topraklarını genişletmeleri, nüfuzlarını arttırmaları, tapınakların aleyhinde zenginleşmeleri, kazandıkları toprakları özel mülkiyetleri haline getirmeleri rahipler ve krallar arasında gerginliklere yol açıyordu. Bu durumdan rahatsız olan Enatarzi, II.

⁴⁸ Memiş, 21-22.

⁴⁹ Kuhrt, 35.

⁵⁰ Samuel Noah Kramer, **Sümerler**, Özcan Buze (çev.), İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2016, 83. Oates, 210.

⁵¹ Memiş, 49-50.

⁵² Kuhrt, 41-48.

Eannatum'un basiretsizliğinden ve uzun süreli olan Umma-Lagaş savaşından da faydalanarak tahtı ele geçirmiştir.⁵³

Enatarzi'nin bu darbeyi yaparken halktan, ordudan ya da saray görevlilerinden yardım alıp almadığını belge yetersizliğinden dolayı bilemiyoruz. Bir çeşit ilkel sosyalizmle yönetilen Lagaş Şehir Devleti'nde halkın tüm kazancını tapınağa getirmek suretiyle tanrılara adadığı, bu kazancın tapınak görevlileri aracılığıyla ihtiyaca göre dağıtıldığı bilinmektedir. Bir din adamı olan Enatarzi'nin halkın üzerindeki saygınlığını kullanarak onlardan yardım talep etmiş olması muhtemeldir. Uzun süren Umma-Lagaş savaşı nedeniyle kral tarafından artırılan vergilerden de bunalan halk bu darbede Enatarzi'yi desteklemiş olabilir.⁵⁴

Şüphesiz ki Enatarzi, Lagaş Şehri'ni içerisine düştüğü bu savaş durumundan kurtarmak, kralların ele geçirdiği toprakları tekrar tapınağa aktarmak amacıyla bu darbeyi gerçekleştirmiştir ancak işler istediği gibi olmamış ya da o yetkilerini kendi çıkarları için kullanarak durumu daha da kötüleştirmiştir. Bu duruma belge yetersizliğinden dolayı açıklık getirmek oldukça zordur. Onun döneminde Umma ve Lagaş arasındaki savaş son bulmadığı gibi Elam Devleti de Lagaş'a saldırmıştır. Enatarzi ve kendisinden sonra Lagaş tahtına geçen oğlu Enliltarzi dönemine ait elimizde fazla belge bulunmadığı için onların tahttan nasıl çekildiğini bilemiyoruz.

Bilinen kaynaklara göre Enliltarzi'den sonra Lagaş tahtına, Lugalanda geçmiştir, Enatarzi ve Enliltarzi ile aralarında kan bağı olmayan bu kralın bir taht istilacı olduğunu söylemek yanlış olmaz⁵⁵ ancak belge yetersizliği dolayısıyla tahta nasıl geçtiği net olarak bilinmemektedir. Lagaş Şehri'nin yeni kralı olan Lugalanda baş rahibin oğludur bu da demek oluyor ki artık Lagaş Şehri'nde yönetim tamamen rahipler sınıfının eline geçmişti fakat halkın içinden biri olan Urukagina (MÖ 2351-2342) MÖ 2350 yılında Lugalanda'ya darbe düzenleyerek bu gidişata dur demiş ve rahipler sınıfını yönetimden uzaklaştırmıştır.⁵⁶

Urukagina'nın gerçekleştirdiği bu darbenin ilk nedeni rahipler sınıfının yönetimi tamamen ellerine geçirmiş olmasıdır. Rahipler Lagaş'ta yönetimi ele geçirmeden önce

⁵³ Mehmet Yunus Akrep, Sümer Ekonomisinde Tapınak Faktörü, **Mavi Atlas Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2017, 458-473.

⁵⁴ Elvan Eser, Yusuf Kılıç, Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 13, 2017, 412-438.

⁵⁵ L. Gürkan Gökçek-Faruk Akyüz, Sümer Kanunları, **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt IX, Sayı I, 2013, 1-9.

⁵⁶ Bauer, 111.

Lagaş halkı balıkçılık, çiftçilik, hayvancılık, tüccarlık, besicilik, kayıkçılık ve zanaatkarlıkla uğraşıyordu. Lagaş'ta kimi zaman devlet eli ile kontrol edilen kimi zamanda tamamen halka bırakılan karma bir ekonomi hakimdi. Tüccarlar istedikleri komşu devletler ile karadan ve denizden ticaret yapabiliyorlardı. Uzun süren savaşlar ve ağır vergiler halkın bu özgürlüğünü elinden aldı.⁵⁷

İkinci sırada ise rahiplerin, tapınağa ait olan ve kiralama usulü ile halkın işletmesine verilen toprakları kendi özel mülkiyetleri haline getirmeleri yer alır. Bu durum halkın fakirleşmesine ve üretim yapamamasına sebep olmuştur. Rahip krallardan önce Lagaş'da halk en zengininden en fakirine kadar işleyeceği bir araziye sahipti, rahip krallar başa geçip araziye kendilerine tahsis etmeye başlayınca halk arazi kaybına uğradı ve üretim azaldı.

Darbenin nedenlerinden üçüncüsü ise Lugalanda döneminde Umma ve Lagaş arasında süregelen savaşa bir de II. Uruk kralı olan Lugalkisalsi'nin, Lagaş topraklarını ilhak etmesi eklendi, halkın sırtına yüklenen vergiler iyice arttırıldı, yukarıdaki sebeplerden dolayı üretim yapamayan halk oldukça müşkül duruma düştü. Ayrıca savaş duraksasa bile yerel yöneticiler ve kral halktan savaş vergisi almaya devam ederek sürekli zenginleşiyordu.⁵⁸

Urukagina tarafından gerçekleştirilen darbenin dördüncü nedeni ise yolsuzluklardı. Besicilik, çiftçilik, kayıkçılık vb. iş kollarını denetleyen denetçiler her zaman çalışan halkın emeğini gasp ediyor, olması gerekenden katbekat fazla para alıyorlardı.⁵⁹ İşte tüm bunlardan yıpranan halkın hislerine tercüman olan Urukagina bu darbeyi gerçekleştirdi ve ilklerin öncüsü olan Sümer'de o da bir ilke imza atarak halkın içinden çıkan ilk darbeci oldu. O devlet yönetimini bir darbe ile devraldığına Lagaş Devlet'i hiç de iyi durumda değildi.⁶⁰

Böyle bir devleti ayağa kaldırmak isteyen Urukagina halkın içinden biri olduğu için onların neye ihtiyacı olduğunu çok iyi biliyordu bu ihtiyaçlara karşılık vermek amacıyla bir dizi kanun yayınladı. Bu kanunlarla halkın sırtındaki ağır vergiyi hafifletti, evlenme, boşanma ve daha birçok konuyla alakalı yasalar çıkardı. Ülkenin dört bir yanında bulunan asalak memurları ve vergi toplayıcılarını görevden aldı.

⁵⁷ Kramer, 105.

⁵⁸ Memiş, 50.

⁵⁹ Samuel Noah Kramer, **Tarih Sümer'de Başlar**, Hamide Koyukan (çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2014, 70-75.

⁶⁰ Esma Reyhan, Tülin B. Cengiz, **Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, 29.

Yoksulların haklarını zenginlere karşı korudu, memleketini katillerden, tefecilerden, hırsızlardan arındırdı. Onun iktidarı on yıldan az sürdü, III. Uruk sülalesinin kurucusu sayılan Lugalzagesi, Lagaş'ı ele geçirdi fakat o da zaferinin tadını çıkaramadan Sami kökenli olan ve Akad Devleti'ni (MÖ 2334-2112) kuran Sargon (MÖ 2334-2279) tarafından öldürüldü. Daha sonra Sargon, Akad Devleti'ni kurarak tüm Sümer şehirlerini ele geçirdi.⁶¹

Kronolojik olarak Sümer Şehir Devletleri'nden sonra Akad Devleti'nde meydana gelen darbeleri incelemek doğru olacaktır ancak Akadlardan sonra kurulan ve bir Sümer Şehir Devleti olan Yeni Sümer Devleti'ni (MÖ 2100-2004) konu bütünlüğü açısından Sümerler başlığı altında vermenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Akad Devleti'nin kurulmasıyla Mezopotamya coğrafyası Sami kökenli halkın eline geçmiş ve Sümerler kendi kültürleri ile kalkındırdıkları bu coğrafyada ikinci sınıf insan konumuna düşmüşlerdi. Ardından gelen Guti istilası ile Sümerler ve Sümerlilik bilinci giderek körelmeye başlamıştı. MÖ 2100 yılına gelindiğinde Uruk kralı Utuhegal'in emrinde Ur valisi olarak görev yapan Ur-Nammu, II. Lagaş sülalesinin son kralı olan Namnahani'yi yendikten sonra beyi Utuhegal'e karşı isyan ederek bağımsızlığını kazanmış ve Yeni Sümer Devleti'ni (MÖ 2100-2004) kurmayı başarmıştır. Devletini kurduktan sonra Gutilerle mücadele etmeye başlayan kral onları Mezopotamya coğrafyasından atmayı da başarmış ve tüm bu zorluklara rağmen Sümerlilik bilincini uyandırarak yeni bir Sümer devleti kurmuştur ayrıca Ur-Nammu bozulan toplumu da yeniden düzenlemek amacıyla kendi adı ile anılan bir dizi kanunda yayınlamayı ihmal etmemiştir.⁶²

Ur-Nammu'dan (MÖ 2112-2095) sonra devletin başına sırasıyla Şulgi (MÖ 2094-2047), Amar-Sin (MÖ 2046-2038), Şu-Sin (MÖ 2037-2029) ve İbi-Sin (MÖ 2028-2004) geçmiştir.⁶³

Yeni Sümer Devleti'nde darbe konusuna değinecek olursak, Yeni Sümer Devleti'nin üçüncü kralı olan ve dokuz yıl boyunca ülkeyi yöneten Amar-Sin'in ölümünden sonra (belge yetersizliğinden dolayı nasıl öldüğü tam olarak bilinmemektedir) devletin başına kardeşi Şu-Sin geçmiştir. Amar-Sin'e 18 çocuğu olmasına rağmen (12 erkek, 6 kız) kardeşi Şu-Sin'in halef olması oldukça enteresandır. Bu durumu Prof. Dr. Ekrem

⁶¹ Bahar, 43-44.

⁶² Khurt, 76-82.

⁶³ Bahar, 48-49.

Memiş, “Amar-Sin’in 12’si erkek 6’sı kız olmak üzere toplam 18 çocuğu vardı. Fakat ne gariptir ki, Amar-Sin’e kardeşi Şu-Sin halef olmuştur. Bu durum gerçekten kafaları karıştırmaktadır. Amar-Sin’in 12 oğluna ne olmuştu? Bu 12 oğlun babalarından önce öldüğüne ilişkin herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bize öyle geliyor ki babaları Amar-Sin’in ölümünden sonra amcaları Şu-Sin bu 12 oğulun hepsini katletmiş ve tahtı ele geçirmişti. Sümer kral Listesi Şu-Sin’e 9 senelik bir iktidar süresi vermektedir.” şeklinde aktarmaktadır. Ekrem Memiş’in sözlerinden anladığımız kadarıyla Şu-Sin yeğenlerine darbe yapmıştır. Bu darbe yukarıda anlattığımız darbelerden farklı olarak bir saray darbesidir. Yukarıda zikredilen Enatarzi ve Urukagina darbeleri gibi kan bağı olmayan kişiler tarafından devletin durumunun düzeltilmesi adına zaruri olarak yapılmış bir darbe değil, daha çok iktidar hırsı yüzünden kendi kanından olan insanları katletmektir. O döneme ilişkin elimizde yeterli belge olmaması bu olayın yeterince anlaşılmasına engel olmaktadır. Bu darbe vakası Yeni Sümer Devleti’nde yaşanan ilk ve tek vakadır.⁶⁴

Şu-Sin’den sonra tahta oğlu İbi-Sin geçmiştir. Onun döneminde Yeni Sümer Devleti, Sümer-Akad çekişmesi ve Amurru göçlerinden dolayı karışıklığa sürüklenmiş ardından Elam Devleti tarafından yıkılmıştır.⁶⁵

Sümer Şehir Devletleri Darbe Listesi:

Darbe yapılan Kral	Darbeci	Tarih
II.Eannatum	Enatarzi	MÖ 2365
Lugalanda	Urukagina	MÖ 2350
Amar-Sin’in çocukları	Şu-Sin	MÖ 2037

2. Akad Devleti’nde Darbeler

Akad Devleti, Cemdet-Nasr Dönemi olarak adlandırılan MÖ 3000-2850 yılları arasında ekonomik ve iklimsel nedenlerden dolayı Mezopotamya’ya gelmeye başlayan Sami halkı tarafından kuruldu. Onların Mezopotamya coğrafyasına bu dönemde gelmeye başladıklarını bir bazalt taşı üzerindeki ok ve yay kullanan sakallı adam tasvirinden⁶⁶ ve Ur kazılarında bulunan kraliçe “Pu-abi” isminin Samice bir isim

⁶⁴ Memiş, 93-94.

⁶⁵ Ferhat Çiçek, Mezopotamya’da ilk Rönesans III. Ur Devri (M.Ö. 2112-2005), Uluslararası **Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi**, Cilt 5, Sayı 11, 2019, 494-508.

⁶⁶ Ok ve yay Samilere özgü bir silah olduğu bilinmektedir. Daha önceki Sümer tasvirlerinde ise sakal kullanılmamıştır. Bu da bize Mezopotamya coğrafyasına yeni bir halkın gelmeye başladığını gösteren bir kanıttır. Köroğlu, 75.

olmasından anlıyoruz. Tüm bunlar Samilerin Mezopotamya coğrafyasına Cemdet-Nasr Dönemi'nde barışçıl yollardan girmeye başladıklarının kanıtıdır.⁶⁷

Sami kökenli Akadlar, Mezopotamya'da bir devlet kuruncaya kadar maruz kaldıkları Sümer kültürünü benimsemiş ve bu kültürü kendi kültürleri ile birleştirerek sonraki toplumlara aktarmışlardır.⁶⁸ Biz Akadlar ile ilgili bilgileri devletin kurucusu olan Sargon'un zafer abidelerinden, Sarpul kaya kitabelerinden, Maniştisu Obeliski'nden, "Omino" denilen fal metinlerinden ve "Naru" isimli metinlerinden öğrenmekteyiz.

Tüm bu metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Akad Devleti'ni (MÖ 2350-2150) kuran ve Mezopotamya'da önemli bir güç haline gelmesini sağlayan kişi kral Sargon'dur (MÖ 2334-2279). Aslında onun tam adı bilinmemektedir. Torunu Naram-Sin bir vesikada ondan bahsederken "Şarru-Kenu"⁶⁹ ismini kullanmıştır.⁷⁰

IV. Kiş Sülalesi kralı Ur-Zababa'nın sarayında saki olarak çalışmaya başlayan Sargon kabiliyetlerinden dolayı Ur-Zababa tarafından komutan yapılır, III. Uruk Sülalesinin kralı olan Lugalzagesi'nin, Kiş Şehri'ni ele geçirmek için düzenlediği seferde Sargon emrindeki orduyla beraber Lugalzagesi'yi mağlup eder, onun egemenliğindeki Güney Mezopotamya'yı tamamı ile ele geçirir.⁷¹ Bu zaferden sonra kendisini komutanlık mertebesine kadar yükseltmiş olan IV. Kiş sülalesi kralı Ur-Zababa'yla savaşarak onu mağlup eder ve Akad Devleti'ni kurar. Sümer kral listelerinde Akad Devleti'nin kurulmasıyla ilgili olarak "*Uruk silahla vuruldu krallık Agade'ye geçti. Hurma bahçivanının evlatlığı Kiş kralı Ur-Zababa'nın sakisi olan Sargon kral oldu. Agade'yi kurdu*" denilmektedir.⁷²

Sargon'un kurduğu bu devletle Mezopotamya coğrafyasında, Sami kökenli Akadlar egemen güç olmaya başlayınca Sümerler ikici planda kaldı. Sargon, Sümerlerin Mezopotamya'da hiçbir zaman sağlayamadığı beraberliği sağlayarak merkezi bir devleti kurmuş oldu.

Sargon'un nasıl öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Prof. Dr. Ekrem Memiş bu konu hakkında "*Sargon iktidarının sonlarına doğru tanrının gazabına uğramış ve bu*

⁶⁷Memiş, 32.

⁶⁸Köroğlu, 75.

⁶⁹Gerçek kral, meşru kral anlamına gelmektedir. Memiş, 59.

⁷⁰Bahar, 46-48.

⁷¹Cemil Bülbül, **Eskiçağ Tarihinde Sami Göçleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, 20-25.

⁷²Memiş, 59-60.

yüzden açlık, kıtlık, isyan gibi çeşitli felaketler baş göstermişti. Söz konusu vesikada, Sargon'un bir suikaste kurban gittiği anlatılmaktadır. Bulunan bir ciğer modeli üzerinde ise "Sargon ile askerlerini bir sarnıca kapatıp öldürdüler" denilmektedir" ifadelerini kullanmaktadır.⁷³

Sargon'dan sonra Akad Devleti tahtına sırasıyla Rimuş (MÖ 2278-2270), Maniştisu (MÖ 2269-2255), (Rimuş ve Maniştisu Akad Devleti'ni bir müddet birlikte idare etmiştir.) Naram-Sin (MÖ 2254-2218), Şar-Kali-Şarri (MÖ 2217-2193), Dudu (MÖ 2189-2168) ve Şu-Turul (MÖ 2168-2154) çıkmıştır.⁷⁴

Akad Devleti'nde ilk darbe vakası Maniştisu tarafından MÖ 2270 yılında Rimuş'a karşı gerçekleştirildi. Sargon öldükten sonra geride büyük bir devlet bıraktı, bu devlet bünyesinde dilleri, dinleri ve etnik kökenleri farklı birçok kavim yaşamaktaydı. Bu kavimleri yönetmek ve tek bir çatı altında tutmak oldukça güç bir durumdu. Devletin bölünmesini önlemek adına Rimuş ve kardeşi Maniştisu'nun yönetimi paylaştıkları düşünülmektedir. Buna göre Rimuş imparatorluğun güney ve batı kesimlerini, Maniştisu ise kuzey ve doğu kesimlerini yönetmeye başlamıştır ancak bu durum henüz netlik kazanmış değildir,⁷⁵ belki de Maniştisu iktidarı ele geçirmek için bir hamle yapmış fakat başarılı olamayınca elde ettiği bölgeleri elinde tutmakla yetinmişti. MÖ 2270 yılına gelindiğinde Maniştisu ağabeyini öldürerek tüm devleti tek başına yönetmeye başladı. Akad Devleti'ndeki ilk darbe vakası olan bu olayın nasıl gerçekleştiğini iki kralın birbirleri ile savaş yapıp yapmadığını Maniştisu'nun, Rimuş'u öldürecek gücü nereden bulduğunu tam olarak bilemiyoruz ancak Maniştisu'nun devleti tek başına yönetme isteğine kapılması ve yönettiği kuzey ve doğu kesimlerinden asker toplayarak ağabeyinin üzerine yürüyüp onu tahttan indirmiş olabileceğini düşünüyoruz. Bu durum hakkında bir ihtimal üzerinde daha durmak faydalı olacaktır. Bu iki Akad kralının devleti başkent Agade'den yönettikleri varsayılırsa Rimuş ağabeyi tarafından sarayda da öldürülmüş olabilir. Yani bu darbe hiçbir savaş gerçekleşmeden tamamen saray içerisinde Maniştisu'ya bağlı ya da Rimuş'a ihanet eden birkaç kişi tarafından da gerçekleşmiş olabilir. Dönemle ilgili yeni belgeler elde edilene kadar bu olayın nasıl gerçekleştiği bir muamma olarak kalacaktır. Rimuş'un bir darbe ile tahttan indirilmesinden sonra Akad Devleti'nde Maniştisu

⁷³ Memiş, 77-78.

⁷⁴ Bahar, 44-46.

⁷⁵ Memiş, 63.

tarafından istikrarın tam olarak sağlanamadığı ancak Elam ve Asur üzerine başarılı seferler düzenlediği bilinmektedir.⁷⁶

Akad Devleti bünyesinde gerçekleşen diğer bir darbe vakası ise Akad Devleti'nin üçüncü kralı olan Maniştusu'ya karşı MÖ 2255 yılında Naram-Sin tarafından düzenlenmiştir. Ağabeyini bir darbe neticesinde tahtından indiren ve hayatına son veren Maniştusu da onunla aynı kaderi paylaşarak bir saray darbesi sonucu öldürülmüştür. Onu kimin öldürdüğü net olarak bilinmemekle beraber kendisinden sonra tahta Rimuş'un oğlu olan Naram-Sin'in geçmesi akıllara darbeyi Naram-Sin'in yaptığını getirmektedir. Bu öngörüğü güçlendiren bir neden daha vardır ki bu da eğer darbeyi bir başkası yapmış olsaydı Maniştusu'nun yerine darbeyi yapan kişinin geçmesi beklenirdi. Naram-Sin gerçekleştirdiği bu darbeden sonra Akad Devleti'nde istikrarı sağlamış, kendisine karşı ayaklanan Sümer Şehir Devletleri ve Anadolu'daki isyanları bastırmıştır.⁷⁷

Naram-Sin Dönemi'nde, Zağros Dağları eteklerinde yaşayan Gutiler Mezopotamya'ya akın etmeye başladılar. Halk Naram-Sin'in, Nippur Şehri'ni yağmalayıp, Enlil Tapınağı'na saygısızlık etmesinin bir cezası olarak tanrının Gutileri gönderdiğine inanıyordu. Naram-Sin, Gutiler'i bir nebze olsun durdurmayı başarsa da halefi olan Şar-Kali-Şarri'nin ölümünden sonra Gutiler, Akad Devleti'nin içlerine iyice sızmayı başarmışlardı. Şar-Kali-Şarri'den sonra Sümer Kral Listeleri, Akad Devleti'nin içinde bulunduğu kaos ortamını "kim kraldı kim değildi" sözleriyle özetlemişlerdir. Bu dönemde İgigi, Nanum, İmi ve Elulu isiminde dört kralın taht için mücadele ettikleri görülmektedir. Bu mücadeleyi Elulu isimli kralın kazandığı bilinmektedir. Bu kralın da Gutilerin VI. Kralı olan Elulmeş olduğu zannedilmektedir. Ondan sonra Akad tahtına Dudu ve Şu-Turul isimli iki kralın geçmesi bu dönemde Gutilerin, Akadlar üzerinde yeterince etkili olamadıklarının bir göstergesidir. MÖ 2154 yılına gelindiğinde Gutilerin, Akad Devleti'ni tarih sahnesinden silerek Mezopotamya'nın tek hakimi oldukları görülmektedir.

Akad Devleti Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
Rimuş	Maniştusu	MÖ 2270
Maniştusu	Naram-Sin	MÖ 2255

⁷⁶ Köroğlu, 79.

⁷⁷ Bülbül, 26-30.

3. Babil Devleti'nde Darbeler

Kelime anlamı “Tanrının Kapısı” olan Babil, günümüzde Bağdat’tan Basra Körfezi’ne kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Topraklarını Dicle ve Fırat nehirlerinin beslediği Babil Kenti’nde ilk sülale Amurrular tarafından kuruldu. Amurrular da tıpkı Akad Devleti’ni kuranlar gibi Arabistan orjinli Sami halkıydı. Akad Devleti’ni kuran Sami halkından sonra Mezopotamya’ya, Suriye ve Filistin üzerinden gelerek yerleştiler.⁷⁸

Eski Babil Devleti de denilen bu Sami kökenli devlet MÖ 1850’lerde Sumu-Abum tarafından kurulmuştur. Devletin nasıl kurulduğu belge eksikliğinden dolayı net olarak bilinmemektedir. Sumu-abum’dan (MÖ 1894-1881) sonra Eski Babil Devleti’nin başına sırasıyla Sumu-La-El (MÖ 1880-1845), Sabium (MÖ 1844-1831), Apil-Sin (MÖ 1830-1813), Sin-Muballit (MÖ 1812-1793), Hammurabi (MÖ 1792-1750)⁷⁹, Şamşu-İluna (MÖ 1750-1712), Abi-Eşuh (MÖ 1712-1684), Ammi-Ditana (MÖ 1684-1644), Ammi-Saduqa (MÖ 1644-1627) ve Şamşu-Ditana (MÖ 1627-1601) geçmiştir.⁸⁰

Eski Babil Devleti’nde darbe konusuna gelecek olursak ilk darbe vakasının Sumu-abum zamanında meydana geldiğini görürüz. Eski Babil Devleti’nin kurucusu olan Sumu-abum dönemine ait elimizde belge bulunmamaktadır, biz onun icraatlarını sene isimlerinden takip etmekteyiz bu sebepten dolayı darbenin nasıl gerçekleştiği ayrıntılı bir biçimde incelenememektedir. Bu darbe vakası ile ilgili elimizdeki tek bilgi, Babil Devleti’nde, Sümerler’in ve Amurrular’ın birlikte yaşadığı, bu iki halk arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden Sumu-abum’un tahtından indirilerek “Der” şehrine sürüldüğüdür.⁸¹

Sumu-Abum’dan sonra tahta geçen Sumu-la-el’in tahtı nasıl ele geçirdiği konusu aydınlatılmamış bir konudur. Babil’in en ünlü kralı olan Hammurabi’nin ve ondan sonra tahta çıkanların soylarını Sumu-la-el’e bağlamış olmaları onun güçlü bir sülale kurduğunu ve uzun yıllar bu sülalenin Babil’i yönettiğini göstermektedir.⁸² MÖ 1601 yılına gelindiğinde ise Eski Babil Devleti, Hitit kralı I. Murşili tarafından yıkılmıştır.

⁷⁸ Memiş, 54.

⁷⁹ Khurt,102.

⁸⁰ Ekrem Memiş’in, Eskiçağda Mezopotamya tarihi isimli kitabından alınan İmparatorların tarihleri, Amelie Khurt’un Eskiçağ’da Yakınoğu isimli kitabının 16-17 sayfalarında verilen orta kronoloji hesabına göre yazılmıştır.

⁸¹ Memiş, 128.

⁸² Oates, 63-65.

Eski Babil Devleti'nin yedinci kralı olan Şamşu-İluna (MÖ 1750-1712) Dönemi'nde kurulduğu bilinen Deniz-Eli Sülalesi, onun zamanında Babil'i ele geçirmek istemiş ancak başarılı olamamıştır. Bu sebepten dolayı Babil'in alt kesimlerindeki bataklık bölgelere yerleşmiş ve bu yüzden Sümer Kral Listeleri'nde Deniz-Eli Sülalesi olarak anılmışlardır. İluma-İlum'un kurduğu bu devletin başına ondan sonra sırasıyla İtti-ti, Damqi-iti, İşba, Şuşşi, Gulkişşar, Peşgal, Al-Da-Ra, E-Kurul, Melemma ve Eagamil geçti. Bu sülale döneminde darbe vakasına rastlanılmamıştır. Hitit kralı I. Murşili'nin (MÖ 1630-1600) Eski Babil Devleti'ni yıkmasının ardından Babil'de bir otorite boşluğu meydana gelmiş ve Babil'e bir türlü yerleşemedikleri için Babil'in aşağı kesimlerindeki bataklık bölgelerde yaşayan bu sülale otorite boşluğundan faydalanarak V. kralları Şuşşi zamanında Babil'de egemen olmuşlardır ancak onların bu egemenlikleri çok kısa sürmüştür çünkü Babil'de kurulan üçüncü sülale olan Kassitler'in kralı II. Agum (MÖ yak.1570), Deniz-eli sülalesinin 6. kralı Gulkişşar zamanında Babil'in hakimiyetini ele geçirmiştir. Kas krallarından II. Kaştiliaş'ın kardeşi olan Ulambatur, son Deniz-Eli kralı olan Eagamille savaşarak onu yenmiş ve bu sülaleye son vermiştir.⁸³

Deniz Eli Sülalesinin yıkılmasının ardından Babil'de egemen olan, "Kaşşular" da denilen Kaslar tıpkı Deniz-Eli sülalesi gibi Eski Babil Devleti'nin yedinci kralı Şamşu-İluna Dönemi'nde kurulmuştur. Babil'e işçi ve ücretli asker olarak yavaş yavaş tamamen barışçıl yollardan giren Kasların⁸⁴ ana yurtlarının Zağros Dağları olduğu düşünülmektedir. Şamşu-İluna'nın (MÖ 1750-1712) sekizinci iktidar yılında Babil'de egemen olmak isteyen bu sülale de başarılı olamayınca şanslarını Şamşu-İluna'nın halefi olan Abi-Eşuh zamanında tekrar denemişler fakat yine başarısız olunca Babil'in dışında "Hana" olarak adlandırılan yerde yaşamaya başlamışlardı,⁸⁵ ta ki kralları II. Agum zamanına kadar. MÖ yak. 1460 yılında II. Agum'un Deniz-Eli sülalesinden Gulkişşar'ı yenmesiyle bu sülale Babil'de egemen olmuştur. Kas sülalesinin başına geçen kralların listesi ise net bir biçimde belirlenememiştir. II. Agum'un bu sülalenin dokuzuncu kralı olduğu tahmin edilmektedir. Ondan sonra pek kesin olmasa da Kasların başına Kara-indaş (MÖ yak. 1415), I. Kurigalzu (MÖ yak. 1390) I.

⁸³ Memiş, 146-149.

⁸⁴ Köroğlu, 117.

⁸⁵ Memiş, 151.

Kadaşman-Enlil (MÖ yak. 1370), II. Burnaburiaş (MÖ yak. 1350) ve Kara-Hardaş (MÖ yak. 1345) geçmiştir.

Kara-Hardaş, Kasların darbe ile tahtından indirildiği bilinen tek kralıdır. MÖ 1363-1320 yılları arasında Asur tahtında oturan Asur-Uballit (MÖ 1365-1330) Kuzey Mezopotamya'da egemenlik sorunu yaşadığı Babil'i egemenliği altına almak için kendi ile çağdaş olarak Babil'de hüküm süren Kas kralı Burnaburiaş'la kızını evlendirdi. Bu evlilikten doğan torunu Kara-Hardaş, babasından sonra Babil tahtına geçti. Kara-Hardaş döneminde Babil'de bir ayaklanma meydana geldi. Belge eksikliğinden dolayı bu ayaklanmanın nedenini tam olarak bilemiyoruz. Ayaklanan halk Kara-Hardaş'a bir darbe yaparak onu tahttan indirdi ve öldürdü. Torununun öldürülmesini hazmedemeyen Asur-Uballit, Babil'i istila ederek Babil tahtına II. Kurigalzu'yu (MÖ yak. 1345) oturttu.⁸⁶

II. Kurigalzu'dan sonra Kasların başına Kadaşman-Turgu (MÖ 12821-1264), II. Kadaşman-Enlil (MÖ 1263-1255), IV. Kaştiliaşu (MÖ 1263-1255), Adad-şuma-usur (MÖ 1216-1187), Meli-Şipak (MÖ 1186-1172) ve I. Marduk-apla-iddina (MÖ 1171-1159) geçmiştir. MÖ 1159 yılında Elam kralı olan Şutruk-Nahhunte (MÖ 1179-1155)⁸⁷ Babil'i ele geçirerek bu sülaleye son vermiştir.

MÖ 625 yılına gelindiğinde ise Babil'de Yeni Babil Devleti kuruldu bu devlete Kalde Devleti de denilmektedir.⁸⁸ MÖ 625-539 yılları arasında var olan bu devleti kuranlar MÖ 11-9. yüzyıl arasında Arabistan yarımadasından Arami göçleriyle gelen ve Güney Mezopotamya'nın bataklık kesimlerine yerleşen Kaldelilerdir. Kaldeliler hayatta kalmak için savaşmak zorunda olan, milli geleneklerine bağlı bir halktı. Mevcut Babil yerli halkı ise Kaslar ve Amurrular gibi birden fazla ırkın oluşturduğu melez, paradan başka bir şey düşünmeyen, milli duygulardan yoksun bir halktı. Bu yüzden iki halk birbirleri ile hiç anlamıyor, Babil'de sürekli yönetici sınıfın kimden olacağına dair bir tartışma havası hüküm sürüyordu. Bu durum da en çok Asur Devleti'nin işine yarlıyordu çünkü Asur Devleti, Babil'deki karışıklıkları düzeltmek adına sürekli buraya sefer düzenliyordu.⁸⁹ Asur kralı III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727) Dönemi'nde, Babil de meydana gelen bir karışıklık neticesinde, Babil üzerine yürüyen Tiglat-Pileser

⁸⁶ Oates, 97.

⁸⁷ Hasan P. Gülmühammet, **Elam Siyasal ve Kültür Tarihi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, 47-49.

⁸⁸ Oates, 90-97,99-101

⁸⁹ Memiş159-160.

bu karışıklıklara son vermek adına o dönemde Babil’de hüküm süren kral Nabu-Nasr’ı tahttan indirerek kendisini “Palu” ismi ile Babil kralı ilan etti, ardından Asur tahtına çıkan II. Sargon’un (MÖ 722-705) tahtta olduğu MÖ 722-705 yıllarında ise Babil’de Merodah-Baladan isimli bir kral olduğu görülmektedir. Bu da demek oluyor ki III. Tiglat-Pileser’in kendisini Babil kralı ilan etmesi Babil’deki karışıklıklara son vermemiş ve onun ülkesine dönmesiyle Babil’de taht kavgaları yeniden alevlenmiştir. Asur kralı Sanherip (MÖ 704-681) Dönemi’ne gelindiğinde ise Sanherip, kardeşi Asur-nadin-şumi’yi Babil kralı ilan etmiş ancak o Elamlıların eline esir düşünce tahta Nergal-Uşezip isimli bir kral geçmiştir. Bu kralın tahtı nasıl ele geçirdiği hakkında elimizde belge bulunmamaktadır. Kardeşinin yerine tahtı ele geçiren Nergal-Uşezip’e sinirlenen Sanherip, onu esir alarak Asur’a dönmüş ve bu olaydan sonra Muşezip-Marduk isimli bir Kaldeli otorite boşluğundan faydalanarak Babil tahtını ele geçirmiştir. Bu kralla ilgili ve onun tahtı nasıl ele geçirdiği hakkında da elimizde bilgi mevcut değildir. Bu kralın tahtı ele geçirmesiyle de Sanherip, Babil Şehri’ni yakıp yıkmıştı.⁹⁰ Sanherip’in halefi olan Asarhaddon (MÖ 680-669) döneminde ise Asarhaddon’un kendi oğlu olan Şamaş-Şum-ukin’i Babil kralı yaptığı bilinmektedir. Asur’un, Babil valisi olan Nabu-Polasar (MÖ 625-603) bu Asur boyunduruğuna son vermek isteyen ve nihayetinde birbirleri ile anlaşan Kaldeliler ve Babilliler’in başına geçerek Kalde devletini kurmuş oldu.⁹¹ Bu Asur valisi Medlerle de birleşerek Asur Devleti’nin yıkılmasına yardım etti. Asur Devleti yıkılınca da topraklarını ele geçirdi. Kedisinden sonra tahta oğlu II. Nabukadnezar’ın (MÖ 605- 562) geçtiği görülmektedir. Nabukadnezar’dan sonra sırasıyla tahta Amel-Marduk-Neriglissar (bu iki kral MÖ 559-555 yılları arasında toplamda 4 yıl tahtta kalmıştır), Nabonidus (MÖ 555-539) ve MÖ 539 yılında tahta Bel-şar-usur’un geçtiği bilinmektedir.⁹²

Kaldeliler zamanında meydana gelen ilk darbe vakası Asur kralı III. Tiglat-Pileser döneminde de yukarıda anlatıldığı üzere yönetici kesimin kimden olacağı hakkında Babilliler ve Kaldeliler arasında bir çekişme söz konusuydu. III. Tiglat-Pileser bu çekişmelere bir son vermek adına Babil kralı Nabu-Nasr’ı tahtından indirerek “Palu” ismi ile kendisini Babil kralı ilan etti. Bu darbenin amacı Babil şehrinde çıkan ayaklanmaları kontrol altına almak ve Babil’i himayesi altında tutmaktı. Bu darbe Asur

⁹⁰ Memiş, 160-161.

⁹¹ Bahar, 62.

⁹² Reyhan ve Cengiz, 44.

Devleti'nin o zamanki gücünün de bir göstergesidir ayrıca tarihte ilk kez farklı bir devletin başka bir devletin iç işlerine karışarak yönetime darbe yaptığını bu olayda görmekteyiz.⁹³

III. Tiglat-Pileser'in bu hamlesi de Babil'in iç işlerindeki karışıklıklara son vermemiştir çünkü III. Tiglat-Pileser ülkesine döner dönmez Babil tahtı Merodah-Boladan isimli bir Kaldeli tarafından işgal edilmiştir.⁹⁴

Babil Devleti'ndeki son darbe vakası yine Kaldeliler zamanında meydana gelmiştir. Yeni Babil Devleti'nin son kralı olan Nabonidus siyasi kişiliğinden çok dindar ve gizemli kişiliği ile tanınan bir kraldı fakat MÖ 555-539 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran bu kral aslında tahtın gerçek varisi değildi. O, darbe yaparak tahtı ele geçiren bir işgalciydi. Kendisinden önce Babil tahtında oturan Labasi-Marduk'u (Bu kral yalnızca iki ay tahtta kalabilmiştir.) MÖ 555 senesinde bir darbe neticesinde öldüren Nabonidus, aslında halktan biriydi. Bu darbeyi gerçekleştirmesinde devlet görevlileri de ona yardım etmişti⁹⁵ ancak bu kralın bu darbeyi neden yaptığı tam olarak bilinmemektedir. Nabonidus, Harran da kendisini tanrı Sin'e adanmış olan "Adda-Guppi" isimli bir kadının oğluydu. O da annesi gibi kendisini Sin kültürüne adanmış biriydi. Dini faaliyetlere oldukça önem veren bu işgalci kral Harran'daki Sin tapınağını tamir ettirerek buraya zengin hediyeler sunmuştu. Siyaset ve devlet işleriyle ilgilenmekten çok din işlerine ilgi duyan Nabonidus, Mezopotamya'da daha önce rastlanılmayan bir olaya imza atarak kentin ve devletin yönetimini oğlu Bel-şar-usur'a bırakıp on yıllığına batı Arabistan'daki "Talma Vahasında" inzivaya çekilmiştir. Bu olaydan kısa bir zaman sonra da Pers Kralı II. Kyros (MÖ 590-529), MÖ 539 yılında Yeni Babil Devleti'ni yıkmıştır.⁹⁶

Babil Devleti'nin Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
Sumu-abum	Halk	MÖ 1881
Kara-Hardaş	Halk	MÖ 1345
Nabu-Nasr	III. Tiglat-Pileser	?
Labasi-Marduk	Nabonidus	MÖ 555

⁹³ Gökçek, 164.

⁹⁴ Memiş, 161.

⁹⁵ Oates, 138-139.

⁹⁶ Memiş, 164.

4.Asur Devleti'nde Darbeler

Asur, günümüzdeki Musul Şehri'nin yüz kilometre güneyinde yer almaktadır. Babilliler ve Akadlar gibi Sami kökenli bir halk olan Asurlular, Mezopotamya'da eski Tel-Halaf kültüründen gelme ve Arabistan orjinli batı Sami kavimlerinin kaynaşması ile meydana gelen bir devlettir. Mezopotamya'ya, Akadlardan sonra MÖ 11-9. yüzyıl arasında gerçekleşen Arami göç hareketi ile gelen Asurlular, Kuzey Mezopotamya'da yaşayan Hurri Kabileleri ile birleşerek, Dicle'nin batı kıyılarında kurdukları, Asur Kenti'nde önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlardır.⁹⁷ Asurlular başlangıçta Babil ve Mitanni gibi büyük devletlerin etkisi altında kalmış olsalar da daha sonraları giderek gelişecek ve Mısır da dahil olmak üzere Ön-Asya'nın büyük bir kısmında zamanın egemen devleti olarak varlık göstereceklerdir.⁹⁸

Asur Devleti'nde en yetkili kişi kraldı. Kralın yanında bir danışma meclisi ya da kralın gücünü sınırlayacak kimse bulunmuyordu. Krallar ellerinde bulundurdukları bu sınırsız güçleri, büyük Asur tanrılarının kendilerine bahsettiğini söyleyerek makamlarının sarsılmaz gücünü artırıp, aldıkları kararları sanki tanrının buyruğuymuş gibi meşrulaştırırlardı. Hatta diğer ülkelere savaş açarken bile bunu tanrıların emrettiğini, savaşılacak devletin tanrılara isyan ettiğini ve tanrıların onları cezalandırma görevini kendilerine verdikleri söylerlerdi. Asur kralları “Büyük Kral”, “Güçlü Kral”, “Dört Cihanın Kralı”, “Evrenin Kralı” gibi unvanlar kullanmışlardı ayrıca Asur'da krallardan sonra “Baş Vezir”, “Ordu Komutanı”, “Eyalet Yöneticileri” gibi üç büyük makam da bulunmaktadır.

Asurlularda saray kralın hem evi hem de resmi devlet işlerinin düzenlendiği ve yürütüldüğü yer konumundadır. Asur toplum yapısına da değinecek olursak, Asurlularda sınıflı bir toplum yapısı olduğunu görürüz buna göre; Asur toplumu hürler, yarı hürler ve köleler olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. Asurlular, Sümerler tarafından geliştirilen yazı sistemini kendilerine uyarlayarak kullanmışlardı. Eski çağda kurulmuş tüm diğer devletler gibi Asurlar da çok tanrılı bir dine mensuptur.⁹⁹

Asur Devleti'nin tarihi, MÖ 2000-1700 arasını kapsayan Eski Asur Devleti, MÖ 1700-1050 yılları arasını kapsayan Orta Asur Devleti, MÖ 1050-722 yıllarını kapsayan Yeni

⁹⁷ Gökçek, 31-32

⁹⁸ Köroğlu, 101.

⁹⁹ Gökçek, 232.

Asur Devleti ve MÖ 722-612 yıllarını kapsayan Asur İmparatorluk Dönemi olarak dört aşamada incelenmektedir.¹⁰⁰

Eski Asur Devleti kurulmadan önce Asur Şehri'nde; Çadırda oturan krallar, Terqa sülalesi, Hurrili sülale ve Puzur-Aşur sülalesi hüküm sürmüştür.¹⁰¹ Bu sülalelerden hiçbiri Asur'da merkezi devlet kuramamıştır. Çadırda oturan krallar şeklinde nitelendirilen krallar ise kabile reisi konumundan öteye geçememiş krallardır. Asur Şehri'ndeki son sülale olan Puzur-Aşur sülalesi, Asur'u, Hurrilerin elinden almış ve yoğun ticaret ağları sayesinde Asur'un giderek gelişmesini sağlamıştır. Puzur-Aşur sülalesi ismini kurucusu olan Puzur-Aşur'dan almış ve ondan sonra bu sülalenin başına sırasıyla Şalim-Ahum, İluşum, I. İrişum (MÖ 1974-1935), İkunim (MÖ 1934-1921), Sargon (MÖ 1920-1881), II. Puzur-Aşur (MÖ 1880-1873), Naram-Sin (MÖ 1872-1829) ve II. İrişum (MÖ 1828-1809) geçmiştir.

Puzur-Aşur sülalesinin son kralı olan II. İrişum'un (MÖ 1828-1809), I. Şamsi-Adad (MÖ 1808-1776) tarafından MÖ 1808 tarihinde bir darbe ile tahtından indirilmesiyle Asur'da bir sülale değişikliği yaşanmış ve Eski Asur Devleti kurulmuştur.

I. Şamsi-Adad'ın gerçekleştirdiği bu darbenin nedenlerine gelecek olursak ilk sırada Asur'un jeopolitik konumu yer alır. Yağış alan bir bölgede olan Asur sulama yönteminin dışında da tarıma elverişli olduğu için şehrin ele geçirilmesi I. Şamsi-Adad için oldukça büyük bir öneme sahiptir. I. Şamsi-Adad'ın bu darbeyi gerçekleştirmesinin diğer nedeni ise Asur'un bulunduğu stratejik konumdur. Asur Kenti bu dönemde canlı bir ticaret ağının ortak noktasında bulunduğu için ele geçirilmesi oldukça büyük önem arz ediyordu. Puzur-Aşur sülalesi Dönemi'nde Asur ile Anadolu arasında, Asur Ticaret Kolonileri Çağı denilen dönem başlamış ve bu dönemde Asur'dan yola çıkan tüccarlar, Anadolu'da büyük bir pazar kurma olanağı yakalayarak Asur Şehri'nin zenginleşmesini sağlamışlardır. İşte tüm bu sebeplerden dolayı Şamsi-Adad, Asur'da Puzur-Aşur sülalesini etkisiz hale getirerek Eski Asur Devleti'ni kurmuştur.¹⁰²

¹⁰⁰ Reyhan ve Cengiz, 37.

¹⁰¹ Gökçek, 36-38.

¹⁰² Gökçek, 41.

Ondan sonra krallığın başına oğlu İşme-Dagan'ın geçtiği bilinmektedir. Babil kralı Hammurabi, İşme-Dagan'ı bertaraf ederek Asur Şehri'ni ele geçirip Eski Asur Devleti'ne son vermiştir.¹⁰³

Eski Asur Devleti'nin yıkılmasının ardından, Asur-Uballit (MÖ 1365-1330), Asur topraklarını Mitanni egemenliğinden kurtarıp Mezopotamya'da yeni bir güç olarak Orta Asur Devleti'ni kurmuştur. Asur-Uballit'den sonra Asur Devleti'nin başına sırasıyla, I. Adad-Nirari (MÖ 1307-1275), I. Salmanassar (MÖ 1274-1245), I. Tukulti-Ninurta (MÖ 1244-1208), Asur-Nadin-Apli (MÖ 1207-1204), I. Tiglat-Pileser (MÖ 114-1076),¹⁰⁴ Aşur-Bel-Kala (MÖ 1073-1056), II. Eriba-Adad (MÖ 1055-1054), IV. Şamsi-Adad (MÖ 1053-1050) ve I. Asur-Nasirpal (MÖ 1049-1031) geçmiştir.

Orta Asur Devleti'nde MÖ 1208 yılında Asur-Nadin-Apli tarafından babası I. Tukulti-Ninurta'ya karşı bir darbe gerçekleştirilmiştir. Bu darbe Orta Asur Devleti'ndeki tek darbe vakasıdır.¹⁰⁵ Bu darbenin nedeni ve Asur-Nadin-Apli'nin bu darbeyi yapabilecek güce nasıl ulaştığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konu hakkında yorum yapmak gerekirse, Tukulti-Ninurta'nın başarılı bir siyaset izleyerek, Asur Devleti'ni Ön Asya'da bir süper güç haline getirmesi ve Orta Asur Devleti'nin sınırlarını Basra Körfezi'nden Akdeniz'e kadar ulaştırması gibi büyük başarıları, Asur-Nadin-Apli tarafından kıskanılmış ve iktidar hırsına kapılarak, I. Tukulti-Ninurta'nın genişlettiği bu büyük devletin başına geçmek isteyip babasına karşı bu darbeyi gerçekleştirmiştir. Bu olaydan sonra Balık Nehri yakınlarında bulunan bir tabletten kral Tukulti-Ninurta'nın yandaşları ve Asur-Nadin-Apli arasında bir iktidar mücadelesinin yaşandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Bu da demek oluyor ki kral Tukulti-Ninurta'nın bir darbe neticesinde tahttan indirilmesi, Asur'da karışıklıklara yol açmış ve devlet içinde bir kaos meydana gelmiştir. Tukulti-Ninurta'ya karşı oğlu tarafından düzenlenen darbeden sonra Orta Asur Devleti'nde düzen giderek bozulmuş ve ciddi krizler baş göstermiştir.

Basiretsiz bir kral olan Asur-Nadin-Apli ülkesini ve ülke bütünlüğünü dış tehlikelere karşı korumaktan acizdi. Bu da düşmanlarının harekete geçmesine vesile oldu. Asur'a

¹⁰³ Bahar, 52.

¹⁰⁴ Semra Dalkılıç, **Orta Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve I. Tiglat Pileser Dönemi Faaliyetler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

¹⁰⁵ Marc Van de Mieroop, **Eski Yakındoğu Tarihi**, Sinem Gül (çev.), 1. Basım, İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık, 2018, 162.

¹⁰⁶ Dalkılıç, 40.

ilk darbe, Asur egemenliği altındaki Babil Şehri'nden geldi ve karışıklıklardan faydalanarak Babil bağımsızlığını kazandı.

I. Asur-Nasirpal Dönemi'nde Arami göçleri sebebiyle Asur; Ninive, Erbil ve Kilis çevresiyle sınırlı kalacak kadar küçüldü. I. Asur-Nasirpal'den sonra Asur tahtına çıkan krallar oldu ancak bu krallarla alakalı isimlerinden başka elimizde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ondan sonra tahta sırasıyla II. Salmanassar (MÖ 1030-1019), IV. Asur-Nirari (MÖ 1018-1013). II. Asur-Rabi (MÖ 1012-972), II. Asur-reşa-işi (MÖ 972-967), II. Tiglat-Pileser (MÖ 966-935) ve II. Aşur-dan (MÖ 934-912) geçmiştir. II. Aşur-dan döneminde Asur Devleti biraz da olsa iyileşmeye başlamıştı ama asıl iyileşme ondan sonra başa geçecek olan II. Adad-Nirari (MÖ 911-891) zamanında gerçekleşecektir.

II. Adad-Nirari'nin, Asur Devleti'nin başına geçmesiyle Yeni Asur Devleti kurulmuş oldu.¹⁰⁷ Adad-Nirari'den sonra Yeni Asur Devleti tahtına sırasıyla II. Tukulti-Ninurta (MÖ 890-884), II. Asur-Nasirpal (MÖ 883-859), III. Salmanassar (MÖ 858-824), V. Şamsi-Adad (MÖ 823-811), III. Adad-Nirari (MÖ 810-783), IV. Salmanassar (MÖ 782-773), III. Aşur-dan (MÖ 772-754), V. Aşur-Nirari (MÖ 754-745) ve III. Tiglat-Pileser (MÖ 744-727) geçmiştir.¹⁰⁸

Yeni Asur Devleti'ndeki ilk darbe vakası halk tarafından MÖ 745 yılında V. Aşur-Nirari'nin tahttan indirilmesidir. Bu halk darbesinin nedenlerine gelecek olursak V. Aşur-Nirari zamanında Asur Devleti'nin dışarda baş gösteren çeşitli dertlerle uğraşmak durumunda kalması, bu dönemde Asurlular üzerindeki Med tehlikesinin artması, Suriye Anadolu ve Filistin'deki küçük krallıkların Urartu Devleti'nin yanlarında olmasına güvenerek Asur'a ödemekle yükümlü oldukları vergileri ödememeleri gibi sebepler darbenin yapılmasına zemin hazırlamıştır. V. Aşur-Nirari Kuzey Suriye topraklarını ele geçirmek ve Urartular'a karşı zafer kazanmak için elinden geleni yapmaya çalışıyordu ancak onun zamanında Urartu Devleti'nin başında II. Sarduri bulunuyordu ve Urartular en güçlü dönemlerini yaşıyordu.¹⁰⁹ Uzun süreli, yıpratıcı ve sonuçsuz savaşlardan bunalan halk, devletin kötü gidişatının faturasını

¹⁰⁷ Gökçek, 105-119.

¹⁰⁸ Amelie Khurt, **Eski Çağ'da Yakındoğu**, Dilek Şendil (çev.), 4. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt II, 2017, 132.

¹⁰⁹ Hakbilen Ası, 11-13.

krala kesmişti. MÖ 745 yılında Kalhu Kenti'nde çıkan bir halk ayaklanmasıyla kral Aşur-Nirari tahttan indirilerek öldürüldü.¹¹⁰

Yeni Asur Devleti'nin son darbe vakası II. Sargon (MÖ 721-705) tarafından MÖ 721 yılında V. Salmanassar'a karşı gerçekleştirilmiştir. Hakkında çok az bilgi bulunan V. Salmanassar, babası III. Tiglat-Pileser gibi Asur Devleti için faydalı ve önemli işler başarmış olan bir kraldan sonra tahta geçmişti. Babası kadar başarılı bir kral olmasa da V. Salmanassar'da batı üzerine sefere çıkarak Sam'al Şehri'ni ve İsrail ile savaşarak Samarra Şehri'ni ele geçirmişti. Devleti babası kadar iyi yönetemeyen ve vergilerde usulsüzlük yapan kral halkın tepkisini çekmişti. Basiretsiz bir kral olan ve halk tarafından da tutulmayan V. Salmanassar bir saray darbesi neticesinde tahtından II. Sargon tarafından tahttan indirilmiştir. II. Sargon'un tahtı bir darbe ile ele geçirmesi Asur Devleti'nde, Asur İmparatorluk Çağı'nı olarak anılan dönemi başlattı. II. Sargon zamanında Asur Devleti gücün zirvesini yaşadı.¹¹¹ Ondan sonra Asur İmparatorluğu'nun başına sırasıyla Sanherip (MÖ 705-680), Asarhaddon (MÖ 680-669), Asurbanipal (MÖ 668-626), Asur-Etillu-İlani (MÖ 627) ve Sin-Şar-İşkun (MÖ 627-?) II. Asur-uballit (MÖ ?-612) geçmiştir.¹¹²

İmparatorluk Dönemi'nin ilk darbesi Sanherip'e karşı MÖ 680 yılında oğulları tarafından yapıldı. Sanherip iktidarının ilk yıllarında Babil Şehri ile uğraşmak zorunda kaldı. Babil'de görevlendirilen Asur valisi Marduk-Zakir-Şumi'yi etkisiz hale getiren ve Babil'de bağımsızlığını ilan eden Merodah-Baladan üzerine yürüyen Sanherip onu yendikten sonra kendi oğlu olan Aşşur-nadin-şumi'yi Babil kralı ilan ederek Asur'a döndü.¹¹³

MÖ 701 yılında Asur Devleti, Fenike sahil şeridinde egemenliğini kaybetmiş durumdaydı. Tyr kralı Lule'de Asur'a karşı isyan etmişti. Birçok Fenike şehri ve Yahudi kral Hizkia da bu isyana destek veriyordu. Aslında bütün bu ayaklanmaların arkasında Mısır bulunmaktaydı. Bu dönemde ikiye ayrılan Mısır'ın kuzey bölgelerinde hakim olan ve II. Sargon tarafından yenilgiye uğratılan Buharis, Asur'dan intikam almak için fırsat bekliyordu. Mısır'ın güney bölgelerinde ise Sabako isimli firavun hüküm sürmekteydi. Bu firavunda tüm Mısır'da egemen olmak için can atıyordu.

¹¹⁰ Gökçek, 155.

¹¹¹ Khurt, 154-158.

¹¹² Memiş, 282.

¹¹³ Memiş, 262.

Buharis, Sabako'ya savaş ilan etti ve yenilgiye uğradı. Sabako tüm Mısır'da egemen olunca Asur'a değerli hediyeler göndererek Mısır-Asur ilişkilerini düzeltmek adına bir adım attı ancak ondan sonra Firavun olan Sabataka tam tersi bir politika izleyerek Asur'a karşı düşmanca davrandı ve Filistin'deki Asur'a tabi şehirleri isyana teşvik etti. Bunun üzerine bir sefere çıkan Sanherip önce Filistin'i ardından Yarusalem'i yağmalayarak Asur'a tekrar döndü. Mısır üzerine gitmek istedi ancak ordusu ve yeterince hazırlığı olmadığı için bu seferi bir müddet ertelemek zorunda kaldı. Kral Mısır seferine çıkmadan önce Anadolu'da da işler yolunda gitmiyordu. II. Sargon zamanında egemenlik altına alınan Tabal ve Hilakku şehir devletleri bağımsızlıklarını yeniden kazanmıştı. Bu şehir devletleri üzerine sefer düzenleyen Sanherip kalıcı bir başarı elde edemedi ve yağma yaparak tekrar Asur'a döndü.¹¹⁴ Yukarıda ifade edilen Filistin ve Yarusalem seferlerinin ardından Asur'a, Mısır seferinin hazırlıklarını tamamlamak için döndüğünde hiç beklemediği bir olayla karşılaştı. Ninive'ye gelen kral Mısır seferinin hayalini kurarken oğulları onun için farklı şeyler düşünüyordu. Sanherip iki oğlunun da katıldığı bir saray darbesi ile tahttan indirilerek öldürüldü. Kralın başarısız seferleri, izlediği dış politikanın beğenilmemesi ve Mısır seferini tamamlamadan dönmesi gibi etkenler onun tahttan indirilmesine sebep oldu. Sanherip'in öldürülmesi olayına karışan oğulları Adramelek ve Şaretser'dir. Bu oğullardan biri Babil'de diğeri ise Ninive'de krallığını ilan etmiş olsa da en büyük oğul ve veliaht prens olan Asharaddon bir süre devam eden iç savaş neticesinde krallığın tahtına oturmaya nail oldu. Yapılan bazı araştırmalara göre aslında babasını öldüren kişi bizzat Asharaddon'du. Bu darbeyi kimin gerçekleştirdiği netlik kazanmamış bir konudur.¹¹⁵

Asur Devleti'nde gerçekleştirilen bir diğer darbe vakası Asur İmparatorluk Dönemi'nin sonlarına rastlamaktadır. Bu darbe MÖ 627 tarihinde babası Asurpanipal'in ölümünden sonra tahta geçen Asur-etillu-ilani'ye karşı kardeşi Sin-Şar-İşkun tarafından yapıldı. Bu darbe vakasını anlatmadan önce Asurbanipal Dönemi ile alakalı bilgi vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır. İktidarının ilk yıllarında yönünü Mısır'a çeviren Asurbannipal, düzenlediği Mısır seferine bizzat katılmamıştı çünkü bu sefere eş zamanlı olarak kendisini Babil kralı ilan eden kardeşi Şamaş-Şum-ukin'in isyanıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bu isyanı bastırdıktan sonra

¹¹⁴ Mieroop, 223-228.

¹¹⁵ Memiş, 257-262.

Teb Şehri'ne giderek ordusuyla orada buluştu. Kral ordusunun büyük bir kısmı ile Asur'a dönünce, komutanlarının kaçmak zorunda bıraktığı Mısır Firavunu Taharka Teb Şehri'ni tekrar ele geçirdi. Asurbanipal hemen Mısır üzerine yürüyüp olaya el koyamadı çünkü; tam da bu dönemde Elam'da da isyanlar baş gösterdi. Kral Elam üzerine yöneldiği sırada Taharka'nın Memfis'i ele geçirdiği haberini aldı ve ikinci Mısır seferini başlattı. Bu seferde Memfis ve Teb şehirleri yeniden ele geçirildi. Asur kralı bunları yaptığı sırada Taharka öldü ve yerine Tanut-Amon geçti. Bu kral Asur ordularına direnmek yerine Nabata'ya kaçtı. Böylece Asur kralı Mısır meselesini tamamen çözdü ve memleketine döndü. Memleketine dönen kral vakit kaybetmeden Elam isyanını bastırmak üzere MÖ 661 yılında yola koyuldu. Asur ordusunun karşısında sadece Elam Devleti yoktu. Elamın yanında Mannalar, Medeler ve Persler de yer alıyordu. Tel Taba isimli bu savaşta Asurbanipal galip geldi ve isyancı Teumma'nın kesik başı Ninive kapısına asıldı.¹¹⁶

Asurbannipal Dönemi'nin en önemli olaylarından biri ise Med Devleti'nin kurulmasıdır. Medler bir devlet halini aldıktan sonra Asur'un en ölümcül düşmanı haline geldiler. Bununla beraber Asurbannipal'in krallığının son yıllarında Asur Devleti'nde tam bir kaos ortamı hakimdi ve imparatorluğun bütün kurumlarında bir düzensizlik egemen olmaya başladı. Devlet böylesine karışık bir halde iken Asurbanipal öldü.¹¹⁷

Asur-etillu-ilani başa geçtiğinde aslında birçok sorun çözülmüş gibi görülsede bu sorunlar sadece bir süreliğine ertelenmişti. Kral bu devleti kurtarmak için çareler aramaya bile başlayamadan çok kısa bir süre içerisinde bir darbeye kurban gitti. Bu kralın dönemine ait elimizde çok fazla belge olmadığı için darbenin sebebi tam olarak anlaşılamamaktadır. Ama muhtemelen darbeyi yapan diğer oğul Şin-Şar-İşkun tahtın kendi hakkı olduğunu düşünerek kardeşini öldürmüştür.

Yukarıda saydığımız sorunlara bu kanlı darbede eklenince Asur Devleti'nin sonu daha da yakınlaştı. Asur'un bu zayıflığından faydalanan ilk devlet vasal konumunda olan ve Asurlu bir vali tarafından yönetilen Babil oldu. Nabupolassar isimli bu vâli Babil'i bağımsız hale getirdi, iyice yıpranmış olan Asur Devleti'ne son darbeyi ise Medler vurdu.¹¹⁸ Babil ile Med devletleri aralarında bir ittifak kurarak II. Asur-uballit

¹¹⁶ Gökçek, 203-224.

¹¹⁷ Mieroop, 235.

¹¹⁸ Gökçek, 222.

Dönemi'nde Asur'a saldırdı ve bu saldırı karşısında hazırlıksız yakalanan Asur Devleti, başkent Ninive'de üç ay direnebildi ve MÖ 612 yılında yıkıldı.¹¹⁹

Asur Devleti'nin Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
II. İrişum	I. Şamsi-Adad	MÖ 1808
I. Tukulti-Ninurta	Asur-nadin-apli	MÖ 1208
V. Aşur-nirari	Halk	MÖ 745
V. Salmanassar	II. Sargon	MÖ 721
Sanherip	Ardamelek, Şaretser, Asarhaddon	MÖ 680
Asur-etillu-ilani	Sin-Şar-İşkun	MÖ 627

¹¹⁹ Memiş,182.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA DARBE

1.Hitit Öncesi Dönemde Darbeler

Tarihi devirler yazı ile başlamaktadır. Devletlerin siyasi, toplumsal ve ekonomik durumları yazı ve arkeolojik verilerle tespit edilebilir. Anadolu'ya yazının gelişi ise Asur Ticaret Kolonileri Dönemi olarak adlandırılan MÖ 1974-1719 yılları arasındadır.¹²⁰

Anadolu'nun ilk yazılı vesikaları Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de (Kaniş Karumu) bulunmuştur. 1925 yılından Çek bilgini Hrozny bölgeye gelerek bin kadar tablet bulmuş ancak amacı sadece tablet çıkarmak olduğu için ören yerine zarar vermiştir. 1948 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Tahsin Özgüç idaresinde bir heyet Kültepe'de kazı çalışmalarına başlamıştır.¹²¹ Buradan çıkarılan metinler Asurlu tüccarların iş mektupları, borç senetleri ve sosyal münasebetleriyle alakalı metinlerdir. Kültepe tabletlerinin ilk çevirileri yapıldığında vesikalar Asurca yazıldığından Eski Asur Devleti'nin hakimiyetini Kayseri'ye kadar genişlettiği ve Anadolu'yu siyasi manada kolonileştirdiği düşünülmüştü. Vesikalar çevrildikçe bu olayın gerçeklik arz etmediği ortaya çıktı. Asurlu tüccarların bu metinleri genel olarak ticaretle alakalı olsa da içlerinde Anadolu halkının hayatı, sosyal, siyasal ve ekonomik yönleri, şehir adları, tanrı ve şahıs adları, bazı madeni maddelerin veya toprak ve hayvan ürünlerinin isimleri geçmektedir. İşte bu isimlerin tetkikinden yerli halkın dili, dini ve ekonomik bünyesi hakkında bilgi edinilmektedir. Yer adları vasıtası ile de Anadolu'nun bu dönemde coğrafyası, şehirleri ve yolları kısmen tespit edilebilmektedir. İşte bu

¹²⁰ Remzi Kuzuoğlu, MÖ II. Binin İlk Çeyreğinde Anadolu'da Yaşanan İsyenlar ve İç Huzursuzluklar, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Ankara, Ağustos 2010, 479-488.

¹²¹ Kinal, 59-60

metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Asur Ticaret Kolonileri olarak adlandırılan bu dönemde Anadolu'da irili ufaklı şehir devletleri bir arada yaşamıştır.¹²²

Etrafi surlarla çevrilmiş bu şehir devletleri ile Mezopotamya arasında canlı bir ticaret ağı bulunmaktaydı¹²³ ayrıca bu şehir devletlerinin kendi aralarında bir hegemonya mücadelesi verdikleri de bilinmektedir. Örneğin;

“Mama ruba’u’su şöyle söyler: Kaniş ruba’u’su Warşama’ya de ki: sen bana mektup gönderdin ve (bu mektubunda) dedin ki: kölem Taişamalı’yı ben teskin edeceğim. Fakat sen kölen Sibuha’lıyı teskin ediyor musun? Mademki Taişama’lı senin köpeğindir, ne için başka şarru’larla münakaşa ediyor? Benim köpeğim Sibuha’lı diğer şarru’larla münakaşa ediyor mu? Taişamalı bir ruba’u bizim aramızda üçüncü bir ruba’u olmalı mı? Düşmanım beni öldürür öldürmez (yener yenmez, yendiği zaman) Taişama’lı memleketime akın edip on iki şehrimi tahrip etti. (Bu şehirlerin) sığırlarını ve koyunlarını alıp götürdü. O şöyle dedi, ruba’um ölmüştür. Bu sebepten (benim kuş) avcı(sı)nın tuzağını kaldırdım. O, memleketimi koruyacak ve bana kalp verecek (beni cesaretlendirecek) yerde memleketimi yalnız yakmakla kalmadı, fakat dumanı da pis koktu. Baban İnar, Harsamna şehrini dokuz yıl boyunca muhasara ettiği zaman benim memleketim (benim halkım) senin memleketine akın edip tek bir sığır veya tek bir koyun öldürdü mü? Bugün sen bana mektup yazıyorsun ve şöyle diyorsun: NE için yolu benim için serbest bırakmıyorsun? Yolu senin için serbest hale getireyim (getireceğim) Şahitler (elçiler) sinler. Şehri..... ve yolu (serbest hale getireyim). 17 adamla (buraya gelsinler). onların buraya memleketin..... buraya getirdikleri..... ve(Sen) bana (bir mektup gönderdin) ve şöyle dedin: yemin edelim. Önceki yemin kâfi değil mi? Senin habercin (elçin) bana gelsin ve sonra benim habercim sana muntazaman gitsin. Tarikutana gümüş yerine taşları mühürleyip (burada) bıraktı. Bu (hareketler) tanrılara (tanrılar nazarında) iyi midir?”¹²⁴

Yukarıda verilen Kaniş Kralı Anum Hirbi’nin, Mama kralı Warşama’ya yazdığı mektuptan da anlaşılacağı üzere Anadolu’da bu dönemde şehir devletleri arasında düşmanlıkların ve ittifakların var olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Asurlu tüccarların ve şehir devletleri krallarının birbirlerine yazdıkları mektuplar bize konumuz olan darbe açısından bazı kaynaklar sunmaktadır.

¹²² Kuzuoğlu, 479-480.

¹²³ Kinal, 62-63.

¹²⁴ Gökçek, 56-57

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin en gelişmiş ve zengin şehri olan Kaniş yoğun bir ticaret ağının ortasında bulunduğu için Kaniş Şehri sürekli istilalara maruz kalmıştır. Bu durum da Kaniş de karışıklıklara yol açmıştır. Kültepe'de 1983 yılında bulunan Kt 83/k 129 numaralı tablet Tergama Karum'undan Kaniş Karum'una gönderilen bir mektuptur. Bu belgede Kaniş Karum'unda çıkan bir ayaklanmadan, kral ve kraliçenin durumlarından bahsedilmektedir. MÖ yak. 1908-1874 yılları arasında yaşadığı bilinen bu olayda tabletin bir kısmının kırık olmasından dolayı kralın ve kraliçenin durumu net olarak belirlenememektedir. Belki de bu dönemde Kaniş Karum'unda bir darbe meydana gelmiştir belge yetersizliğinden dolayı bu durumun darbeye sonuçlandığını yazmak güçtür.¹²⁵

Yine Kaniş Karum'u ile alakalı olan Kemal Balkan'ın Mama Kralı Anum Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya mektubunda "Labarsa'nın krallığı ele geçirdiği zaman da" ibaresi kullanılmıştır. Elimizde bu cümleden başka kanıt olmadığı için Labarsa'nın bir darbe yaparak mı başa geçtiği yoksa başka bir krallığı mı istila ettiği net bir biçimde anlaşılamamaktadır.¹²⁶

Bu dönemde Kt 92/k 526 envanter numaralı Salih Çeçen tarafından tercüme edilen tablette Anadolu'nun ismi bilinmeyen bir şehrinde karışıklık çıktığı anlaşılmaktadır. "*Buraya kral Sikkatum'dan döndü, (ama) şehrin içinde ayaklanma çıkmıştır. (Bundan dolayı) kafalarımızdan endişe etmekteyiz. Anadolu'dan Bira ve Zuza düşmandırlar. Bölgeye hiç kimse girip çıkamıyor. Ellerindeki silahla bizi uzaklaştırdılar. Kesinlikle ilerleme sırasında hiçbir belge düzenlenmesin ve eksperimize Ibiltum gümüşü borçlanmayalım! Bölge selamete eriştiği zaman kral ve ve onun ile anlaşmaya vardığı zaman belgeler herhangi bir yere gidecek.*" Bu metinde geçen Bira ve Zuza aynı şehirden krallığı ele geçirmek için uğraşan iki kişi olabilir ancak bu kesin değildir.

Bu dönemde Anadolu'da karışıklıkların çıktığını bize aktaran bir diğer mektup ise KTH 1 envanter numaralı belgedir. Bu belgede "*Buruşhattum ve Waşuşana memleketlerinde isyan çıkmış olması yüzünden, (bundan dolayı) Waşuşana'ya geçmedim.*" denilmektedir.¹²⁷

¹²⁵ Kuzuoğlu, 480-481.

¹²⁶ Hüseyin Sever, Salih Çeçen, Kültepe'deki II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu'nun Siyasi Tarihi ile İlgili Yeni Gelişmeler, **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1990, 201-213.

¹²⁷ Sever ve Çeçen, 201-213.

Yine Buruşhattum ile alakalı Kt n/k 1251 numaralı Uzubişkum'un, Uşur-řa-İştar'a yazdığı belgede *"İkuppia'ya söyle: Eğer şimdiye kadar Kaniş de oturmaktaysan, Waşhania'ya geğ ve memleket sakinleşinceye kadar buraya gelme"* ifadeleri yer almaktadır.¹²⁸

Buruşhattum'la alakalı Uzubişkum'un, Uşur-řa-İştar'a yazdığı Kt n/k 1464 numaralı bir başka belgede ise *"Memleket kargaşa halindedir. Selamete çıktığı zaman geleceğim. Orada senin gzn çocuğun üstünde olsun!"* metinde geçen şahıs adlarında ve limum isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu olay Mö yak. 1874 yılında cereyan etmiştir.

Buruşhattu'la alakalı Kt m/k 13 numaralı metinde *"Buruşhattum'da karışıklık var. Yalnız başına girme yol açıldığında ilk (kervan) ile gir."* denilmektedir. Tüm bu mektuplar bize şehirde bir karışıklığın olduğuna dair bilgi vermektedir.¹²⁹ Belgeler konumuz olan darbe ile alakalı bize kaynak sunmasa da bu karışıklıkların sonucunda bir darbe vakasının yaşanmış olması muhtemeldir.

Bu belgelerden yola çıkararak yukarıda zikredilen bölgede bir darbe olma olasılığı oldukça yüksektir fakat yeterli belge olmadığı için bu çıkarımı yapmak g bir durumdur.

Bu dönemde Orta Anadolu'da karışıklık meydana gelen bir diğer şehir Aksaray yakınlarında olduğu düşünülen Ulama'dır. Kt 93/k 179 envanter numaralı metinde *"Ulama'da kral yoktur memleket isyan halindedir."* denilmektedir. Burada kral yoktur cmlerinden kralın bir halk ayaklanması ya da bir suikast sonucu öldürüldüğü ve kralın öldürülmesinden sonra memleketin karışıklığa sürüklendiği sonucu çıkarılabilir.

Kt 94/k 626 numaralı metinde ise Salatuwar şehri'nde bir isyan çıktığından bahsedilmektedir. CCT 4, 30 a numaralı Elali'nin, İna'ya yazdığı metinde ise *"Hahhum kralının kanlı işler yaptığı, tahtının emniyette olmadığı ve memleket büyüklerinin birbirine baktığı"* bilgisi mevcuttur. Bu olayla alakalı yine İna'ya yazılmış bir başka metinde ise *"Siz şöyle dediniz: Hahhum'da isyan olduğundan, bu nedenle bugüne kadar beklemekteler"* denilmektedir.

¹²⁸ Salih een, Kültepe Belgelerine Göre Anadolu şehir Devletlerinde Ayaklanma, **Archivum Anaticum Anadolu Arşivleri**, Cilt 5, Sayı 1, 2002, 53-63

¹²⁹ Kuzuoğlu, 483.

Anadolu'da isyan çıkan bir diğer şehir devletleri ise Kumanit ve Sarla'dır. AKT I, 78 numaralı metinde Sabu'alıların, Sarla Ülkesi'nde yolu kapattıkları ve tüccarları alıkoydukları anlatılmaktadır.¹³⁰

Tüm bu ayaklanmalar ve isyanlar neticesinde Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde de Anadolu'da darbe vakasının yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu düşündürmektedir. Elimizde bu olayların olduğuna dair kesin belgeler bulunmamaktadır.

MÖ yak. 1835'lerde Kaniş şehri Hitit kökenli olduğu bilinen Anitta ve oğlu Pithana tarafından gece baskını neticesinde ele geçirilmiştir. Bu durum Anadolu'da siyasi birliğin sağlanması adına atılmış bir adımdır ve kesin olmasa da Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'ni sonlandırdığı düşünülmektedir.¹³¹

2.Hitit Devleti'nde Darbeler

Hititlerin kullanmış oldukları dil Hint-Avrupai kökenli bir dil olup onların Anadolu'ya dışardan geldiklerinin göstergesidir.¹³² Hint-Avrupai dili konuşan insanların anayurdu, Aşağı Tuna'dan Karadeniz'in kuzey kıyısı boyunca Kafkasların kuzey eteklerine kadar uzanan bölgedir bu da demek oluyor ki Hititler Anadolu'ya bu bölgelerden gelmişlerdir. Fakat Hititlerin Anadolu'ya boğazlardan mı yoksa Kafkasya üzerinden mi geldikleri kesin olarak bilinmemektedir. Anadolu'daki ilk Hitit izlerine Kültepe'de rastlanılmaktadır.¹³³

Hititler Neşa Şehri'nde yaşadıkları için kendilerine "Nesili" kendi ülkelerine de "Hatti Memleketi" diyorlardı, bunun sebebi ise kendilerinden önce Anadolu coğrafyasında yaşayan Hatti halkıydı.¹³⁴

Hitit Devleti kurulmadan önce Anadolu'da Hatti Beylikleri'nin var olduğu bilinmektedir. Anadolu'ya Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin sonlarına doğru gelmeye başlayan Hititlerin, merkezi bir devlet olma yolunda ilk adımları Pithana ve oğlu Anitta Dönemi'nde atılmıştır. Pithana ve oğlu Anitta Anadolu'da yeni kullanılmaya başlanan gece baskını taktiğiyle Neşa Şehri'ni ele geçirerek Kussara Krallığı'nı kurmuş ve daha sonra yine bu taktiği kullanarak Anadolu'nun büyük bir

¹³⁰ Kuzuoğlu, 485-486.

¹³¹ Gökçek, 64.

¹³² Macqueen, 23.

¹³³ Memiş, 45.

¹³⁴ Akurgal, 18.

kısmına hâkim olmuşlardır. Pithana (MÖ 1800-1775) ve oğlu Anitta'dan sonra tahta Zuzu'nun (MÖ yak. 1700) çıktığı bilinmekle beraber bu süreçte yaşanan olaylar belge eksikliğinden dolayı takip edilememektedir.¹³⁵

Hitit krallarının baş rahiplik, baş kumandanlık ve baş yargıçlık gibi üç büyük görevi vardır. Kral baş rahiplik görevi gereğince dua ve ayinlere başkanlık eder, baş kumandanlık görevi gereğince ordunun başında bulunarak seferleri tayin eder ve baş yargıçlık görevi gereğince de büyük davaları karara bağlardı.¹³⁶ Hitit devletinde kralın yanında yönetimde söz sahibi olan bir de meclis olduğu anlaşılmaktadır. "Pankuş" adı verilen bu meclis krallık kurumunun denetleyicisi sayılmaktadır ancak devlet büyüyüp krallar güçlendikçe bu meclisin önemi azalmıştır.¹³⁷

Hitit saraylarında kraldan sonra en yetkili kişiler Tavananna¹³⁸ unvanına sahip olan kraliçelerdir.¹³⁹ Ayrıca Feodal bir yapıya sahip Hitit Devleti'ne bağlı krallıklar her yıl düzenli olarak vergi ödemekle mükellefler. Hitit Devleti bu bölgelerin başına vali ya da prens atardı. Bu prens ya da valiler tıpkı Hitit kralları gibi bölgelerini yönetir, o bölgenin askeri ve idari temsilcisi olurlardı. Daimi bir ordusu bulunmayan Hititlerde eli silah tutan her erkek asker sayılırdı ve savaş dönemlerinde savaşa katılmak zorundaydı.¹⁴⁰

Eski Hitit Devleti'nin kurucusunun kim olduğu hakkında tartışmalar mevcuttur. Prof. Dr. Füzûzan Kınal'ın, Eski Anadolu Tarihi isimli kitabında geçen "*Hitit sülalesinin ilk kralı Labarna tarafından şehir yeniden tahkim ve imar edilmiş ve daha asırlarca Hitit İmparatorluğuna baş şehir olmuştu.*"¹⁴¹ cümlesinden anlaşıldığı kadarıyla o Eski Hitit Devleti'nin kurucusunun Labarna olduğunu düşünmektedir.

I. Hattuşili'nin vasiyetnamesinde yazılanlara göre "*I. Hattuşili'nin büyükbabası Puşarumma'nın (I. Tuthaliya) Labarna ve Papadilmah adlarında iki oğlu vardı.*

¹³⁵ Cahit Günbattı, **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazılı Belgeler**, 2. Baskı, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, 45. Özlem Sir Gavaz, Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi**, Sayı 31, 1-19.

¹³⁶ Kınal, 137.

¹³⁷ Esmâ Reyhan, **Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim**, 1. Basım, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2017, 123.

¹³⁸ Hüseyin Metin, Mustafa Lamba, Hititler'den Roma İmparatorluğu'na Kadar Anadolu Uygarlıklarında Yönetim Yapısı, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 12, Sayı 27, 2016, 155-174.

¹³⁹ Tülin Cengiz, Hitit Kralı ve Kraliçesi Arasındaki Dikotomik Eşitlik Üzerine Bazı Tespitler, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 33, Sayı 56, 2014, 19-34.

¹⁴⁰ Memiş, 239.

¹⁴¹ Kınal, 65-66.

Puşarumma Labarna'yı veliaht olarak seçmişti. Fakat onun ölümünden sonra iki kardeş arasında taht mücadelesi başlamış, Puşarumma'nın arzusuna rağmen, asiller meclisi olan Pankuş ve komutanların oluşturduğu Duduglar meclisi, Papadilmah'ın tarafını tutmuşlardı. Fakat neticede Labarna tahtı ele geçirmişti. Çünkü gerek kurban listelerinde gerekse Telepinuş Fermanı'nda, Labarna kral olarak gösterilmektedir.” Buradan anlaşıldığına göre Eski Hitit Krallığı'nın kurucusu Labarna'dır. 1960 yılına gelindiğinde H. Otten tarafından yeni bir görüş ortaya atılmıştır. H. Otten'in bu görüşüne göre, I. Hattuşili ile I. Labarna aynı kişilerdir.¹⁴²

Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Hatti ve Hitit Uygarlıkları isimli kitabında yazdığı *“Boğazköy'de 1957 yılından Büyükkale'de K Yapısı'nda ele geçen iki dilli bir metinden, Hattuşa'da kurulan Eski Krallık hanedanının ilk hükümdarının I. Hattuşili olduğu anlaşılmaktadır. Bu metnin aslı Akkadça olup şöyle başlamaktadır: “Büyük Kral Tabarna Tavannanna'nın erkek kardeşinin oğlu, Hattuşa'da kraldı”. Onun Hititçe çevirisinde ise şöyle denmektedir: “Büyük Kral Hattuşa Kralı, Kussaralı adam, Tabarna Hattuşili, Hattuşa Ülkesi'nde kraldı”.*¹⁴³ bu cümlelerden Eski Hitit Krallığı'nın kurucusunu I. Hattuşili olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Mark Desti, Anadolu Uygarlıkları isimli kitabında ise *“I.Hattuşili Labarna'nın oğludur ve -yazılı belgeler bu hükümdardan söz etse de- gerçekten yaşayıp yaşamadığı kuşkuludur. Çünkü Hattuşili adı onursal bir unvan halini almış ve tahta çıkan hükümdarlar, tıpkı Roma dünyasındaki gibi “Caesar” adında olduğu gibi, bunu kendi adlarıyla birlikte kullanmışlardır. Hanedanın kurucusu olan Hattuşili “Büyük Kral” unvanını da almış ve bu unvan imparatorluğun sonuna kadar ardılları tarafından korunmuştu.”*¹⁴⁴ Yukarıda yazılı cümleleri vererek I. Hattuşili'nin Eski Hitit Krallığı'nın kurucusu olduğunu kesin olarak kabul etmemekle birlikte bunun bir unvan olduğunu savunmuştur.

Yukarıda verilen tartışmalar neticesinde Eski Hitit Krallığı'nın kurucusu genel olarak kabul edilen görüşe göre I. Hattuşili'dir (MÖ 1650-1620). I. Hattuşili'den sonra Eski Hitit Devleti tahtına sırasıyla I. Murşili (MÖ 1620-1590), I. Hantili (MÖ 1590-1560), I. Zidanta (MÖ 1560-1550), Anmuna (MÖ 1550-1530), I. Huzziya (MÖ 1530-1525),

¹⁴² Akurgal, 30-31.

¹⁴³ Akurgal, 24.

¹⁴⁴ Marc Desti, **Anadolu Uygarlıkları**, Muna Cedden (çev.), 3. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013, 53.

Telepinu (MÖ 1525-1500), Alluvamna, II. Hantili, II. Zidanta ve II. Huzziya geçmiştir.¹⁴⁵

Eski Hitit Devleti'nde darbe vakası I. Hattuşili (MÖ 1660-1630) ile başlamaktadır. Bu kral kendi yazdırdığı Akadça-Hititçe metindeki “*Büyük kral Tabarna, Tavanannanın erkek kardeşinin oğlu, Hattuşa'da kraldı*” ifadelerinden onun bir taht gasıbı olduğu anlaşılmaktadır. Onun bu ifadeleri kendisinden önce bir kral olduğunu ve kendisinin onun kanından gelmediğini açığa vurmaktadır. Daha sonra Hitit tahtına oturacak olan Telepinu'nun (MÖ 1535-1510) yazdırmış olduğu metinlerde bu olay şöyle anlatılmaktadır:

“Büyük Kral, Tabarna Telipinu şöyle söyler: Bir zamanlar Labarna Büyük Kraldı. O dönemlerde, çocukları, kardeşleri, akrabası, kendi kanından olanları ve askerleri çevresinde toplanmışlardır.

Ve ülke küçüktü, ama her nereye akın etti ise düşman ülkesine güçlü bir kolla egemen oldu. Ve o ülkeyi yok etti. Onları (kendi ülkesini) denizin komşusu yaptı. Her seferden geri geldiğinde, oğullarının her biri bir ülkeye giderdi. Bunlar Hupışna, Tuvanuva (Tyana=Niğde), Nenaşşa, Landa, Zallara, Puruşhanta, Luşna kentlerini idare ediyorlardı; büyük kentler bunların eline verilmiştir.

Arkasından Hattuşili hüküm sürdü. Onun da çocukları, kardeşleri akrabası, kendi kanından olanları ve askerleri çevresinde toplanmışlardı. Her nereye akın etti ise düşman ülkesine güçlü bir kolla egemen oldu ve o ülkeyi yok etti, onları (kendi ülkesini) denizin komşusu yaptı. Ancak prensin adamları baş kaldırıncaya, evleri yıkmaya, efendilerine ihanet etmeye ve onların kanlarını dökmeye başladılar.”¹⁴⁶

Burada belirtilen kendi kanından olanları etrafına topladı ifadesi de onların farklı ailelere mensup olduklarını ve I. Hattuşili'nin tahta darbe ile çıktığını destekler niteliktedir. Bau darbenin neden ve kime karşı yapıldığı tam olarak tespit edilememiştir. Hattuşili bir darbe yaparak tahta çıktıktan sonra Eski Hitit Devleti'nde istikrarı sağlamaya çalışmış ve saray içerisindeki entrikalarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Eski Hitit Devleti'nde meydana gelen bir diğer darbe vakası ise I. Murşili'ye (MÖ 1630-1600) karşı eniştesi Hantili (MÖ 1600-1570) tarafından MÖ 1600 yılında

¹⁴⁵ Reyhan ve Cengiz, 85-96. Güngör Karauğuz, **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nde Siyasi Antlaşma Metinleri**, 1. Basım Konya: Çizgi Kitabevi, 2002, 46.

¹⁴⁶ Akurgal, 26.

gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁷ I. Murşili büyük babasının ele geçirmeyi hedeflediği Suriye'ye büyük bir sefer düzenlemiş, sefer neticesinde sadece Suriye'yi ele geçirmekle kalmamış buradan Babil'e kadar inerek Hammurabi'nin güçlendirdiği Eski Babil Devleti'ni de yıkmıştır. Babil'in kültürel seviyesinden etkilenen kral oradan birçok bilim adamı, sanatkâr, kâtip ve zengin ganimetlerle birlikte ülkesine dönmüştür. Onun bu başarısı takdir göreceği yerde ülkesine döner dönmez eniştesi Hantili tarafından hain bir darbe ile tahttan indirilerek öldürülmüştür. Bu darbenin sebepleri, I. Murşili'nin uzun bir sefere çıkması bu süreçte Eski Hitit Devleti'nin başsız kalması ve I. Murşili'nin beraberinde getirdiği birçok zengin ganimetin ele geçirilmesi arzudur. Devletin başsız kaldığı süreçte Hantili'nin kendine bir yandaş kitlesi toplayarak bu darbeyi yaptığı düşünülmektedir.

Hantili'nin, Murşili'yi öldürerek tahta geçmesiyle Hitit devletinde "Gasıp Krallar Dönemi" başlamış oldu. Bu dönemde halefler sürekli olarak seleflerini öldürerek iş başına geçmeye başladı. Darbeyle başa geçen kral Hantili döneminde Hurriler'in saraya saldırarak kraliçe ve prensleri öldürmesi sarayda ve halk arasında büyük bir kaosun egemen olduğunu göstermektedir.¹⁴⁸

Ömrünün sonuna kadar tahtta kalan Hantili'den sonra tahta Luwi asıllı olan damadı Zidanta'nın (MÖ 1560-1550) geçtiği görülmektedir. Onun da tahta geçmesi normal bir şekilde olmamıştır. O tahta geçmek için önünde engel teşkil eden ve tahtın yasal varisi sayılan Hantili'nin oğlu Pişeni'yi ve saraydaki diğer bazı prensleri öldürmüştür. Krallık tahtına kan ile oturan Zidanta kendi öz oğlu olan Ammuna'nın MÖ 1560 tarihinde gerçekleştirdiği darbesine kurban giderek hem tahtından hem de canından olmuştur. Bu olay Telepinu Fermanında "... ve Zidanta kral oldu ve o zamanlar tanrılar Pişeni'nin kanın hesabını sordular ve tanrılar Ammuna'yı kendi oğlunu kendisine düşman yaptılar ve o babası Zidanta'yı öldürdü"¹⁴⁹ şeklinde anlatılmaktadır. Bu darbe tamamen iktidar hırsı ile yapılmıştır. Darbe ile imparatorluğu ele geçiren Ammuna döneminde Eski Hitit Devleti'nde büyük bir kıtlık yaşandığı halkın zor zamanlar geçirdiği görülmektedir. Ammuna'nın nasıl öldüğü ondan sonra tahta geçen Huzzia'nın (MÖ 1540-1535) nasıl kral olduğu hakkında

¹⁴⁷ Birgit Brandau-Hartmut Schickert, **Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu**, Nazife Mertoğlu (Çev.), 4. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015, 77.

¹⁴⁸ Memiş, 96.

¹⁴⁹ Akurgal, 33.

elimizde detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Huzzia'dan sonra tahta Telepinu (MÖ 1535-1510) oturmuştur.¹⁵⁰

Gasıp Krallar Dönemi'ne, yazdırdığı ferman ve çıkardığı yasalar ile son veren Telepinu'da aslında darbecidir. Kendisinden önceki kral Huzzia'nın ablası ile evli olan Telepinu, Huzzia'nın kendisini ve karısını öldürmek istediği gerekçesi ile Pankuş meclisine şikâyette bulunur. Meclis onu haklı görerek Huzzia'nın öldürülmesini ister ancak Telepinu bu kaos ortamının sona ermesi adına onu sürgüne göndermeye karar verir.¹⁵¹

Tahta geçtikten sonra Telepinu Eski Hitit Devleti'nin veraset sistemini belirleyici bir yasa çıkarır. Bu yasa Telepinu Fermanı'nda *“birinci kadından doğan erkek çocuk kral olur eğer birinci sıradan bir prens yoksa ikinci kadından olan erkek çocuk kral olur. Bir kral çocuğu olan bir oğlan mevcut değilse bu durumda birinci sıradan olan kız evlendirilir, onun kocası kral olur”* şeklinde zikredilmiştir.¹⁵²

Telepinu'dan sonra tahta geçen kralların isimleri dışında elimizde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Eski Hitit Devleti'nin yıkılışı ile alakalı olarak Mark Desti *“İ.Ö. 1465'e doğru, Hattuşaş'taki kraliyet baş muhafızı Muvattali, olasılıkla kraliçe ile iş birliği yaparak I. Hattuşî'nin soyundan gelen son meşru hükümdarı katleder. Hükümdarın oğulları daha sonra Muvattali'yi ve kraliçeyi tahttan indirirler. Bu arada bir başka aşiret, Hurri soyundan geldiği düşünülen I. Tuthaliya'yı başa geçirir.”*¹⁵³ ifadelerini kullanmaktadır. Buna göre II. Huzziya, karısı Summiri ve Muvattali isimli bir şahıs tarafından öldürülmüş ve bu şahıs Eski Hitit Devleti'nin başına geçmeye çalışmıştır ancak II. Tuthaliya (MÖ 1450-1420) duruma el koyarak krallığı ele geçirmiş ve Büyük Hitit Devleti'nin kurucusu olmuştur. II. Tuthaliya'dan sonra Büyük Hitit Krallığı'nın başına sırasıyla I. Arnuvanda (MÖ 1420-1400), II. Hattuşili (MÖ 1400), III. Tuthaliya (MÖ 1400-1380), Şuppiluliuma (MÖ 1380-1340), II. Arnuvanda (MÖ 1340-1339), II. Murşili (MÖ 1339-1306), II. Muvatalli (MÖ 1306-1282), III. Murşili (MÖ 1282-1275), III. Hattuşili (MÖ 1275-1250), IV. Tuthaliya (MÖ 1250-

¹⁵⁰ Kinal, 89.

¹⁵¹ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, 2. Baskı, Ankara: Phoenix Yayınları, 2017, 60-61.

¹⁵² Akurgal, 34.

¹⁵³ Desti, 55.

1220), III. Arnuvanda (MÖ 1220-1215) ve II. Şuppiluliuma (MÖ 1215-1200) geçmiştir.¹⁵⁴

Hititlerde, Büyük Hitit Devleti Dönemini başlatan I. Tuthaliya¹⁵⁵ da bir taht gasıbıdır. Biz bunu onun kendisini anlattığı bir metinden öğrenmekteyiz. Bahsi geçen metinde I. Tuthaliya “krallığın tahtına yükseldiğim zaman” cümlesini kullanmaktadır ki bu cümle onun bir darbeci olduğunun kanıtı niteliğindedir. Kral eğer yasal yollarla yani bir taht varisi olarak tahta geçmiş olsaydı “babamın tahtına oturduğum zaman” terimini kullanırdı.¹⁵⁶

Mark Desti Anadolu Uygarlıkları isimli kitabında I. Tuthaliya'nın tahta geçmesiyle alakalı olarak aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır.

“İ.Ö. 1465'e doğru, Hattuşaş'taki kraliyet baş muhafızı Muvattali, olasılıkla kraliçe ile iş birliği yaparak I. Hattuişi'nin soyundan gelen son meşru hükümdarı katleder. Hükümdarın oğulları daha sonra Muvattali'yi ve kraliçeyi tahttan indirirler. Bu arada bir başka aşiret, Hurri soyundan geldiği düşünülen I. Tuthaliya'yı başa geçirir.” Buna göre Eski Hitit Devleti'nin son kralı olan II. Huzziya'ya karısı Summiri ve baş muhafız Muvattali tarafından nedeni belli olmayan bir darbe gerçekleştirilmiş ve bu darbe neticesinde Eski Hitit Devleti'nin işleyişi sekteye uğramıştır. Bu durumdan faydalanan I. Tuthaliya'da Hitit tahtını ele geçirerek Büyük Hitit Devleti'nin kurucusu olmuştur. I. Tuthaliya bu darbeyi gerçekleştirirken gereken askeri ve sosyal gücü Hurri asıllı bir aşiretten almıştır.¹⁵⁷

Büyük Hitit Devleti'ndeki ikinci darbe vakası Genç Tuthaliya (MÖ 1380)'ya karşı Şuppiluliuma tarafından gerçekleştirilmiştir. Asıl adı Tuhhanti-Tuthaliya olan bu kral imparatorluk tahtına oturduğunda Hitit Ülkesinin bütün ileri gelen beyleri ve komutanları ona sadakat yemini etmişlerdi. Fakat Genç Tuthaliya çok becerikli bir yönetici olamadığından Gaşkaların ve Arzavalıların akınlarına karşı koyamadı. Bu beceriksizliğinin sonucunu ise ağır biçimde ödedi. Ülkenin ileri gelen komutanlarından biri olan Şuppiluliuma (MÖ 1380-1345) darbe ile bu kralı tahtından indirdi ve yerine kendisi oturdu. Tuhhanti-Tuthaliya ve kardeşlerinden bir kısmı

¹⁵⁴ Ahmet Ünal, **Hititler Devrinde Anadolu**, 1. Baskı, Ankara: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, 65-66.

¹⁵⁵ Bazı tarihçiler Hitit

¹⁵⁶ Kaya, 97. Devleti'nin kuruluşunda Tuthaliya adında bir kralın olduğunu daha savunurlar bu yüzden Büyük Hitit Devleti'nin kurucusu olan Tuthaliya farklı kaynaklarda II. Tuthaliya olarak da geçmektedir. Bahar, 208.

¹⁵⁷ Desti, 55.

öldürüldü bir kısmını da “Alaşıya” adasına sürgüne gönderildi. Genç kralın yeteneksizliğinden ve Şuppiluliuma’nın yüksek yönetme karakterinden dolayı Genç Tuthaliya’ya sadakat yemini eden tüm beylerde Şuppiluliuma’nın tarafında yer aldı bu durum onun Büyük Hitit Devleti’ni yüceltecek basirette olduğunun da bir göstergesidir. Her ne kadar Telepinu’nun getirmiş olduğu yasaları çiğneyerek yani darbe yaparak başa gelmiş olsa da Şuppiluliuma Hitit Ülkesinin en güçlü devlet adamı ve komutanı olmuştur. Bu kralın 30 yıllık idare süresi boyunca Hitit Ülkesi en görkemli zamanlarını yaşamıştır.¹⁵⁸

Büyük Hitit Devleti’nde meydana gelen üçüncü darbe vakası ise MÖ 1275 yılında III. Hattuşili tarafından Urhi-Teşup (MÖ 1282-1275) yani III. Murşili’ye karşı yapılmıştır. Urhi-Teşup Hitit tahtına geçtiğinde Mısır ve Asur gibi iki büyük düşmanı vardı. Daha da önemlisi Hitit Devleti’nin iç işlerinde yaşanan sancılı olaylardı. Urhi-Teşup’un amcası III. Hattuşili (MÖ 1275-1250) tahta geçmek için fırsat kolluyordu.¹⁵⁹ İç işlerinde ve dış işlerindeki sallantılardan dolayı Urhi-Teşup’un yapacağı en küçük hata onun canına mal olurdu. Bu yüzden hata yapma lüksü yoktu ancak bu genç kral hata yapmakta gecikmedi çünkü o bir devleti yönetebilecek basirette değildi. O ilk yanlışı Asur Devlet’nin, Mitanni kralı Vaşattayı yenerek sınırlarına Mitanni Devleti’ni katmasına göz yumarak yaptı. Sonraki yanlışı Mısır kralı II. Ramses’in Kuzey Suriye seferine kayıtsız kalması oldu. Urhi-Teşup’un bir diğer yanlışı ise Şeha Nehri Ülkesi’ndeki gelişmelere kayıtsız kalarak yapmıştı. (II. Muvattali, Şeha kralı Manapatarihunda’yı tahtından indirerek yerine kız kardeşi ile evlendirdiği Maşturi’yi kral olarak tayin etmişti.) Manapatarihunda, Urhi-Teşup’un krallığı sırasında Maşturi’yi tehdit etmeye başlamıştı. Urhi-Teşup’un dış olaylarda olup bitenlere bu ilgisizliği III. Hattuşili’nin lehine rol oynadı. Ülkede III. Hattuşili’ye ilgi artınca da onu yolundan çekmek için, ağabeyi Muvattali’nin ona verdiği Hakpiş hükümdarlığını elinden aldı, bu III. Hattuşili için bardağı taşıran son damla olmuştu.¹⁶⁰ III. Hattuşili, II. Murşili’nin üç erkek çocuğunun en küçüğü idi. II. Murşili, Hattuşili’nin sağlığının iyi olmamasından dolayı onu Tanrıça İştari’nin hizmetine verdi ve rahip olmasını istedi.¹⁶¹ II. Muvattali de kardeşi III. Hattuşili’yi yukarı ülkenin yönetimine

¹⁵⁸ Memiş, 108-109.

¹⁵⁹ Turgut Yiğit, M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Samuha’nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine Bir Araştırma, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 30, 1997, 273-287.

¹⁶⁰ Brandau ve Schickert, 247-253.

¹⁶¹ Memiş, 127.

getirdiğinde, eski hükümdar Armu-Tarhunta bu görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Kendisi Şuppiluliuma'nın kardeşi Zida'nın oğullarından biriydi ve görevden alınmasına şiddetle karşı çıkmıştı. Tahtını geri almak amacı ile Hattuşili'nin, Muvattali'ye karşı kötülük planladığı dedikodularını ortaya atarak Hattuşili'ye dava açmış, ancak kazanan taraf Hattuşili olmuştu. Bu olaydan sonra Hattuşili, Muvattali'nin yanında Kadeş'de savaşmaya gittiğinde Armu-Tarhunta, Hattuşili'nin kral olduğu Hakpiş'te bir ayaklanma tertip etti ve tahtı ele geçirdi. Ne var ki Hattuşili tahtını geri almayı başararak ona bir dava açmış ve yine kazana taraf olmuştu. Hattuşili, Armu-Tarhunta ile arasında kan bağı olduğundan ona acıyıp oğlu Şipaziti'yle beraber onu serbest bıraktı ve topraklarının sadece yarısına el koymakla yetindi ancak Armu-Tarhunta'nın karısını ve diğer oğlunu Alaşya'ya sürgüne gönderdi.¹⁶² İşte Hattuşili'nin bu şekilde elde ettiği Hakpiş krallığını elinden almaya çalışan Urhi-Teşup oldukça büyük bir hata yapmıştı. III. Hattuşili bir ayaklanma tertip edip III. Murşili'yi tahttan indirerek kendisi geçti. Bu durum Telepinu Fermanı ile düzenlenmiş tahta çıkış kurallarına aykırıydı¹⁶³ bu sebeple Hattuşili çok geniş bir destek görmesine rağmen tahtı gasp etmesini haklı gerekçelere dayandırmaya ihtiyaç duydu.¹⁶⁴ Bu olay "III. Hattuşili'nin Savunmasında" şu şekilde aktarılmaktadır:

"Ağabeyimin meşru bir oğlu olmadığından, bir harem kadınının oğlu olan Urhi-teşup'u aldım ve onu Hatti Ülkesine hükümdar yaptım. Bütün (Hattuşa) şehrini onun eline bıraktım, o, H(atti) Ülkesi'nde (Büyük Kral) oldu. Ben ise Hakpişşa kralyıldım. Ama Urhi-Teşup, tanrıçanın bana (karşı) çok cömert olduğunu görünce kışkırdı ve bana zara vermek istedi. Böylelikle uyruğumdaki herkesi benden uzaklaştırdı. Boşken yeniden yerleşime açtığım toprakları boşalttı, hepsini benden aldı, beni küçülttü. Ne var ki Hakpişşa şehrini tanrının buyruğu üzerine benden alamadı. Nerik'in Hava Tanrısı'nın rahibi olduğum için, bu (kenti) de benden alamadı. Ağabeyime beslediğim saygıdan ötürü hiçbir şey yapmadım ve yedi yıl boyunca bu duruma katlandım. Ama o, tanrı buyruğu ve insanların öğüdüyle beni yok etmeye çalıştı, Hakpişşa ve Nerik'i de elimden aldı. Artık daha fazla dayanamadım ve ona baş kaldırdım. Ama ben onun düşmanı olunca, arabada veya evinin ortasında karşısına çıkıp isyan ederek suç

¹⁶² Brandau ve Schickert, 249.

¹⁶³ Turgut Yiğit, Eski Hitit Dönemine Ait Bir Ferman, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 26, Sayı 44, 2007, 1-8.

¹⁶⁴ Khurt, 339.

işlemedim. (Bunun yerine) erkekçe konuştum.: “Aramızdaki çekişmeyi sen başlattın. Şimdi sen Büyük Kral’sın, bense (bana) bıraktığın tek kalenin kraliyim. Buraya gel! Şamuha’nın tanrıçası Şauşga ve Nerikka’nın Hava Tanrısı bizim hakkımızda karar versin!” Şimdi ben Urhi-Teşup hakkında bunları yazarken birisi şöyle diyebilir: “Madem öyle, baştan niye krallığa getirdin onu, şimdi neden onun hakkında düşmanca yazıyorsun?” (O zaman bende şöyle cevap veririm) “eğer o benimle çekişmeye başlamasaydı, (tanrılar) Büyük Kral’ın önemsiz bir kral tarafından yenilmesine izin verir miydi?” ama artık benimle çekişmeye başladığına göre, tanrılar adaletten yana karar verip tarafımdan yenilmesine izin verdiler. Fakat tanrıçam Şauşga, önceden krallığını ilan etti. O anda tanrıçam Şauşga karımın rüyasına girdi (ve Konuştu): “kocanın önünden (yardımcı olarak) gideceğim ve Hattuşa’nın tamamı kocanın yanında yer alacak! Onu yücelttim, onu asla kötü bir hükümdarın, kötü bir tanrının merhametine bırakmadım. Şimdi onu Arinna’nın Güneş Tanrıçası’nın rahipliğine getireceğim. Sende beni Şauşga parassı olarak yücelteceksin.” Tanrıçam Şauşga, arkamdan yürüdü. Önceden haber verdiği (şey) oldu. Tanrıçam Şauşga, yalnızca bu davada tercihini fazlasıyla gösterdi. Ve Urhi-Teşup’un bir yolunu bulup sürmüş olduğu, adeta kudretsiz kalmış efendilerine Şauşga bir rüyada şu sözlerle göründü: “Hatti topraklarının tamamını ben, Şauşga, Hattuşili’ye devrettim.” Daha sonra bu münasebetle Şauşga’dan büyük destek de gördüm; tanrıça, Urhi-Teşup’un hiçbir yerde kalmasına izin vermediği gibi, onu Şamuha’ da domuz gibi ahıra kapattı. Bana düşman olan Kaşkalar arkamdan geldi; ayrıca Hattuşa’nın tamamında arkamdaydı. Ağabeyime olan saygım gereği (kötü olan) hiçbir şey yapmadım. Ama Urhi-Teşup’a karşı yürüdüm ve bir mahkûm gibi onu uzaklaştırdım. Ona Nuhaşşe ülkesinde müstahkem şehirler verdim, orada kaldı. Başka bir dolap çevirecekti ve Karduniaş (yani Babil) ülkesine yürüyecekti. Şimdi ben bu meseleyi haber alınca, onu yakalayıp denizin yanına gönderdim.”¹⁶⁵

III. Hattuşili, Urhi-Teşup ile giriştiği iç savaştan galip çıkmış ve onu sürgüne göndermeye muvaffak olmuştu. Urhi-Teşup sürüldüğü Nuhaşşe Memleketi’nden bir yolunu bularak -muhtemelen Babil sarayına gelin giden kız kardeşi aracılığıyla-Babil’le ilişkiye geçmeye çalıştı ancak bu girişimi Hattuşili tarafından engellendi ve Alaşya adasına gönderildi. Fakat burada da uslu durmayan Urhi-Teşup bir yolunu

¹⁶⁵ Khurt, 341-343.

bularak Suriye'nin Mısır egemenliğinde olan tarafına geçmeyi başardı. Mısır ile görüşen Hattuşili, Urhi-Teşup'un Mısırdaki kalmasının en iyisi olacağına karar verdi. Mısırdaki onurlu bir sürgün yaşamı sürecekti ancak kendisine yandaş toplama olanağı verilmeyecekti. Bu iç savaşta Hitit halkında ikiye ayrılmış durumdaydı, Şeha Nehri Ülkesi III. Hattuşili'yi desteklerken Mira ve Ahhiyava'da Urhi-Teşup'u desteklemekteydi. III. Hattuşili tahtı ele geçirdikten sonra Hitit Ülkesinde istikrarı sağlamayı başarmıştır.¹⁶⁶

MÖ 1200 yılına gelindiğinde Egeli Kavimler Göçü neticesinde Büyük Hitit Devleti tarih sahnesinden silinmiştir.¹⁶⁷

Hitit Devleti'nin Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
?	I. Hattuşili	MÖ 1660
I. Murşili	Hantili	MÖ 1600
Pişeni	Zidanta	MÖ 1570
Zidanta	Ammuna	MÖ 1560
Huzzia	Telepinu	MÖ 1535
?	I. Tuthaliya	MÖ 1460
Genç Tuthaliya	Şuppiluliuma	MÖ 1380
Urhi-Teşup	III. Hattuşili	MÖ 1275

3.Hurri Devleti'nde Darbeler

Hurrilerin kökeni, nereden, hangi tarihler arasında Anadolu'ya geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuda farklı görüşler öne sürülmüştür. Hurrilerin Doğu Anadolu Bölgesi'ne Kafkaslar üzerinden geldikleri veya Doğu Anadolu'nun yerli halkı oldukları gibi görüşler mevcuttur.¹⁶⁸

Tarih sahnesinde Hurrilerin varlığına ilk olarak Akad imparatoru Naram-Sin'in (MÖ 2270-2230) seferlerini anlatan ve MÖ 23. yüzyıla tarihlenen vesikada rastlanılmaktadır. Bu vesikadan anlaşıldığı üzere, Akad Devleti'nin çöküşüne kadar ki

¹⁶⁶ Macqueen, 53.

¹⁶⁷ Akurgal, 64-66.

¹⁶⁸ Serihan Tamer, **Hurri Siyasi Tarihi ve Kültürü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, 1-3.

süreçte Hurri kent devletleri, Akad Devleti'nin vasalları konumundadır. Bu çöküş neticesinde ortaya çıkan siyasi kaos ortamından istifade eden Hurriler, bölgede küçük beylikler kurmuşlardır. III. Ur sülalesinin (MÖ 2060-1960) çöküşünden itibaren ve sonraki asırlarda Hurriler hakkında kesintisiz bir bilgi almak ne yazık ki mümkün değildir. MÖ 16. yüzyıla gelindiğinde Hurriler'e, Hitit çivi yazılı vesikalarında rastlanılmaktadır ve bu vesikalar Hurri ve Hitit Devleti arasında yaşanan siyasi-askeri mücadeleler konusunda bilgi verir.¹⁶⁹ Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu bölgelerine hâkim olan Hurriler, Mitanni göçleri sonucunda geniş yayılım göstermiş ve bazı Hurri kabileleri kendilerine yeni yurt arayışına girerek Hitit Devleti'ne bağlı topraklara saldırmışlardır. Hurriler, Hititler için özellikle Gasıp Krallar Dönemi'nde çok büyük tehdit oluşturmuşlardır. Hitit Devleti'ndeki taht kavgalarından doğan siyasi boşluklar sebebiyle Hurriler yaptıkları akınlarda başarılı olmuşlar ve MÖ 16 yüzyıl ortalarında Çukurova Bölgesi'ni ele geçirip Kizuwatna Krallığı'nı kurmuşlardır. Bir takım Hurri kabileleri ise Mitanni egemenliğini kabul ederek, Hurri-Mitanni adıyla kurulacak olan devlete zemin hazırlamışlardır. Mitanniler, Kizuwatna Krallığı'nı ve diğer Hurriler'i kendi hakimiyetleri altına toplayarak Kerkük'ten Akdeniz'e kadar varan büyük bir devlet kurmuşlardır. Hurri-Mitanni Devleti hakkındaki siyasi-tarihi bilgilere, Akad çivi yazılı metinlerinden, devletin Mısır ile diplomatik ilişkileri çerçevesinde gelişen Amarna mektuplarından ve Boğazköy vesikalarından erişilmektedir. Bu belgelere nazaran kronolojik ve sağlıklı bir kral listesi oluşturulamamaktadır.¹⁷⁰

Devletin kurucularından, Kirta (MÖ 1500-1490) ile oğlu I. Şuttarna (MÖ 1490-1470) ve onun devamında bilinen krallar Baratarna (MÖ 1470-1450), Parsatatar (MÖ 1450-1440), Saustatar (MÖ 1440-1410), I.Artatama (MÖ 1410-1400), II. Şuttarna (MÖ 1400- 1365), Tuşratta (MÖ 1360-1350), Şattiwaza, I. Şattuara, Wasaşatta, II. Şattuara, II. Artatama (MÖ 1310-1281), III. Şuttarna ve Mattiwaza hüküm sürmüştür.¹⁷¹

Hurri-Mitanni Devleti'ndeki ilk darbe vakası MÖ 1365 yılında II. Şuttarna'ya karşı yapılmıştır. Belge yetersizliğinden dolayı bu darbenin neden ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kendisinden sonra tahta geçen oğlu Artaşumara da bir

¹⁶⁹ Ekrem Memiş, Hurri-Mitanni Ortaklığının Eski Yakın Doğu Tarihine Yansımaları, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt 6, Sayı 15, 2018, 296-303.

¹⁷⁰ Memiş, 296-303.

¹⁷¹ Akın Bingöl, Hurrilerin Siyasi Organizasyonları, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 6, 2013, 115-133.

darbe neticesinde öldürülmüştür ancak bu darbenin de nedeni tam olarak belli değildir. Darbeyi II. Artatama'nın yaptığı düşünülebilir, Artaşumara'dan sonra tahta çocuk yaşta geçen Tuşratta'yı da tahttan indirmek ve yerine kendisi geçmek için Hititler'den ve Asur'dan yardım istemiştir. Tuşratta onun bu girişimini bertaraf ederek tahtta kalmayı başarmıştır ancak daha sonra oğlunun darbesine kurban gitmiştir.¹⁷²

Hurri-Mitanni Devleti'nde diğer bir vakasına ise MÖ 1350 yılında rastlanılmaktadır. Bu darbeyi Şattiwaza babası Tuşratta'ya karşı gerçekleştirmiştir. Darbe hakkında elimizde çok fazla bilgi bulunmasa da bu darbenin Hititler tarafından desteklendiği kesindir. Askeri gücünü Hititlerden alan Şattiwaza'nın babasını öldürmek suretiyle gerçekleştirdiği bu darbe vakasında Hurri halkından da destek görüp görmediği bilinmemektedir ayrıca belge yetersizliğinden dolayı halkın bu darbeden ne yönde etkilendiği de saptanamamıştır.¹⁷³

Hurri-Mitanni Devleti'nde gerçekleşen diğer bir darbe vakası ise Mattiwaza'nın III. Şuttarna'yı öldürerek tahtı ele geçirmesi olayıdır. Bu darbenin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Mattiwaza'nın Hitit kralı I. Şuppiluliuma'dan destek alması onun krallık dönemi olan MÖ 1380-1345 yılları arasında bir dönemde gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir. Bu darbenin nedeni tam olarak bilinmemekle beraber Mattiwaza'nın iktidar hırsına kapılması ve III. Şuttarna'nın onu öldürmek istemesi bu darbeye bir neden olarak gösterilebilir. Kendisini öldürmek isteyen Şuttarna karşısında güç elde edebilmek adına I. Şuppiluliuma'dan (MÖ 1380-1345) yardım isteyen Mattiwaza, Hititlerden istediği desteği sağlayarak Şuttarna'yı öldürmüş ve krallığın başına geçmiştir. Bu darbeyi gerçekleştirdikten sonra Mattiwaza, I. Şuppiluliuma'nın vasalı konumuna düşmüştür. Bu dönemden sonra Hurri-Mitanni Devleti bir daha asla eski gücüne erişememiş ve siyasi tarihleri hakkında pek fazla bilgi bulunamamıştır. Daha sonra da Asur Devleti tarafından tarih sahnesinden silinmiştir.¹⁷⁴

Hurri Devleti'nin Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
II. Şuttarna	?	1365

¹⁷² Tamer, 22-23.

¹⁷³ Köroğlu, 127.

¹⁷⁴ Adil Alpman, Hurriler, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 14, Sayı 25, 1981, 283-313.

Artaşumara	?	?
Tuşratta	Şattiwaza	1350
III. Şuttarna	Mattiwaza	1350-1345 arası

4.Urartu Devleti'nde Darbeler

MÖ I. bin yıl da Eski Çağ Devletleri arasında önemli bir güç olarak boy göstermiş olan Urartular¹⁷⁵ Anadolu'da MÖ 3. bin yılda yaşamış olan Hurrilerin akrabalarıdır. Bu da demek oluyor ki Urartular bölgeye Ege göçleri neticesinde gelip yerleşen bir halk değil, MÖ 3. bin yıldan itibaren Doğu Anadolu'da yaşayan yerleşik bir halktır.¹⁷⁶ Bu Hurri ve Urartu kabilelerinin Transkafkasya üzerinden Anadolu'ya geldikleri bilinmektedir.¹⁷⁷ Biz Urartu adına ilk kez Asur kaynaklarında rastlamaktayız. Asur kaynaklarının bize aktardığı kadarıyla MÖ 1274 -1245 yılları arasında Doğu Anadolu bölgesinde dağınık beylikler şeklinde yaşayan Urartular, Asur saldırılarına karşı memleketlerini bir araya gelerek koruma yoluna gitmişlerdir. Urartuların birbirlerinden bağımsız beylikler şeklinde yaşadıkları bu döneme “Urartu'nun Proto Tarihi” ya da “Urartu-Nairi Konfederasyonu” dönemi denilmektedir.¹⁷⁸ Teokratik Monarşi ile yönetilen Urartu Devleti MÖ 840 yılında I. Sarduri tarafından, feodal beylikler bir araya getirilmek suretiyle merkezi bir devlet olarak şekillendirilmiştir.¹⁷⁹ Sarduri'den önceki krallar olan Lutipri (MÖ 880-860)ve Arame'de (MÖ 860-840) Urartu Devleti'nin merkezi bir devlet olması yolunda ilk adımları atmışlardır.¹⁸⁰

Urartular güneyde Asur İmparatorluğu, batıda Melitia (Malatya), Tabal (Kayseri ve çevresi), ve Kummuh (Adıyaman), Orta Anadolu da ise Frigler, İran'da Manna ve Medlerle ticari manada ilişkiler kurduğu gibi savaşmak zorunda da kalmışlardır. Kuruluş aşamasında sadece Van Gölü çevresine hakimken MÖ 8. yüzyıla gelindiğinde

¹⁷⁵ Hakbilen Ası, 1.

¹⁷⁶ Kaya, 260.

¹⁷⁷ M. Taner Tarhan, Urartu Devleti'nin Kuruluş evresi ve Kurucu Krallardan “Lutipri/Lapturi” Hakkında Yeni Görüşler, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, 1982, 69-114.

¹⁷⁸ Veli Ünsal, *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni: Hitit ve Urartu*, 1. Baskı, Ankara: Berikan Yayın Evi, 2013, 146.

¹⁷⁹ Tarhan, 81.

¹⁸⁰ Ünsal, 149.

sınırları batıda Malatya'ya, doğuda Hazar Denizi'ne, kuzeyde Aras Nehri'ne ve güneyde Toros dağlarına kadar uzanmaktaydı.¹⁸¹

Urartularda, Hititlerdeki gibi bir veraset sistemi olup olmadığı bilinmemektedir kralların tahta geçiş biçimleri göz önünde bulundurulduğunda kralın büyük oğlunun babasına halef olduğu görülmektedir. Urartu krallarının ordunun başında sefere çıktıkları da bilinmektedir ayrıca bu devlette, halk tıpkı diğer eski çağ devletlerinde olduğu gibi soylular, savaşçılar, köylüler ve köleler olmak üzere sınıflara ayrılmıştır. Urartuların dilleri Ural-Altay dil ailesine mensup olup, Asurlulardan aldıkları çivi yazını kendi dillerine uyarlayarak kullanmışlardır. Urartu Devleti'nde halk geçimini hayvancılıktan sağlamaktadır.¹⁸²

Urartu Devleti'nin başına sırasıyla Lutipri (MÖ 880-860), Arame (MÖ 860-840), I. Sarduri (MÖ 840-825), İşpuini (MÖ 810-785), Menua (MÖ 785-763), I. Argiştı (MÖ 763-734), II. Sarduri (MÖ 734-714), I. Rusa (MÖ 714-685), II. Argiştı, (MÖ 685-645), II. Rusa (MÖ 645-635) ve III. Sarduri (MÖ 635-629) geçmiştir.¹⁸³

Urartu Devleti'nde darbe vakasına gelecek olursak ilk darbenin daha devletin kuruluş aşamasında gerçekleştiği tahmin edilmektedir. MÖ 880-860 yılları arasında tahtta kaldığı bilinen Lutipri'nin kendisinden sonra tahta çıkan Arame (MÖ 860-840) tarafından bir darbe ile tahttan indirilmiş olması muhtemeldir.¹⁸⁴ Urartu Devleti'nin üçüncü kralı olan I. Sarduri (MÖ 840-830)¹⁸⁵, Sardurburç yazıtında kendisinden "Lutipri oğlu Sarduri" şeklinde bahsetmektedir. Bu da demek oluyor ki Arame, Lutipri'yi bir darbe ile tahtından indirmiş ve yerine geçmiştir ancak Lutipri'nin oğlu Sarduri de Arame'ye darbe yaparak babasının tahtını ondan geri almıştır. Bu dönemle alakalı elimizde yeterli belge bulunmadığından gerçekleştirilen darbelerle alakalı net bilgiler edinmek oldukça güçtür.¹⁸⁶ I. Sarduri döneminde merkezi otoritenin kurulmasıyla Urartuların dönemin güçlü devletlerinden Asur Devleti ile savaşabilecek konuma gelmesi I. Sarduri'nin gerçekleştirdiği bu darbenin Urartu Devleti için bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir.¹⁸⁷

¹⁸¹ Pınar Pınarcık, Urartu Krallığı'nın Tarihi Coğrafyası Hakkında, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt 27, sayı 2, 2012, 459-482.

¹⁸² Kaya, 266-272.

¹⁸³ Khurt, 229.

¹⁸⁴ Ünsal, 147.

¹⁸⁵ Ali Narçın, **A'dan Z'ye Urartu**, 1. Baskı, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013, 401.

¹⁸⁶ Veli Ünsal, Urartu ve Frig Devletleri'nin Yıkılışında Bozkır Kavimlerinin Rolü, **Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2018, 117-143.

¹⁸⁷ Ünsal, 150.

Urartu Devleti'nin altıncı kralı olan I. Argiştı, MÖ 780 yılında babası Menua'dan sonra tahta geçmiştir. Onun ağabeyi olan İnişpua'nın kendi eceli ile mi öldüğü yoksa Argiştı ile aralarında yaşanan bir savaş neticesinde darbeye mi kurban gittiği kesin olarak bilinmemektedir.¹⁸⁸

Urartu Devleti'nde meydana gelen son darbenin ise MÖ 734-714 yılları arasında tahtta kalmış olan II. Sarduri'ye karşı Urartu halkı tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Onun döneminde Urartu Devleti'nin yükselişi durmuş ve Asur Devleti karşısında da sürekli mağlubiyet alan bir devlet konumuna gelmiştir. II. Sarduri zamanında Asur Devleti'nin başında bulunan III. Tiglat-Pileser (MÖ 744-727), MÖ 743 yılında Urartulara karşı bir sefer düzenleyerek büyük başarı elde etmiştir. Onun Urartu Devleti'ne karşı elde ettiği bu zafer, Urartuların merkezi otoritesini zayıflatarak iç karışıklıklara sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Urartu halkının yenilgiyi hazmedemeyerek kralı baştan indirmiş olabileceği gibi¹⁸⁹ II. Sarduri'den sonra tahta çıkan I. Rusa bu iç karışıklıkları düzeltmek ve halkı sakinleştirmek için II. Sarduri'yi tahttan indirmiş de olabilir. I. Rusa dönemine ait olan bir yazıtta “*iki atım ve savaş arabam ve iki elimle Urartu krallığını fethettim*”¹⁹⁰ şeklindeki cümle II. Sarduri döneminde yaşanan ayaklanmalar sonucunda elden çıkan toprakların geri alınmasını ve isyan edenlerin yeniden Urartu Devleti'ne bağlanmalarını sağladığı anlamına gelebileceği gibi onun farklı bir soydan geldiğinin ve Urartu Devleti'ni istila ettiğinin göstergesi de olabilir. Bu darbe ile alakalı elimizdeki bilgiler kıt olduğundan nasıl gerçekleştiği hakkında yorum yapmak oldukça güçtür.

MÖ 590 yılına gelindiğinde İskit saldırıları sonucunda zayıflayan Urartu Devleti, Med saldırıları sonucunda yıkılmıştır.

Urartu Devleti'nin Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
Lutipri	Arame	MÖ 860
Arame	I. Sarduri	MÖ 840

¹⁸⁸ Erim Konakçı, **Urartu Krallığı'nda Toplu Nüfus Aktarımları ve Bu Uygulamanın Urartu Kültürüne Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, 35.

¹⁸⁹ Khurt, 240-241.

¹⁹⁰ Altan Çilingiroğlu, Urartu Toplu Nüfus Aktarımları, **Anadolu Araştırmaları Dergisi**, Sayı 20, 2017, 77-90.

II. Sarduri	Halk	MÖ 714
-------------	------	--------

5.Lidya Devleti'nde Darbeler

Lidyalılar MÖ 12. yüzyıl da Ege Göçleri neticesinde Batı Anadolu'ya gelerek Sardes¹⁹¹ merkezli devlet kuran Thark kökenli bir halktır.¹⁹² Lidyalıların dili Hind-Avrupa kökenli olup çok tanrılı bir dine inanmaktadırlar.¹⁹³ Merkezi bir yönetim anlayışına sahip olan Lidyalılarda krallık babadan oğula geçmektedir ve kral devleti başkentteki sarayından yönetmektedir. Parayı bulmaları ve ticaret aracı olarak kullanmalarıyla tanınan Lidyalılar altın ve gümüş işlemeciliğinin yanı sıra dokumacılık alanında da çok gelişmişlerdir.¹⁹⁴ Heredotos'un bize aktardığı kadarıyla Lidya'da üç sülale egemen olmuştur bunlar sırasıyla Adyatlar, Heraklidler, Mermnadlar'dır.¹⁹⁵ Bunlardan ilk sülale olan Adyatlarla ilgili elimizde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Adyatlar sülalesinden sonra yönetimin değişmesi ve Heraklidler sülalesinden kral Argon'un başa geçmesi onun kendisinden önceki Lidya kralını bir darbe ile tahtından indirdiğini akıllara getirirse de kaynak yetersizliğinden dolayı bunu söylemek pek mümkün değildir. Lidya'da kral Argon ile başlayan sülale 505 yıl hüküm sürmüştür. Bu sülale hakkında da birkaç kral ismi dışında pek fazla bilgi bulunmaz. Bu kral isimleri ise Atys, Meles, Myrsos, Dauklas, Sadyattes, Maksos ve Kandaules'tir.¹⁹⁶

Kandaules, Heraklid sülalesinin son kralıdır ve kendisi karısının da içinde bulunduğu bir saray darbesi ile hayata gözlerini yummuştur.¹⁹⁷ Heredotos'un bize aktardığı kadarıyla Kandaules sürekli karısının güzelliği ile böbürlenmiş, herkese karısının güzelliğinden bahseden bir kraldı. Kral yine bir gün karısından övgü dolu sözlerle bahsederken bunu işiten komutan Gyges (MÖ 680-652), kralın sözlerini küçümseyerek ona inanmadığını belirtti. Bunun üzerine Kandaules, Gyges'i bir gece yatak odasına gizlenerek karısının güzelliğine şahit olmasını teklif etti ancak Gyges

¹⁹¹ Bugünkü Manisa sınırları içerisinde kalmaktadır. Yıldırım, 138.

¹⁹² Engin Eroğlu, Ege Göçleri ve M.Ö. I. Binde Anadolu, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2014, 43-55.

¹⁹³ Akurgal, 189.

¹⁹⁴ Oktay Alkuş, Tyana Yöresinde Kent-Devlet Yönetimi, **Kent Akademisi**, Cilt 4, Sayı 12, 802-811.

¹⁹⁵ Reyhan ve Cengiz, 145-146.

¹⁹⁶ Kaya, 301.

¹⁹⁷ Memiş, 214.

kralın karısına görünmemeliydi. Bunun için kadın odada yokken Gyges kapının arkasına saklandı ve kadın odaya girerek yatağa yatınca Gyges’de sessizce çıkıp gitti. Fakat kadın onu gören kadın ikinci gün sadık adamlarına emir vererek Gyges’i yakalattı ve ona kralı öldürüp kendisi ile evlenirse onu affedeceğini, bunu yapmazsa kendisinin öleceğini söyledi. Canından korkan Gyges aynı gece kralı yatak odasında öldürdü ve Heraklidler sülalesine son vererek Lidya Krallığı’nın başına geçti.¹⁹⁸ MÖ yak. 680 yılında gerçekleşen bu darbe Lidya Devleti’nin ilk ve son darbe vakasıdır. Gyges’le birlikte Lidya’da Mermnadlar sülalesi iş başına geçti. Gyges’ten (MÖ 680-652) sonra bu sülalenin başına sırasıyla Ardys (MÖ 653-630), Alyattes (MÖ 610-560) ve Kroisos (MÖ 560-540) geçmiştir. MÖ 545 yılına gelindiğinde ise Lidya Devleti, Pers kralı II.Kyros (MÖ 590-529) tarafından yıkılmıştır.¹⁹⁹

Lidya Devleti’nin Darbe Listesi

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
Kandaules	Gyges	MÖ 680

¹⁹⁸ Heredotos, 10-11.

¹⁹⁹ Tanilli, 124-125.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMA DEVLETİ'NDE DARBELER

1.Krallık Dönemi'nde Darbeler

Tiber kıyısının kenarında küçük bir kasaba olan Roma, verimli Latium Bölgesi'nin batı kısmında yer alan Palatium Tepesi'nde MÖ 753 yılında Romulus tarafından kurulmuştur.²⁰⁰ Roma Devleti'nin temelini oluşturan Hint-Avrupa kökenli İtaliklerin İtalya'ya nasıl ulaştıkları ve nereden geldikleri tam olarak bilinmemektedir. Etrüks ve Hellen kültürlerinin kesişme noktasında kurulan Roma, ilk zamanlarda birkaç köyden ibaretti. Artan ticaret potansiyeli ile doğru orantılı olarak büyüyüp güç kazandı.

Roma Devleti'nin kuruluşu ile alakalı birçok efsane ve mytos bulunmaktadır.²⁰¹ Roma'nın kuruluşuyla alakalı, Vergilius'un, Aeneid isimli eserinde anlatılan bir efsaneye göre:

“Truva şehrinin Akalar tarafından tahribi sırasında kaçıp kurtulan Aeneas, maiyetiyle birlikte Akdeniz'de bir süre dolaştıktan sonra, İtalya'nın batısındaki Latium kıyılarına çıkmıştır. Aeneas ve oğullarının Latium'a geldikleri sırada burayı Latinus adlı bir hükümdar yönetmekteydi. Aeneas, onunla anlaşarak kızı Lavinia ile evlenmiştir. Aeneas ile birlikte Truva'dan gelmiş olan oğlu Ascanius ise kuzeydeki Alba şehrini kurmuştur. Ascanius'un oğulları ve onların soyundan gelenler burada uzun zaman

²⁰⁰Tanilli, 351-352.

²⁰¹Freeman, 349.357.

*hüküm sürmüşler, bunlardan Procas öldüğü zaman Numitor ve Amulius adında iki erkek evlet bırakmıştır. Amulius, büyük kardeşi Numitor'u tahttan indirmiş ve kardeşinin kızı Rhea Silvia'yı, Vesta tapınağına din görevlisi yapmıştır. Fakat alınan bu tedbire rağmen, Rhea Silvia, savaş tanrısı Mars'tan ikiz erkek çocuklar doğurmuş ve bunlara Romulus ve Remus adlarını vermiştir. Amulius, bunu anlayınca çocukları bir sepet içerisinde Tiber nehrinin sularına bırakmış ancak çocuklar kıyıya sürüklenmişlerdir. İkiz çocuklar, dişi bir kurt tarafından kıyıya çekilerek emzirilmişler, sonra da bir çoban tarafından büyütülmüşlerdir. Çocuklar, büyüyünce Alba şehrine gidip Amulius'u öldürüp Numitor'u tahta tekrar çıkardıktan sonra Numitor'un izniyle, Tiber nehrinde ulaştıkları yerde, bir şehir kurmuşlardır. Fakat şehri kurarken aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ve Romulus, Remus'u öldürerek kendi başına Palatinus tepesinde Roma şehrini kurmuştur.*²⁰²

Efsaneye göre Roma'yı kuran Romulus'un ardından, MÖ 510 yılında cumhuriyet kuruluncaya kadar, Roma'da yedi kral "Tanrıların rızası" ve "Senatus'un tayini" ile iş başına geldi. Roma'yı yönetecek olan kralların belirlenmesinde bir veraset sistemi mevcut değildi.²⁰³ Krallar, genslerin²⁰⁴ şefleri ve Roma halkınca seçilirdi. Başta bulunan kral Roma'nın en üst düzey hâkimi, ordu komutanı ve baş rahibi sıfatındaydı. Krala yardımcı, devlet işlerinin yürütülmesinde de söz sahibi olan bir rahipler sınıfı ve Roma'nın seçkin insanlarından oluşan bir Senatus da bulunuyordu.²⁰⁵

Senatus'un, Roma Devleti açısından önemi oldukça büyüktür. Buraya yalnızca patriciuslardan olan önemli erkek üyeler katılabilirdi. Roma Devleti'nde bir kararın alınabilmesi, kanunların yürürlüğe girmesi, devletin iç ve dış bütün sorunlarının çözümlenmesi işleri ile Senatus ilgilenirdi ancak Senatus'un yasama yetkisi bulunmazdı.²⁰⁶

Roma halkı en eski zamanlardan beri hayvancılıkla uğraşp gensler halinde yaşayan bir topluluktur. Aynı atadan geldiklerine inanan bu insanlar Roma Krallığı içerisinde birbirleri ile yardımlaşarak hayatlarını sürdürüyorlardı ancak giderek genişleyen

²⁰² Palaz Erdemir, 31.

²⁰³ Tanilli, 355.

²⁰⁴ Roma Devleti'nde yaşayan halk, Etrüksçe adlar taşıyan 3 tribus (kabile) halinde örgütlenmişti. Her bir tribus 10 curia (aile birliği), her bir curia'da 10 gens (klan-soy-büyük aile) içeriyordu. Dolayısıyla, Roma halkı ortak bir ataya bağlı olduklarını iddia ediyor ve aynı gelenekleri paylaşıyorlardı. Bir gens, birkaç Familia'dan (aile) oluşurdu. Tekin, 192.

²⁰⁵ İplikçioğlu, 68.

²⁰⁶ Tanilli, 356.

devlet ve artan savaş ganimetleri neticesinde onları birbirlerine bağlayan bu temel unsur zaman içerisinde yozlaşarak insanlar özel mülkiyetler edinmeye başlamışlardı. Bu durum da halk arasında bir fark doğurdu. Bu farkla beraber gensler büyük ve küçük olmak üzere iki sınıfa ayrıldı. Bu genslerin başında bulunan gens başkanlarının seçilmiş kişiler olduğu düşünülüyordu. Gens başkanları doğuştan soylu kişiler oldukları için babaların oğlu manasında “patricius”²⁰⁷ unvanını aldılar. Bu büyük gensler ve gens başkanları giderek geliştikleri için halkın ortak alanlarını egemenlikleri altına almışlardı. Bu alanlarda yaşayan ve daha küçük genslere mensup olan diğer insanları da “cliens” yani yanaşma olarak kendi himayeleri altında çalıştırmaya başlamışlardı. Yanaşmalardan daha kalabalık bir sınıf olan ve Roma'nın diğer halk katmanını oluşturan pleblere gelecek olursak, onların büyük bir çoğunluğu daha önce Latium bölgesinde yaşayan ve Romalılar tarafından boyun eğdirilmiş halklardan oluşuyordu. Birçok konuda patriciuslara bağımlı olan plebler genellikle küçük çiftçilerdi, kendilerine ait mülkleri olmayan bu insanlar, otlakları ve ekilebilecek alanları patriciuslar'dan kiralamak zorundaydılar. Patriciuslar varlıklı ve soylu ailelerden oluşan askerlik yapabilen tam hukuka sahip vatandaşlar, ²⁰⁸ plebler ticaret ve zanaat ile uğraşan askerlik yapma hakkından yoksun, sınırlı hukuklu Roma vatandaşlarıydı, Roma'da bir de köleler bulunuyordu, bu insanların eşyalardan farkı yoktu.²⁰⁹

Romulus tarafından temelleri atılan ve İtalic kökenli olan Roma Devleti'nin başına Romulus'dan sonra sırasıyla Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus (MÖ yak. 616-579), Servius Tullius (MÖ yak. 578-535) ve Lucius Tarquinius Superbus (MÖ yak. 535-510) geçmiştir. Bu krallardan ilk üçü Latin asıllı olsa da son dört kralın Etrüks asıllı oldukları bilinmektedir.²¹⁰

Krallık döneminde darbeler konusuna gelecek olursak, ilk darbe vakası MÖ yak. 579 tarihinde Tarquinius Priscus'a²¹¹ karşı kendinden bir önceki kral olan Ancus Marcius'un oğulları tarafından yapılmıştır²¹² bu darbenin nedeni tam olarak belli

²⁰⁷ Ioannes Lydos, **Romalıların Devleti'nin Makamları Hakkında**, Fatih Onur (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Cilt 1, 2013, s.31.

²⁰⁸ Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi**, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt I, 2011, 52.

²⁰⁹ Tanilli, 351-358.

²¹⁰ Bahar, 14. İplikçioğlu, 70.

²¹¹ Roma Krallığı'nın beşinci kralı olan Tarquinius Priscus, Roma'da Palatinus ile Aventinus tepeleri arasında yer alan Roma stadyumunun inşasını ve Capitolium'daki Jupiter Tapınağı'nın yapımını başlatmıştır. Bauer, 461.

²¹² Palaz Erdemir, 34.

değildir. Konu üzerinde yorum yapacak olursak halk tarafından seçilen kralı ortadan kaldırarak, krallığı bir saltana dönüştürme fikri bu darbenin altında yatan sebeptir demek yanlış olmaz ayrıca Tarquinius Pricus'un, Etrüks asıllı ilk kral olması ve Ancus Marcius'un oğullarının Etrüks egemenliğine son vermek istemesi de bu darbenin altında yatan diğer bir etken olabilir. Böyle bir darbeyi organize edecek gücü ve imkânı nereden bulduklarıysa tam bir muamma olarak kalmıştır.²¹³ Saray içerisinde gerçekleşen bu darbe halk üzerinde bir tesir yaratmamış ve kralın öldürülmesinden sonra yerine damadı Servius Tullius (MÖ yak. 578-535) geçmiştir. Bu durum da Etrükslü kralların yönetimden indirilmesi adına Tarquinius Pricus'a yapılan darbenin istenilen sonuca ulaşmadığını göstermektedir.

Krallık Dönemi'nin ikinci darbesi Servius Tullius'a²¹⁴ karşı MÖ yak. 535 yılında, yeğeni Lucius Tarquinius Superbus (MÖ yak. 535-510) tarafından gerçekleştirilen bir saray darbesidir.²¹⁵ İktidar hırsına kapılan Superbus, karısı Tullia'nın da baskılarıyla bir gün, Servius Tullius sarayda yokken taht odasına girdi ve tahta oturarak kendisini Roma'nın yeni kralı ilan etti. Servius Tullius saraya gelip onunla görüşmek onu bu fikrinden vazgeçirmek istedi ancak Superbus, yaşlı Servius Tullius'u zorla dışarıya çıkararak adamlarına öldürttü. Onun bu denli sorunsuz biçimde kralı öldürüyor olması ordunun ya da muhafızların olaya müdahale etmemesi onları da kendi tarafına çektiğinin bir göstergesidir.

Halkın ve Senatus'un onayını alma gereği duymadan zorla tahta geçen bu imparator, onlar üzerinde etkili olabilmek için sıkı yönetim ilan ederek zor kullanmalıydı çünkü bu iki unsur kendisine gönülden bağlı değildi ve her an karşı bir hamle gerçekleştirebilirlerdi. O da bu yüzden kendisini koruyabilmek ve Roma yurttaşlarını boyunduruğu altında tutabilmek için bir muhafız birliği kurdu. Servius Tullius'un sadık destekçilerini de idam ettirdi. Bu acımasız kral varlıklı vatandaşlarını masum oldukları halde çeşitli suçlarla sürgüne göndererek ya da ölümlü cezalandırarak mallarına el koyuyordu. Tüm bunlar onu kendi darbesine hızla yaklaştıran etkenlerdi. Bu zalimin elinden kurtulmak isteyen halk, Senatus ve ordu ortak hareket ederek ona darbe yaptılar.²¹⁶

²¹³ Demircioğlu, 44. Baker, 32.

²¹⁴ Romanın yedi tepesini kuşatan ilk büyük suru yaptırmıştır. Palaz Erdemir, 34.

²¹⁵ Bahar, 368.

²¹⁶ Bauer, 500-501.

Aslında bu darbe vakasının temeli ilk Etrüks kralına kadar uzanmaktadır. Her ne kadar Etrüksler, Roma'ya şehir yaşamı, kalkınma ve zenginlik gibi önemli şeyler vermiş olsalar da onların krallığı giderek tiranlaşmaya başlamıştı. Etrüsklü kralların tanrıların soyundan geldiklerini söylemeye başlamaları, despotlar gibi halka zorbalık yapmaları, giriştikleri savaşlar ve yaptırdıkları tapınak maliyetlerinin de halkın sırtına yüklenmesi onların sonunu hazırlayan başlıca etkenlerdi²¹⁷ ayrıca son Etrüsk kralı olan Superbus'un tahttan indirilerek Roma'dan kovulmasının başka nedenleri de vardı. Superbus, patriciusları ve Senatos'u dikkate almadan hareket ediyordu. Onun döneminde adam kayırma ve ganimet dağılımdaki adaletsizlik hat safhaya ulaşmıştı. Latin birliğini parçaladığı bilinen ve çok gaddar bir kral olan Superbus, Roma halkını yeni yapılmaya başlanan Iupiter Tapınağı'nda çalışmaya da zorluyordu.²¹⁸ Tüm bunların üzerine bir de kendisi Ardea'da savaştayken oğlu Sextus'un, Lucteria²¹⁹ isimli bir kadına tecavüz etmesi eklenince patriciusların önderliğinde halk galeyana geldi.²²⁰ Bu ayaklanma sırasında ordusuyla birlikte Ardea'da olan kral halkın ayaklandığı haberini alır almaz Roma'ya geldi ancak o gelene kadar patriciuslar Roma'da kontrolü ele aldılar ve Roma'nın kapılarını Superbus'a kapattılar. Roma surları önünde bu olaylar yaşanırken isyan liderlerinden bazıları Superbus'un ordusunun olduğu yere ulaşarak orduyu kendi saflarına çektiler. Halk amacına ulaştı ve acımasız kral Superbus tahttan indirilerek oğluyla birlikte Etruria'ya kaçmaya mecbur bırakıldı.²²¹ Patriciusların halkı galeyana getirerek Etrüsklü kral Superbus'a darbe yapmalarının nedeni ise artık eski güçlerini kaybediyor ve kralın gölgesi altında kalıyor olmalarıydı. Tabii bu durumu bir çıkış kapısı olarak gören halk da kolayca galeyana gelerek krala karşı cephe almıştır.²²²

Yukarıda bahsedilen bu halk darbesi Roma'da yönetim sistemi değiştirecek kadar büyük bir etki yarattı. Birlikte hareket ederek kralı tahttan kovan halk ve Senatus Roma'da da yeni bir yönetim sistemi meydana getirdi. Bu durum halkın kendisini ezen tiranları artık başta görmek istememesinden, halkın özgürlük arayışından ve Roma'da

²¹⁷ Faulkner, 58-60.

²¹⁸ Demircioğlu, 39.

²¹⁹ Montesquieu, **Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler**, Berna Günen (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 3.

²²⁰ Asuman Coşkun Abuagle, Antik Roma'da İki Sıradışı Gün: Feralia ve Lemuria, **Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2017, 1-14.

²²¹ Faulkner, 50-60. Palaz Erdemir 35.

²²² İplikçioğlu, 70.

üstün haklara sahip olan patricius sınıfının da tiranlar altında ezilerek var olan güçlerini ve üstünlüklerini kaybetmek istememelerinden kaynaklanmaktadır.²²³

Roma Krallık Dönemi Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
Tarquinius Priscus	Ancus Marcus'un çocukları	MÖ yak. 579
Servius Tullius	Lucius Tarquinius Superbus	MÖ yak. 535
Lucius Tarquinius Superbus	Halk	MÖ 510

2. Cumhuriyet Dönemi'nde Darbeler

Etrüks kökenli olan son kral Lucius Tarquinius Superbus, tahttan kovulunca MÖ 510 yılında Roma'da Cumhuriyet ilan edildi²²⁴ ancak Roma'da Cumhuriyet'in ilan edilmesindeki tek sebep son kralın kovulması değildi. Cumhuriyet'in ilan edilmesinin iç ve dış sebepleri vardı. İç sebeplere kısaca değinmek gerekirse bunlar, Etrüks asıllı kralların yönetiminden halkın memnun olmaması, başta Senatus olmak üzere Roma'da var olan meclislerin kralların baskısından dolayı işlevsiz hale gelmesi,²²⁵ Halk Meclislerine (curia) sadece patricusların alınması, pleb sınıfının hiçbir vatandaşlık hakkının olmaması ve patriciusların iktidara gelme hevesleri yer almaktadır. Tüm bu şartlar birleştiğinde halkın ve asil sınıfı oluşturan patriciusların iş birliği ile Roma'da krallık dönemine son verilmiştir. Roma'nın cumhuriyete geçmesindeki dış etkense, Akdeniz Ülkesi olmasıydı. Bu da Eski Çağ'da Akdeniz Bölgesi'nde cereyan eden bütün sosyal, kültürel ve siyasi olaylardan etkilenmesi demektir. MÖ 624'te Hellas ve Atina'da halkın hakları ile alakalı düzenlemelerin yapılması, Atina tiranı Peisistrotos'un fakir halkın haklarına ilişkin bazı uygulamalar ve asil kesimin elinden iktidarı almaya başlaması, Akdeniz Bölgesi'nde siyasi anlamda hareketlenmelere neden oldu. MÖ 508-507 yıllarına gelindiğinde ise Atina'da Kleisthenes'in çıkardığı kanunlar ile demokrasi uygulanmaya başladı. Roma'nın da bu gelişmelerden etkilendiği gayet açıktır. İşte bu iç ve dış etkenlerin bir araya gelmesi ile Roma, Res Publica Romana (Roma Cumhuriyeti) ilan edildi.²²⁶

²²³ Baker, 32.

²²⁴ Freeman, 361.

²²⁵ Seyrek, 20.

²²⁶ Palaz Erdemir, 36,37.

Roma'da, Cumhuriyet Dönemi'nde siyasal gücün tek kişinin elinde toplanmasından kaçınılmaya çalışıldı. Bu sebeple Senatus²²⁷ tarafından oylama ile seçilen iki consül Roma'ya bir yıllık süre ile liderlik etmeye başladı.²²⁸ Bu consüllerin bir karar alması için bu kararı her ikisinin de onaylaması gerekiyordu ayrıca Senatus'un da onayını almak zorundaydılar. İşte bu durum Roma'da tek bir kişinin söz sahibi olmasını engelleyerek daha iyi bir yönetim kurulmasını sağladı. Consüller iş başında oldukları bir yıl boyunca aldıkları kararlardan dolayı yargılanmıyorlardı fakat görev süreleri dolduktan sonra aldıkları her karar için hesap vermekle yükümlüydüler. Bu durum onların yanlış kararlar almalarını son derece asgariye indiriyordu²²⁹ ancak bu dönemin sonlarına doğru bazı olağanüstü hallerde sınırsız yetkilerle donatılan ve "Dictatör" adı verilen kişilerin işbaşına gelmeleri Roma'da cumhuriyeti işlevsiz hale getirdi.²³⁰

Cumhuriyet Dönemi'nde darbe konusuna gelecek olursak, Cumhuriyet rejimine geçtikten sonra uzunca bir dönem Roma bünyesinde darbe vakası meydana gelmemiştir; cumhuriyet rejiminde bir yıllığına seçilen consüller görev süreleri bittikten sonra yaptıkları her şey için hesap vermek durumundaydılar.²³¹ Hâl böyle olunca da Roma Cumhuriyet Dönemi'nde sadece iki darbe vakasının meydana geldiği görülmektedir. Bu darbelerden ilki MÖ 88 yılında ordunun başına getirilen Sulla²³² tarafından cumhuriyet rejimine karşı gerçekleştirilmiştir.²³³

Sulla'nın cumhuriyet rejimini işlevsiz hale getirdiği bu darbenin nedeni, onun Asya'ya düzenlenecek sefere komutanlık etme yetkisinin elinden alınmasıdır.²³⁴ Bu yetki

²²⁷ Cumhuriyet Döneminin danışma meclisi olan Senatus yavaş yavaş yetkilerini genişleterek yasama, mali ve idari alanda daha etkin bir meclise dönüşmüştür. Senatus özellikle comitia'lara sunulacak kanun tasarılarının hazırlanmasında ve onaylanmasında, idari, askerî, mali meselelerde pek çok yetkiler elde ederek, devletin iç ve dış politikalarına yön vermiştir. Cumhuriyet Döneminde esas yetkiler magistra'larda ve halk meclislerinde olmasına rağmen, magistra'ların daha çok günlük işlerin idaresiyle uğraşmaları nedeniyle, devlet siyasetinin idaresi tamamen Senatus'un eline geçmiştir. Duygu Özer Sarıtaş, **Cumhuriyet Dönemi Roma Vergi Sistemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, 25-30.

²²⁸ Reginald H. Barrow, **Romalılar**, Ender Gürol (çev.), İstanbul: İz Yayıncılık, 2002, 48.

²²⁹ Tekin, 194.

²³⁰ Gökçe H. Türkoğlu, Roma Cumhuriyet ve ilk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, 2009, 251-289.

²³¹ Demircioğlu, 72.

²³² Tam adı Lucius Cornelius Sulla. Freeman, 400.

²³³ Baker, 105.

²³⁴ Sulla'nın ordusunun başında doğu seferine çıkması en başta Marius'u rahatsız etmekteydi. Çünkü Marius ilerlemiş yaşına rağmen bu sefere ordu komutanı olarak kendisi katılmak istiyordu. Sulla'nın bu sefere çıkmasını istemeyen bir diğer kişi ise dönemin Tribinus'u Publius Sulpicus'du. Sulpicus'da consüllük makamını elde etmek istiyordu ve bu sefere giden Sulla'nın ününün daha da artmasından ve kendisinin konsül seçilemeyeceğinden korkarak Sulla'nın Doğu ordularının komutanı olmasını istemiyordu. Sullanın Doğu seferi komutanı olmasına karşı çıkanlar yalnızca Marius ve Sulpicus

Sulla'nın elinden dönemin tribunu Publius Sulpicius Rufus tarafından Halk Meclisinin onayına sunulan tasarının kabul edilmesiyle alınmıştır. Yasa karşısında boyun eğmeyen Sulla yapacağı darbenin hazırlıklarını tamamlamak ve gücünü arttırmak adına Roma'dan kaçarak Nola'ya gitmiş burada parayla kendisine bağladığı askerlerini isyana teşvik etmiştir. Roma çevresinde bulunan lejyonlar da Sulla'nın ayaklanmasına katılmış ve Sulla topladığı tüm bu kuvvetlerle Roma üzerine yürümüştür. Roma halkı demokrat consüller, Sulpicius ve Lucius Cornelius Cinna'nın yanında yer almayı yeğleyerek Sulla'nın ordularına karşı direnişe geçmiştir, bu direnişi tarihçi Plutarkhos "*Silahsız halk damlara çıktı ve buradan üzerlerine taş ve tuğla yağdırmaya başladı. Taş ve tuğla yağmuru ordunun ilerlemesine engel oluyor, askerler korunmak için duvar diplerine sığınıyorlardı. Bu sırada Sulla geldi ve olanları görünce askerlere evleri ateşe vermelerini haykırdı ve kendisi bir meşale alıp başa geçti ve okçulara damlara yanar ok atmalarını emretti*" şeklinde anlatmaktadır. Bu askeri harekattan sonra Sulpicius öldürülmüş, Marius'da Afrika'ya kaçmıştı. Sulla ise Roma'yı ele geçirmiştir.²³⁵ MÖ 88 yılında Sulla'nın gerçekleştirdiği bu darbenin sonuçlarına değinecek olursak halkın iradesi ezilmiş ve ilk defa Roma askerleri kendi vatandaşlarına karşı savaşmıştır. Halk büyük bir bunalım içerisine girmiş, devletin kademelerinde ve halk arasında can güvenliği endişesi kol gezmeye başlamıştı. Sulla, Roma'ya düzenlediği bu askeri hareketle şehirdeki demokratik işleyişi sekteye uğratmış ve Roma'nın gelişmişlik düzeyini geriye çekerek onların krallık döneminde kurtulmak istediği tiranlığı tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Roma'nın bütün demokratik örgütlerini ve hükümet organlarını kaldırmış, şehri işgal edişinin ikinci gününde hala korkudan ne yapacaklarını bilmez vaziyette olan Halk Meclisini toplayarak Sulpicius'un yasalarını yok saydirmış ve kendi hazırladığı gerici anayasayı da onlara onaylattırılmıştır. Bu anayasaya göre müttefik devlet vatandaşları tekrar ikinci sınıf vatandaş konumuna indirilmiş, Tribunusların elinden veto etme hakları alınmış ve Senatus'un 300 kişi olan sayısı 600'e çıkarılarak Senatus'a Sulla yandaşı 300 kişi yerleştirilmiştir.²³⁶

değildi. Romalı ve İtalyan tüccarlarda Asya'dan elde ettikleri gelirlerin Sulla tarafından kesileceğini bildikleri için onu doğu seferinin komutanı olarak görmek istemiyorlardı. V. Diakov, S. Kovalev, **İlk Çağ Tarihi: Roma**, Özdemir İnce (çev.), 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, 135. Freeman, 400.

²³⁴ Bauer, 698.

²³⁵ Diakov ve Kovalev, 135-136.

²³⁶ Bauer, 698-670.

Roma'da bu denli değişikliğe sebep olan MÖ 88 yılı darbesinden sonra Sulla'nın MÖ 82 yılında bir askeri darbesi daha olmuştur. Bu darbenin sebebi ise Sulla'nın Asya seferi için Roma'dan ayrılmasının ardından Roma'da consül seçilen Lucius Cornelius Cinna'nın, Sulpicianus'un yasalarını tekrar uygulamak istemesiydi. Bu girişimi Sulla yandaşı olan diğer consül Cneius Octavianus tarafından engellendi ve Roma'da yine bir iç karışıklık meydana geldi. Bu iç karışıklıkta birçok insan hayatını kaybetti. Cinna bu karışıklıklardan sağ kurtulmayı başararak Marius'u buldu ve ikisi topladıkları ordu ile Roma'yı kuşatarak MÖ 86 yılı consülü seçildiler. Consül oldukları dönemde ise Sulla'yı yasa dışı ilan ettiler, halk da onların yanında yer aldı. Bu haberleri işiten Sulla Asya'da başladığı seferi bitirmeden Roma'ya dönmedi çünkü burada elde edeceği zaferler onun ününü katlayacak, Roma'da hakimiyetini kurmasını kolaylaştıracaktı. Nihayet MÖ 83 yılına gelindiğinde Sulla askerleriyle tekrar Roma üzerine yürüdü. Bu demokrat gruba karşı olan herkes Sulla'nın yanına akın ediyordu.²³⁷ Sulla'nın Roma üzerine yürüdüğü haberini alan Cinna'da, Roma'yı savunmak için birlikler topluyordu. Sulla, Roma kentini kuşatarak MÖ 82 yılında kente girmeyi başardı ve bir askeri darbe daha gerçekleştirerek kendisini Roma'da ömür boyu dictator²³⁸ ilan etti. Onun dictator ilan edilmesi demokrasiye vurulmuş en büyük darbeydi. Sulla'nın gerçekleştirdiği darbe ile Roma'da demokratik yönetim tekrar son bulmuş oluyordu ayrıca onun gerçekleştirdiği darbeler Roma'ya yeni bir kapı aralamıştı. Roma'nın koruyucu gücü olarak kabul edilen ordusu artık onun korkulu rüyası haline gelmiş, Roma'da bu döneme kadar çıkarılan yasalar anlamını yitirmiş, cumhuriyet çökmüştü. Cinna'ya destek veren herkes kılıçtan geçirildi, topraklarına ve mallarına el konuldu topraklar hiç de adil olmayan biçimde Sulla yandaşları ve onun askerleri arasında paylaştırıldı. Artık halka yönelik toprak dağıtma ve halkı fakirlikten kurtarma gibi yasalar çıkarılmayacağı gibi var olan yasalarda iptal edildi.²³⁹ Tribunusluğun yetkileri tekrar elinden alındı hatta bu mevkii küçük düşürmek adına Tribunus seçilen kişinin üst düzey bir göreve getirilmesi yasaklandı. Kısacası Sulla'nın darbesi Roma

²³⁷ Toplumsal savaşın baş kaldırıcısı olan Metellus Pius, Aristokrat gençler, Babası ve kardeşi demokratlar tarafından öldürülen Marcus Licinius Crassus ile onun İspanyol askerleri, Cneius Pompeius ve onun etrafında toplanan lejyonlar Sulla'nın tarafında Roma'daki demokrat Cinnaya karşı savaşmaya hazırды. Diakov ve Kovalev, 138.

²³⁸ Dictator ilan edilen Sulla artık yasalar hiçbir merciye danışmadan değiştirebilir, savaş ve barışa karar verebilir, müttefik devletlere istediği gibi muamele yapabiliyordu. Bauer, 703. Diakov ve Kovalev, 143.

²³⁹ Bu dönemde halka buğday ve toprak dağıtma yasası yürürlükten kaldırılmıştır. Diakov ve Kovalev, 143.

demokrasisini çökertti, bu darbeden sonra Roma’da demokrasi bir daha eski şeklini alamadı. Sulla’nın askeri darbesinden sonra halk da eski haline kavuşamadı, yükselen tahıl fiyatları ve vergilerle halkın beli iyice büküldü.

Roma Cumhuriyet Dönemi’ndeki diğer bir darbe vakası ise Iulianus Caesar’a karşı Senatus ve adamları tarafından MÖ 44 yılında gerçekleştirilmiştir. Iulianus Caesar’a darbe yapılmasının nedenine gelecek olursak, onun Senatus’un ve anayasacıların²⁴⁰ çıkarlarına aykırı olan davranışlarıyla giderek tiranlaşmaya başlayan yönetimi bu darbenin yapılmasının yegâne nedenidir.²⁴¹

Caesar’ın halkın özgürlüğünden yana olması ve popülistleri²⁴² destekler tavırlar sergilenmesi Senatus tarafından hoş karşılanılmıyordu. MÖ 65 yılında “Curule Aedile” makamına geldiğinde Caesar’ın düzenlemiş olduğu görkemli gladyatör oyunları bile Senatus’un gözüne batmıştı, bu oyunlardan etkilenen halkın galeyana gelerek bir isyan çıkmasından endişe eden Senatus hemen bir yasa çıkararak kentteki bireylerin sahip olabilecekleri gladyatör sayısını kısıtladı.²⁴³ MÖ 61 yılında Caesar’ın, İspanya’ya praetor²⁴⁴ olarak atanması gelişmek ve halkın saygısını kazanmak için bir fırsat oldu. Burada bir praetor’un yetkilerinin dışına çıkarak uzak ülkelere sefer yapan Caesar planladığı gibi halkın sevgisini kazandı ancak Senatus’u daha da kızdırdı. Bu görevinin dönüşünde consül olmak için adaylığını koyan Caesar tek başına Senatus ve anayasacılarla baş edemeyeceğini anlayınca kendisine bir destek aramaya başladı. Ona bu desteği sağlayabilecek tek kişi ise Pompeius’tu.²⁴⁵ Pompeius, Caesar ve Caesar’ın Sulla döneminden beri destekçisi olan Crassus²⁴⁶ aralarında “Birinci Triumvirlik” adıyla bilinen bir antlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre Pompeius ve Crassus, Caesar’ın consül olmasına yardım edeceklerdi Caesar’da onların tasarılarının Senatus

²⁴⁰ Saygınlıklarını eşit bir biçimde başkalarının müdahalesi olmadan şerefli bir kariyer peşinde sürdürmek isteyen cumhuriyetten fazla kendi çıkarlarını düşünen seçkin sınıf. Baker, 103.

²⁴¹ Faulkner, 185-196.

²⁴² İnsanları anayasacıların egemenliğinden kurtarıp özgür kılmak, kendi yasalarını kendi başlarına özgürce yapacakları koşulları sağlamak için mücadele eden insanlar popülist olarak anılmaktadırlar. Baker, 103.

²⁴³ Freeman, 410.

²⁴⁴ Vali anlamına gelmektedir. Baker 111.

²⁴⁵ MÖ 67 yılında bir halk tribünü olan Pompeius Akdeniz’de korsanlarla savaşmak için görevlendirildi ve bu görevde oldukça başarılı oldu. Ardından Asya’da kral olan Mitridates’le savaşması için görevlendirildi ve bu görevde de oldukça başarılı olarak Suriye ve Yahudiye’yi Roma eyaleti yaptı. Bu görevleri başarıyla tamamladıktan sonra ordunun ve halkın sevgisini kazandı. Roma’ya döner dönmez ordusunu dağıttı ve Senatus’un egemenliğine boyun eğdi. Baker, 109.

²⁴⁶ Collina kapısı savaşı “kahramanı”, diktatörlük yetkileriyle donatılan M. Licinius Crassus, Spartacus’un isyanını bastıran bir komutandır. Diakov ve Kovalev, 152.

tarafından yasalaştırılmasını sağlayacaktı.²⁴⁷ Caesar ve Pompeius gibi iki popülistin birlikteliğinden çekinen Senatus, Caesar'ın consül olmaması için halka rüşvet dağıtmaya başlamış fakat Caesar consül olmayı başarmıştı. Senatus'da hedefine ulaşmış ve kendi adamlarından olan Bibulus da o yıl Caesar'la birlikte consül seçilmiştir.²⁴⁸ Caesar'la Senatus'un arasının açılmasına neden olan olaylardan biri de consül seçildiği yıl olan MÖ 59 yılında yaşandı. Bu yıl Caesar, Pompeius'un askerlerine arazi tahsis edilmesi hususunu senato ile görüşünce Senatus'un ret cevabı ile karşılaştı. Senatus, Caesar'ın bu karara saygı duyacağını düşünürken, Caesar'ın tasarımı Halk Meclisine götürerek onay alması Senatus için varlığının hiçe sayılması anlamına geliyordu, bu kabul edilecek bir durum değildi. MÖ 59 yılında Caesar ve Pompeius'un yaptıkları bununla sınırlı kalmadı. O yıl diğer consül olan Bibulus ve anayasacı Cato, Senato'da bir yasanın görüşülmesini engellemeye kalkınca Caesar'ın yandaşları tarafından hapsedildiler ve Pompeius'un askerleri Roma'ya doğru yürüyerek barış ortamını tehdit etti. Orada bulunan Pompeius yandaşları ise yasaya karşı çıkan herkesi senato binasından dışarı attılar. Sonraki bir toplantıda ise Caesar ve Pompeius daha da ileri giderek Cato'yu ve Bibulus'u toplantıdan çıkardılar, yargıçların esasını parçalayarak senatörlerin üzerine pislik attılar. Bu olaylardan sonra Caesar ile consüllük makamını paylaşan Bibulus, Senatus'u toplantıya çağırarak içinde buldukları durumdan yakındı ancak ellerinden bir şey gelmiyordu. Bu olaylardan sonra Caesar tüm kararları Senatus'u es geçip halk meclisine götürmeye başladı. Bu zor yılın ardından anayasacı Cato, Caesar'ın consüllüğü biter bitmez onu İtalya'ya praetor olarak göndermek istiyordu.²⁴⁹ Eğer İtalya'ya gönderilirse Caesar'ın sessiz ve sakin bir yer olan burada savaşmak ve halkın gözünü boyamak gibi imkanları olmayacaktı. Buna karşın Caesar, Galya praetoru olmak istiyordu.²⁵⁰ Ne tesadüftür ki tam da bu zamanda Galya praetoru öldü ve Senatus'un, Caesar'ı Galya'ya göndermekten başka çaresi kalmadı. Caesar bu sayede savaşçı ganimet kazanabileceği yeni topraklara bir kapı aralamış oluyordu.²⁵¹

²⁴⁷ Pompeius'un askerlerine arazi verilmesi ve doğudaki zaferinin onaylanması gibi. Baker, 112.

²⁴⁸ Diakov ve Kovalev, 166.

²⁴⁹ Yasalara göre bir yıllık görev süresi biten constiller Senatus'un seçtiği bir eyalete vali olarak atanırdı. Baker, 114-115.

²⁵⁰ Diakov ve Kovalev, 168.

²⁵¹ Freeman, 412.

Caesar'ın bu bir yıllık görev süresi boyunca yaptığı zorbalıkları ve dönemin kötü yönetim şartlarını Cicero "*Gerçekten günümüzdeki yönetim her açıdan insanlık tarihindeki en berbat en aşağılık ve en iğrenç yönetim. Bu popülist politikacılar en sessiz halk kesimine bile ıslık çalarak karşı çıkmayı öğretti*" şeklinde ifade etmektedir.²⁵²

Caesar, Galya'ya vali olarak atandığında burada savaş yapmak için gerekli yetkilere sahip değildi. O ustaca bir plan hazırlayarak Helvetii kabilesini tuzağa düşürüp kendisine saldırmalarını sağladı. Bu durumda Roma'nın toprak bütünlüğü tehlike altına girdiği için Caesar artık savaşmaya başlayabilirdi. Burada kazanacağı şöhret ileride onun çok işine yarayacaktı. Bu savaşları yapabilmek için Caesar'ın kuzey İtalya'da ve Aquileia'da bulunan lejyonları savaşmak için Galya'ya çağırması, Roma vatandaşı olmayan insanlarla ordu kurması ve onlara vatandaşlık hakkı veriyor olması Senatus'u oldukça sınırlendirdi.²⁵³

MÖ 55 yılına gelindiğinde ise Germen aşiretlerinin Ren Irmağını geçmesi üzerine Caesar onları yenilgiye uğrattı. MÖ 55 ve 54 yılında ise bir donanma inşa ettirerek İngiltere'ye saldırmaya başladı. Caesar'ın bu icraatları onu halkın gözünde bir kahramana çevirdi. Halkın hayranlığını kazanmakla yetinmeyen Caesar her yıl İtalya sınırında kamp kurarak kazandığı savaşlardan aldığı ganimetleri Roma halkına dağıtmaya başladı. Bu durum halkın ona daha da sıkı bağlanmasına neden oldu.²⁵⁴

Caesar'ın, Senatus karşısında bu kadar rahat hareket ediyor olmasının nedeni onun kendisine parayla bağladığı askerleriydi. MÖ 107 yılında Marius'un çıkarmış olduğu bir kanunla orduda görev yapanların mülk sahibi olmaları yasaklanmıştı. Bu sebeple askerlerin tek geçim kaynağı ordudan aldıkları maaş ve savaşlardan aldıkları ganimetlerdi. Caesar, onların bu parasal ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamış bulunuyordu. Bu sebepten dolayı askerler artık cumhuriyet ideolojisine bağlı kalmak yerine kendi çıkarlarını gözeten komutanlarına bağlı kalmayı tercih ediyorlardı. Caesar, Galya praetor'u olduğu dönemde lejyon sayılarını ona çıkarmıştı bu da ona elli binden fazla savaş deneyimli askerden oluşan bir güç sağlıyordu.²⁵⁵

²⁵² Baker, 115.

²⁵³ Diakov ve Kovalev, 168.

²⁵⁴ Diakov ve Kovalev, 171.

²⁵⁵ Baker, 122.

MÖ 56 yılında Lucius Domitius Ahenobarbus adındaki bir senatör consül seçilerek Caesar'ı, Galya komutanlığından almak istedi ancak Caesar, Pompeius ve Crassus'un aralarındaki anlaşmayı yenilemeleri²⁵⁶ onun bu isteğini engelledi ve MÖ 55 yılı consüllüklerine Pompeius ve Crassus seçildiler.²⁵⁷

MÖ 52 yılına gelindiğinde Caesar ve Pompeius'un araları açılmaya başladı. Bu dönemde Roma'da baş gösteren olaylar Senatus'u sıkıntıya soktu. Senatus Pompeius'dan yardım istemek zorunda kaldı²⁵⁸ ve Pompeius Senatus tarafından dictatör ilan edildi. Bu sırada Caesar, Galya'da bulunuyordu ve MÖ 49 yılı consüllüğüne aday olmak istiyordu ancak yasalara göre bu mümkün değildi. Daha önce görev yapmış bir consülün tekrar aday olması için aradan on yıl geçmiş olması gerekiyordu. Fakat Caesar Roma'daki yandaşları vasıtasıyla Senatus'un kararı alınmadan direkt olarak halka sunduğu yasa tasarısını onaylattırarak hem Galya'daki görevini uzattırarak hem de Roma'ya gelmesine bile gerek kalmadan consül olabilmesinin önü açmış oldu. Bu dönemde Pompeius ile Caesar'ın arasının açılması için yoğun bir hareket başlatıldı MÖ 51 yılında Senatus, Caesar'ın görevini bırakmasını ve ordularını terhis etmesini istedi fakat Caesar bu durumu kabul etmedi.²⁵⁹ MÖ 50 yılında ise Cato, Pompeius'u kışkırtarak MÖ 49 yılında Caesar'a karşı bir iç savaş ilan edilmesini sağladı.²⁶⁰ Caesar, Senatus'dan, Pompeius ve Cato'nun ordularına karşı savaşabilmek için para yardımı istedi ancak halk tribunuslarından Metellus bunun yasalara karşı bir eylem olduğunu dile getirince Caesar zor kullanarak cumhuriyetin hazinelerine el koydu. Caesar ve Pompeius arasındaki kanlı iç savaştan Caesar galip çıktı, MÖ 49-44 yılları arasında hem consül hem de dictatör seçildi. Bu dört yıllık görev süresinde emekli askerlerin İtalya ile Roma'nın diğer sömürgelerindeki kentlerde yaşayan yoksulların arazilerinden alınan vergileri kaldırmayı içeren yasalar çıkarıldı. Anayasacıların kendisine karşı gelebileceğini düşündüğü için insanların izinsiz biçimde toplantı yapmalarını yasakladı. Senatör ve şövalyelerin sayısını çoğaltarak aralarına sıradan ailelerin çocuklarını da aldı. MÖ 44 yılına gelindiğinde ise Caesar kendisini yaşam boyu dictatör ilan etti. Bu durum anayasacılar için bardağı taşıran son damla oldu. 44

²⁵⁶ Faulkner, 190.

²⁵⁷ Freeman, 414.

²⁵⁸ Caesar'ın yandaşı ve popülist bir tribün olan Publius Clodius Pulcher'in öldürülmesi ve onu seven plebleri galeyana getirmiş ve bu insanlar Senato binasını yıkmışlardır. Pleblerin bu hareketi Roma'yı bir ayaklanmanın eşiğine getirmiştir. Baker, 124.

²⁵⁹ İplikçioğlu, 89.

²⁶⁰ Freeman, 425.

yılının mart ayında Caesar'la consüllüğü paylaşan Marcus Antonius bir senatör tarafından lafa tutuldu bu sırada Senato binasında bulunan Caesar'ın etrafını isteklerini beyan etmek bahanesiyle bir grup senatör kapladı, ardından Caesar bu senatörlerin hançerlerinin hedefi oldu.²⁶¹ Onu öldürenler arasında Caesar'ın yakın aile dostu olan Brütus'da bulunuyordu.²⁶²

Caesar'ın öldürülmesinin sonra Roma'da işler daha da karıştı. Ona darbe yapılmasının ardından halk Caesar yandaşlarının mı yoksa karşıtlarının mı yanında olması gerektiği konusunda bir fikre sahip değildi. Caesar öldürülmeden önce consüllük makamını M. Antonius ile paylaşıyordu, o da otorite boşluğunu doldurmak için hazırlıklara başladı ve ilk iş olarak dictatörlüğü kaldırdı. Caesar ölmeden önce yeğeni Octavianus'u kendisine varis olarak atamıştı o da harekete geçmekte gecikmedi. MÖ 43 yılı consülleri A. Hirtius ve C. Vibius'la birlikte, Antonius'a savaş ilan etti, savaşta Antonius yenildi. Savaşın ardından Octavianus, Antonius ve Lepidus arasında "İkinci Triumvirlik" olarak anılan anlaşma imzalandı bu üç devlet adamı Caesar'ı öldürenlere karşı bir savaş başlattı. Caesar karşıtlarının isimleri listelere yazıldı, öldürenlere ödül verileceği söylendi. Bu sebeple birçok senatör öldürüldü. Antonius ve Octavianus, Caesar'ın öldürülmesinde başrolü oynayan Cassius ve Brutus'u, Pihilippi savaşında yenilgiye uğrattılar. Bu savaştan sonra ikisinin arası açılmaya başladı. Antonius, Octavianus'a teslim oldu, Octavianus'da onu İtalya'da "Legat" olarak görevlendirdi.²⁶³ Antonius, Mısır kraliçesi VII. Kleopatra'nın yanına giderek Mısır'da yaşamaya başladı. Bu olaydan sonra Octavianus ve Antonius tekrar karşı karşıya geldiler ancak bir uzlaşmaya vardılar buna göre Roma'nın batı kısımlarını Octavianus, doğu kısımlarını ise Antonius yönetecekti. Bu durum Roma'yı ikiye ayırıyordu. Octavianus Roma'da boş durmayarak Mısır'da bulunan Antonius'a karşı Senatus'u kışkırtarak tamamen kendi yanına çekti. Hatta daha da ileri giderek Senatus'un, Kleopatra ve Antonius'a karşı savaş kararı almasını sağladı. Bu savaşta galip gelen Octavianus artık Roma'nın tek lideriydi.²⁶⁴

Roma Cumhuriyet Dönemi Darbe Listesi:

Darbe Yapılan	Darbeci	Tarih
Cumhuriyet Rejimi	Sulla	MÖ 88

²⁶¹ İplikçioğlu, 90.

²⁶² Baker, 154.

²⁶³ Tekin, 220.

²⁶⁴ İplikçioğlu, 89-90.

Cumhuriyet Rejimi	Sulla	MÖ 82
Iulianus Caesar	Senatus ve Yandaşları	MÖ 44

3.İmparatorluk Dönemi'nde Darbeler

Antonius'u yendikten sonra Senatus tarafından "Augustus"²⁶⁵ unvanı verilen Octavianus artık Roma'nın tek hakimiydi.²⁶⁶ Octavianus bir Tiran olarak görülmek istemiyordu. Bu yüzden kral unvanını kullanmak yerine Princeps²⁶⁷ unvanını tercih etti, cumhuriyet rejimini korumaya çalıştı, Roma Cumhuriyeti anayasasını hala yürürlükteymiş gibi gösterdi. MÖ 27'de Octavianus resmen tüm yetkilerini Senatusa bırakmak istedi. Büyük bölümü kendi taraftarı olan senatörler bu teklifi reddettiler, halkının iyiliği için yetkileri elinde tutmasını istediler. Senatus ve Octavianus arasında "Birinci Uzlaşma" olarak bilinen anlaşma sağlandı, Augustus halkın otokrati olarak meşrulaştırdı. Böylece MÖ 27'de "Pax Romana" adıyla bilinen uzun İmparatorluk Dönemi başlamış oldu.²⁶⁸

Roma'da karşı konulmaz yönetme gücü tek kişinin elinde toplanınca darbe vakaları sık rastlanılan bir durum haline geldi. Roma İmparatorluğu'nda ilk darbe vakası Roma'nın üçüncü imparatoru olan Iulius Caesar Augustus Germanicus'a (MS 37-41) karşı, MS 24 Ocak 41 yılında praetor praefectusu Cassius Chaera'nın başını çektiği muhafız subayları tarafından gerçekleştirilmiş bir askeri darbedir.²⁶⁹

Germanicus ile büyük Agrippina'nın üçüncü çocukları olan bu imparator küçük yaşta babası ile askerlerin arasına katıldığı ve kendisine göre çok büyük olan asker çizmelerini giydiği için askerler tarafından Caligula²⁷⁰ lakabını almıştır.

Kendisinden önce imparator olan amcası Tiberius tarafından evlat edinilen Caligula, Tiberius'un ölümünün ardından praetor praefectusu Marco'nun da yardımlarıyla imparator ilan edilmiş ve 37-41 tarihleri arasında Roma İmparatorluğu'nu yönetmiştir.²⁷¹

²⁶⁵ Yüce ulu manasındadır. İplikçioğlu, 92

²⁶⁶ Palaz Erdemir, 108.

²⁶⁷ Birinci kişi anlamındadır. İplikçioğlu, 92.

²⁶⁸ Ferit Baz, **Roma İmparator Kültü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, 40.

²⁶⁹ Halit Erkiletlioğlu, **Kapadokia Krallığı ve Roma Bizans Dönemi**, 2019, Kayseri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 256.

²⁷⁰ Asker potini anlamındadır. Diakov ve Kovalev, 207.

²⁷¹ Tekin, 231.

Caligula, imparatorluğunun ilk zamanlarında halka ve senatoya karşı oldukça iyi davranmış hatta eyaletlerin gereksinimlerine de fazlasıyla önem göstermiştir. Bundan kısa süre sonra şiddetli bir hastalık geçiren Caligula'nın hastalıktan dolayı zihinsel ve sinirsel sistemini olumsuz etkilenerek huyları değişmiş, tutarsız davranışlar sergilemeye başlamıştır, hatta Caligula'nın delirdiğini düşünenlerde vardır.²⁷² Caligula'ya yapılan darbenin başlıca nedeni bu hastalığı geçirmesinin ardından sergilemeye başladığı tutumdur.

Caligula, sağlığına kavuşunca devlet işlerinin kendi olmadan da yürütüldüğünü anlayarak dehşete kapılmış bu olay üzerine canından ve makamından endişe eden Caligula despot bir tutum sergileyerek çevresinde şüphelendiği insanları öldürmeye başlamıştır. Öldürdüğü kişiler arasında kardeşi Gemellus ve kendisine tahta çıkmasında yardımcı olan praetor praefectusu Marco da bulunmaktadır. Caligula'ya darbe yapılmasındaki bir diğer etken ise onun senatoyu saf dışı bırakarak tıpkı Mısır'da olduğu gibi mutlak monarşiyi Roma'da da hâkim kılmak istemesidir. Mısır'dan o kadar çok etkilenmiştir ki kendi kız kardeşi Drusilla ile evlenmek istemiş, kardeşi ölünce bu olayı gerçekleştirememiştir. Halk ve Senatus tarafından hoş karşılanmayan bu ahlaksızlığı onu ölüme bir adım daha yakınlaştırmıştır.²⁷³

Caligula'yı darbeye götüren diğer neden ise düzenlediği şatafatlı törenlerin yüksek maliyetlerinin halktan ve zengin kesimden zorla alınıyor olmasıydı. Oysaki halk Caligula'yı "Güneş" ismi ile anmış ve onu özel bir yere koymuştu ancak Caligula halkın bu güvenini savurganlık yapıp onlara ağır vergiler yükleyerek boşa çıkarmıştı. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Caligula'nın, Marco'yu öldürmesi ona karşı küçüklükten beri içlerinde yetiştirdiği asker sınıfını da düşman yapmıştı.²⁷⁴

Caligula'yı darbeye götüren yoldaki diğer etken ise yukarıda da bahsi geçtiği üzere atlattığı hastalıktan sonra sergilemeye başladığı ilginç tavırlarıydı. O atını consül ilan etmeye çalışıyor, atının adına yemek veriyor, değişik kıyafetler içerisinde ilginç tavırlar sergiliyordu. Bunlar bir imparatora yakışan davranışlar değildi. Caligula'nın Senatus'u ve senatörleri küçümseyen tavırları da vardı hatta 39 yılı consüllerini

²⁷² Faulkner, 216.

²⁷³ Eutropius, **Roma Tarihinin Özeti**, Çiğdem Menzilioğlu (çev.), Ankara: Kabalcı Yayınları, 2006, 179.

²⁷⁴ Freeman, 469.

görevden alarak yerine kendi adamlarını ataması senatoya karşı büyük bir saygısızlıktı.²⁷⁵

Caligula'nın basiretsiz bir kral olduğu, gösterdiği davranışlardan açıkça belli oluyordu. Onun çevresindekilere dağıttığı rüşvetler imparatorluk makamında kalmasına yetmedi. Yukarı da sıraladığımız tüm bu tutarsızlıkları yetmezmiş gibi bir de Germenler üzerine düzenlediği sefer başarısız olmuştu, seferde düşmanın geldiğini duyunca korkakça kaçmaya çalışması asker kökenli bir aileden gelmesine rağmen onun ne kadar beceriksiz bir imparator olduğunu da ortaya koydu.²⁷⁶

Tüm bu nedenlerin bir sonucu olarak imparatorun öldürülmesi kararlaştırıldı. Senatörlerin büyük bir bölümü, darbenin yapılmasında belirleyici unsur olan ordu ve imparator muhafızları Caligula'ya yapılacak olan darbeyi destekliyordu. Hatta imparatorun ailesinden ve yakın arkadaşlarından da darbeyi destekleyenler vardı.²⁷⁷

Caligula Germen seferi dönüşünde kendisine darbe yapılacağını anlayarak üç ay kadar başkente girmede ve burada tehlike olarak gördüğü kişileri öldürmeye başladı. Hatta düşmanlarını korkutmak maksadı ile tanrı olduğunu iddia eden beyannameler hazırladı. Caligula bu olayda oldukça fazla kişiyi öldürttü ancak darbeyi asıl planlayanların kim olduğunu bulamadı. 41 yılında Palatium oyunlarından yemek ve banyo için ayrıldığı sırada sarayın altındaki tünellerden geçerken Cassius Chaerea ve bir grup muhafız subayı tarafından bıçaklamak suretiyle öldürüldü.²⁷⁸

Caligula'nın öldürülmesi Germen muhafızlarını oldukça sinirlendirdi, oyunların yapıldığı alana giren muhafızlar birçok senatör öldürdüler ancak şehir polisleri tarafından kısa sürede etkisiz hale getirildiler. Caligula'nın öldürülmesinin ardından Capitolinus'da toplanan senato karışıklıklardan korkarak devletin hazinesini de buraya getirmişti. Burada toplanan senatörler imparatorluk aleyhinde söylemler yaptılar ve imparatorluğun kalkmasını istediler ancak çoğunluk imparatorluğun korunmasından yana oldu. Senatörler toplantı yaparken halk ve praetor muhafızları çoktan Caligula'nın amcası Claudius'u (MS 41-54) imparator ilan etmişti. Bu olay Roma'da Senatus'un değerinin oldukça azaldığının göstergesidir.²⁷⁹

²⁷⁵ Tekin, 231-232.

²⁷⁶ Faulkner, 217.

²⁷⁷ Palaz Erdemir, 111.

²⁷⁸ Tanilli, 473.

²⁷⁹ Praetor muhafızları kolay görev şartlarından yüksek maaşlardan ve başkentten tüm rahatlık ve hoşnutluklarından faydalanan imparatorluk askerleri arasındaki en şımartılmış unsurlardı. Bu imtiyazlar

Roma İmparatorluğu'nda meydana gelen diğer bir darbe vakası ise 54 yılında Claudius'a karşı karısı tarafından gerçekleştirilen saray darbesidir. Claudius, Caligula'nın öldürülmesinin ardından askerler ve halk tarafından imparator ilan edildi. Halkın ve askerlerin kararını bozmayan Senatus'da Claudius'un imparatorluğunu onayladı. Nero Drusus ile genç Antonia'nın oğlu olan Claudius sağlıklı bir fiziksel görünüme sahip değildi ve konuşmasında da aksaklıklar bulunuyordu ancak o tüm arızalarına rağmen başarılı bir imparator oldu, onun zamanında Mauretania (MS 42), Britannia (MS 43), Lykia (MS 43), Iudaea (MS 44), Trakya (MS 46), Roma'ya katıldı.²⁸⁰

Claudius, imparatorluğunun ikinci yılında bir darbe girişimiyle karşı karşıya kaldı. Onun yönetiminden hoşnut olmayan senatörler ve generaller Balkanlar'da bulunan orduyu Roma'ya sevk etmek istedi askerler Claudius'un tarafını tutup Roma'ya ilerlemeyi reddedince darbe başarısız oldu. Senatörlerin ve generallerin gerçekleştiremediği darbeyi karısı Agrippina gerçekleştirdi. İmparatorun üçüncü karısı olan Agrippina'nın ilk evliliğinden L. Domitius Ahenobarbus adlı bir oğlu vardı. Daha sonra Nero olarak anılacak bu çocuğu Claudius'a manevi oğlu olarak kabul ettirmeyi başardı. 51 yılında Princeps Luentutis yani gençlerin lideri unvanını alan Nero resmi olarak varis ilan edilmiş oldu. Agrippina daha sonra oğlu Nero'yu, Claudius'un kızı Octavia ile evlendirerek Nero'nun tahttaki yerini iyice sağlamlaştırdı. 54 yılında ise oğlunun başa geçecek güçte olduğunu gören kadın, imparator Claudius'un yemeğine zehir katmak²⁸¹ suretiyle onu öldürdü²⁸² ve oğlunun imparator olarak başa geçmesini sağladı.²⁸³

Roma İmparatorluğu'nda gerçekleştirilmiş olan bir başka darbe vakası 15 Ocak 69 yılında imparator Galba'ya (MS 68-69) karşı Lusitania valisi Otho (MS 69) tarafından yapılan askeri darbedir.²⁸⁴

Gaius Sulpicius Galba ile Mummia Ahaica'nın oğlu Galba kendisinden önce imparator olan Nero zamanında İspanya valisiydi. İyi bir eğitim almış olan Galba, Africa'da

ayrılmaz bir şekilde Iulius Claudius hanedanının iktidarına bağlıydı bu yüzden Claudius'un hanedan olmasını istiyorlardı. Faulkner, 218.

²⁸⁰ Tekin, 243.

²⁸¹ Oktay Akşit, Tarihi Bir İmparator: Claudius, **Tarih Dergisi**, Sayı 23, 2011, 131-144.

²⁸² Meral Hakman, Roma İmparatoru Claudius ve Oğlu Britannicus'un Ölümünün Arkasındaki Kadın: Locusta, **Selevcia Ad Calycadnvm Dergisi**, Sayı 5, 2015, 31-50.

²⁸³ Tanilli, 474-475.

²⁸⁴ Eutropius, 183.

proconsüllük görevi de icra etmiştir. Galba, Nero'nun ölmesinin ardından 8 Haziran 68'de Roma tahtına oturdu.²⁸⁵

68 yılının ekim ayında Roma'ya gelen Galba'nın imparator olması bazı kesimleri memnun etmemiştir. Bunun üzerine Germania orduları ayaklanarak aşağı Germania ordu komutanı olan Vitellus'u (MS 69) imparator ilan ettiler. Tahtı kaybetmeye yaklaştığını anlayan Galba hemen kendisine bir varis atamak istedi ve Piso'yu evlat edinerek varisi ilan etti ancak bu kararı onun hayatına mâl oldu, kendisinin varis olacağını düşünen Lustania valisi Marcus Salvius Otho, imparatora karşı ayaklandı. Bu sırada Galba'nın praetor muhafızlarına vermeyi reddettiği rüşveti Otho onlara vereceğini açıklayınca praetor muhafızları Otho'nun yanında yer aldılar ve Galba'yı yakalayıp linç ettikten sonra Otho'yu imparator ilan ettiler.²⁸⁶ Daha sonra Galba'nın varisi olan Piso'da öldürüldü.²⁸⁷ Galba'yı öldürerek tahta oturan Otho imparatorluğunu sağlamlaştırmış değildi çünkü Galba döneminde aşağı Germania orduları komutanı olan Vitellus'da askerleri tarafından imparator ilan edilmişti. İmparatorluğun yegâne sahibi olmak isteyen bu iki komutan arasında bir savaş meydana geldi, bu savaşta yenilen Otho intihar etti ve Vitellius imparatorluğun tek hakimi oldu.

Roma İmparatorluğu'ndaki diğer darbe vakası ise 22 Aralık 69'da imparator Vitellius'a karşı kendi askerleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Galba zamanında aşağı Germania ordularına komutan olarak atanan Vitellius, daha önceleri consüllük ve Africa'da proconsüllük görevleri de yapmıştır. İmparator ilan edilmesinden birkaç ay sonra 1 Temmuz 69'da Aleksandria'daki ordu Vespasianus'u (MS 69-79) imparator ilan etmiş ve bunun ardından da Mısır, İtalya, Syria ve Tuna Bölgesi'ndeki ordularda Vespasianus'u desteklediklerini açıklamışlardır. Vespasianus'un ordusu 24 Ekim'de Vitellus'u yenince Vitellius'un askerleri yeni bir savaşa girmekten çekinerek kendi komutanlarını öldürmeyi tercih etmişlerdir.²⁸⁸

Roma İmparatorluğu'nda darbe yapılan bir diğer imparator ise 81-96 yılları arasında görev yapmış olan Domitianus'tur (MS 81-96). Vespasianus ile Flavia Domitilla'nın oğlu olan Domitianus, praetor muhafızlarının da desteğini alarak imparator olmuştur.

²⁸⁵ Tekin, 239.

²⁸⁶ Diakov ve Kovalev, 221.

²⁸⁷ Freeman, 478.

²⁸⁸ Tanilli, 480.

Bu imparator ve Senatus arasında ciddi problemlerin yaşanması ona olan muhalefeti arttırmış ve bu da imparatorluğunu tehlikeye düşürmüştür ayrıca onun hırçın ve sert kişiliği de sevilmesine engel olmuştur.²⁸⁹

Domitianus'un yönetiminden aslında halk da memnun değildi çünkü onun zamanında Roma ekonomisi oldukça gerilemiş ve Roma parası değer kaybetmişti. Halk ağır vergilerin altında ezildiği için imparatorun yönetiminden oldukça rahatsızdı.²⁹⁰

Domitianus'un, Daclarla yaptığı anlaşmayla onlara haraç vermeyi kabul etmesi de ona darbe yapılmasının nedenleri arasındadır. Bu denli büyük bir imparatorluğun barbar bir kavime haraç ödemesi aşağılık bir durum olarak kabul edilmiş, imparator bu olaydan sonra oldukça fazla muhalefetle karşılaşmıştır.²⁹¹

Domitianus'a darbe yapılmasının diğer nedeni de kendisine muhalefet olan insanlara oldukça sert davranması, hafiyelerin sözlerine büyük önem vererek muhaliflerini sürgüne göndermesi hatta öldürmesiydi. İmparatorun bu davranışları çevresindeki insanları oldukça rahatsız ediyor, ölüm korkusu ile burun buruna olmaları onları imparatoru öldürmeye itiyordu. Bu dönemde imparatorun muhaliflerinden yukarı Germania valisi Antonius Saturninus ordusuyla birlikte imparatoru ortadan kaldırmak üzere hareket etmiştir ancak onun hamlesi aşağı Germania valisi Luppianus tarafından durdurulmuştur. (Ocak 89) Bu olay imparatorun dengesini son derece bozmuş şüphelendiği insanlara karşı daha zalim davranmaya başlamıştır. Tüm bu nedenlerin birleşmesi imparatorun öldürülmesi gerektiğini kesinleştirmiş ve 96 yılında imparatorun karısının da içinde bulunduğu bir grup tarafından darbe planlanmıştır. Stephanus isimli azatlı bir köle imparatoru bıçaklayarak darbeyi gerçekleştirmiştir.²⁹²

Roma imparatorluğunda gerçekleşen diğer darbe vakası 31 Aralık 192 yılında Commodus'a (MS 180-193) karşı gerçekleştirilen saray darbesidir. Lucius Aurelius Commodus 31 Ağustos 161 yılında Lanuvium da doğmuştu. Sarayda yetişmiş bir imparator olan Commodus henüz 5 yaşında iken Caesar unvanıyla onurlandırılmıştı. 16 yaşında iken de Augustus unvanı alarak babası Marcus Aurelius'un yönetimine ortak olmuştu (MS 177). Babasının Germanlarla yaptığı savaşa Commodus da katılmış

²⁸⁹ Diakov ve Kovalev, 225.

²⁹⁰ Tekin, 244-245.

²⁹¹ Tanilli, 483.

²⁹² Palaz Erdemir, 122.

ancak babası bu savaşta ölünce Commodus imparatorluğu tek başına yönetmek durumunda kalmıştır.²⁹³

Commodus'a darbe yapılmasının sebeplerine gelecek olursak Commodus yönetimi tek başına devralır almaz Germen kabilelerinden Marcomanlar ile Roma lehine bir antlaşma yapması bazı senatörler için Roma İmparatorluğu'nun onuruna yakışan bir davranış değildi. Commodus'a darbe yapılmasının nedenlerinden bir diğeri ise ona kız kardeşi tarafından tertip edilen darbe girişiminden²⁹⁴ sonra imparatorun paranoyaya kapılması ve çevresinde ki insanları potansiyel katil olarak görüp herkesi öldürüyor olmasıydı. Bu durum sarayda gerginliğe yola açıyordu. İnsanlar canlarından endişe ediyor, her an kendilerini öldürme potansiyeline sahip olan imparatoru başlarında görmek istemiyorlardı.²⁹⁵

Commodus'a darbe yapılmasının altında yatan diğeri bir neden de devleti yönetme işini bizzat üstlenmeyerek başkalarına yaptırıyor olmasıydı. İmparator Commodus kız kardeşinin darbe girişiminden sonra kendisini eğlenceye vererek devletin yönetim işini praetor praefectusu Tigidius Perennis'e bırakmıştır. Perennis'in yönetiminden memnun olmayan Britannia ve Danivius lejyonlarının komutanları onun yönetimden alınmasını sağlamak için Roma'ya 1500 kişilik bir heyet göndererek imparatora Perennis'in imparatorlukta gözünün olduğunu ve oğlunu imparator yapmak istediğini bu yüzden Perennis'i öldürmesi gerektiğini söylediler. İmparator, Perennis'i öldürttü ancak yine de yönetme işini kendisi omuzlamadı. Perennis'ten sonra praetor praefectusu olarak atanan Cleandrus'a yönetim işini devretti. Cleandrus'un yönetime getirilmesi imparatoru darbeye bir adım daha yakınlaştırdı. Cleandrus'un iş başına geldiği dönemde consüllük, patriciusluk ve senatörlük gibi saygınlık göstergesi makamlar para karşılığında satılmaya başlandı.²⁹⁶ Hatta komutanlıklar bile satılıyordu. Bu da demek oluyor ki artık Roma'da kanun ve nizam denilen kavramlar anlamını yitirmişti. Cleandrus'un iş başında olduğu dönemde ağır vergilerden ve kötü

²⁹³ Tekin, 257.

²⁹⁴ İmparator Commodus'a kız kardeşi tarafından yapılan darbe girişimi M.S. 182 yılında gerçekleştirmiştir. Commodus'un kız kardeşi Lucilla bu darbe girişimini bizzat planlamıştır. Plana göre Commodus'un yeğeni Quintinianus, giyisisinin altına gizlediği bir bıçakla imparatoru öldürecekti ancak bıçağı direk imparatora saplamak yerine "Bak! Bu bıçağı sana senatus gönderdi." Cümlesini sarf etmesi ile zaman kaybetti ve imparatorun adamları onu yakalayarak bu girişimi bertaraf ettiler. Tekin, 258.

²⁹⁵ Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, Asım Baltacıgil (Çev.), İstanbul: İndie Kitap, 2019, Cilt I, 134.

²⁹⁶ Historia Augusta, **Hadrianus'tan Clodius Albinus'a Roma İmparatorları**, Samet Özgüler (çev.), İstanbul: Kronik Kitap, 2019, Cilt I, 139-140.

yönetimden şikayetçi olan halk bir ayaklanma tertip etti. Cleandrus, praetor muhafızlarını halkın üzerine göndererek ayaklanmayı bastırmak istedi ve halkı katletti. Kent piyadelerinin halkın yanında yer almasıyla halk üstünlük sağladı ve praetor muhafızları geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra halk sarayın kapılarına dayanarak imparatorun Cleandrus'u öldürmesini istedi. İmparator çaresiz halkın bu isteğine uydu ve Cleandrus'un kesik başını halka verdi. Commodus'a darbe yapılmasındaki bir diğer etken ise halka yüklenen ağır vergiler, halk arasında baş gösteren açlık ve veba salgınıydı. Halkın durumunun düzeltilmesi ve halka yardım edilmesi şöyle dursun vergiler giderek arttırılıyordu.²⁹⁷ Commodus'u ölüme sürükleyen bir diğer etken ise onun sapkın bir insan olmasıydı. İmparator kendisine 300 kadın ve 300 erkekten oluşan bir harem kurmuştu ve bu harem içerisinde yönetimden bihaber yaşıyordu. Bu da imparatora yakışmayan bir davranıştı.²⁹⁸

İmparator Commodus Dönemi'nde Roma'da düzen, istikrar ve kanun namına hiçbir şey kalmamıştı hatta 187 yılına gelindiğinde asker kaçakları Meternus çevresinde toplanıp ülkede huzursuzluk çıkarmış Galya ile İspanya'yı yağmalayarak başkente kadar gelmişlerdi. Commodus'u ölüme götüren diğer etken ise kendisini efsanevi Herkül'le ilişkilendirip bir gladyatör²⁹⁹ gibi savaşarak arenada vahşi hayvanları öldürülüp bu yolla senatusu tehdit ediyor olmasıydı.³⁰⁰ Bu onun akıl sağlığını kaybettiğinin göstergesidir ve çevresindekileri endişeye sevk etmiştir.³⁰¹

Tüm bu etkenler neticesinde praetor praefectus Quintus Aemilius Laetus, saraydaki başmabeyinci Electus ve imparatorun gözdelelerinden Marcia imparatora karşı bir darbe planı hazırladılar. Onu zehirleyerek öldürmek istediler ancak ölmeyeceğinden korkarak genç atlet Narcisus'u çağırıp imparatoru boğdurdular. İmparatorun ölmesinden sonra halk ve Senatus onun anısını lanetledi heykelleri kırılarak adı yazıtlardan silindi.³⁰²

Commodus'tan sonra imparator ilan edilen Pertinax da (MS 193) darbe ile tahtından indirilmiş bir imparatordur. Commodus'un ölümünün ardından praetor praefectus Laetus ve başmabeyinci Electus, Pertinax'ı bulup ondan imparator olmasını istediler.

²⁹⁷ Gibbon, 135-137.

²⁹⁸ Tekin, 258.

²⁹⁹ Eutropius, 213.

³⁰⁰ Diakov ve Kovalev, 238.

³⁰¹ Palaz Erdemir, 134.

³⁰² Bahar, 47.

Pertinax'da bu öneriyi kabul etti, muhafızlara yüklü miktarda para ödeyerek imparator oldu. P. Helvius Pertinax bir kereste tüccarının oğluydu ve 126 yılında Liguria'da doğmuştu. Syria, Bithynia ve Moesia'daki birliklerin başında komutan olarak görev yapmış olan Pertinax'ın askeri eğitimi oldukça iyiydi. 188 yılında ise Africa'nın Tunus eyaletinde proconsül olarak görev yapmıştı.³⁰³ Bu görevinin hemen ardından ise Roma'da şehir praefectusu olarak göreve başlamıştı. 193 yılında imparator ilan edilen Pertinax yaklaşık üç ay kadar Roma tahtında kaldıktan sonra 28 Mart 193'de Saray muhafızlarının ayaklanması sonucunda Taisius isimli bir muhafız tarafından öldürülmüştür.³⁰⁴

Pertinax'ın askerler tarafından darbe ile tahtından indirilmesinin nedenlerine gelecek olursak ilk sıra da imparatorun tutumlu olması gelmektedir. Pertinax saray masraflarını yarı yarıya azaltmış bu da çevresindekileri özellikle de saray muhafızlarını pek de memnun etmemiştir. Pertinax'ın, Commodus'un zengin kesimden zorla aldığı malların sahiplerine ve fakir halka dağıtılması konusunda saray muhafızlarına baskı yapması da onun darbesine zemin hazırlayan etkenlerden biri olmuştur. Pertinax'ın halk yanlısı olması ve İtalya'daki ekilmeyen toprakları halka on yıl vergisiz bir biçimde dağıtması onu halk tarafından sevilen bir imparator yapmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde halkın sözlerine ve isteklerine pek itimat edilmediğinden kralın bu halk yanlısı düzenlemeleri onu tahta tutmaya yetmemiştir. Pertinax kendi darbesini kendi eliyle hızlandırmıştır o tahta çıkar çıkmaz icraatlar yapmaya başlamış daha askerlerine kendisini iyice sevdirmeden ve onların bağlılığını kazanmadan yaptığı bu icraatlar ve aceleciliği onun sonunu hazırlamıştır. Saray muhafızları daha imparator başa çıkar çıkmaz ondan nefret etmeye başlamışlardı çünkü onlar Commodus döneminden beri yan gelip yatmaya, disiplinsizliğe alışmış, bol keseden harcamalarla bağlı tutulan askerlerdi ve Pertinax'ın uygulamaya çalıştığı disiplin onları rahatsız ediyordu. Bu muhafızlar Laetus tarafından da kışkırtılıyorlardı. 26 Mart'ta kışla içerisinde ayaklanma başladı. 300 kadar asker ellerinde silahlarıyla saraya yürüdüler saray içerisinde onları destekleyen arkadaşlarınca sorunsuz bir biçimde içeri alınarak imparatorun yanına gittiler. Pertinax kaçmak yerine askerlerinin

³⁰³ Historia Augusta, 158.

³⁰⁴ Tekin, 260-261.

karşısına çıkmayı, onlarla konuşmayı istedi konuşmasını yaparken Taisius isimli bir muhafızın mızrağına hedef oldu ve öldürüldü.³⁰⁵

Pertinax'ın öldürülmesinin ardından senatör olan Julianus'u (MS193), saray muhafızlarına yüklü bir miktarda para ödeyerek 193 yılında imparator olmuştu, o da Roma'da tahtını koruyamamış ve bir darbe neticesinde 1 Haziran 193 de öldürülmüştür. 30 Ocak 133'de Milano'da doğmuş olan M. Didius Severus Julianus imparator olmadan önce, 162 yılında praetor, 175'de de consüllük görevini yürütmüştür. 170-190 yılları arasında ise Ilyricum, aşağı Germania, Bithynia-Pontus ve Africa eyaletlerinde de valilik görevi yapmıştır.³⁰⁶

Pertinax'ın öldürülmesinden sonra Julianus ile Pertinax'ın kayın pederi olan Sulpicianus arasında imparator olabilmek için parasal bir rekabet başladı iki tarafında saray muhafızlarını parayla satın alma girişimleri daha fazla parayı teklif eden Julianus tarafından kazanılmış oldu.³⁰⁷ Pertinax'ın ölümünün ardından Britania'da Clodius Albinus (MS 195-197), Syria'da Pescennius Niger (MS 193-194) ve Pannonia'da ise Septimus Severus (MS 193-211) orduları tarafından imparator ilan edildiler.³⁰⁸ Julianus'un parayla satın aldığı saray muhafızları Severus'un Roma yakınlarına geldiği haberini alınca Senatus'a giderek Julianus'u daha fazla koruyamayacaklarını belirttiler. Severus'tan çekinen Senatus'da hemen Julianus'u tahttan indirerek ölüm cezasına çarptırdı. Sarayın kazan dairesinde parayla satın aldığı saray muhafızları tarafından başı kesilmek suretiyle öldürüldü. Onun ölümünden sonra Senatus Severus'a imparatorluğun bütün unvanlarını verdi ve bundan sonra Severus diğer iki rakibini de etkisiz hale getirerek imparatorluğun tek sahibi oldu.³⁰⁹

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Severus'tan sonra tahta çıkan iki oğlu Geta (MS 211) ve Caracalla (MS 211-217) da darbe ile tahttan indirilen imparatorlardandır. Geta, ağabeyinin iktidar hırsının kurbanı olarak 212 yılında tahttan indirilmiş ve öldürülmüştür. Caracalla ise praetor praefectus'u Marcus Opellius Macrinus'un kışkırtmasıyla Martialis isimli bir subay tarafından 8 Nisan 217'de öldürülmüştür.³¹⁰

³⁰⁵ Gibbon, 145-152.

³⁰⁶ Tekin, 261-262.

³⁰⁷ Diakov ve Kovalev, 258.

³⁰⁸ Mehmet Ali Kaya, Roma İmparatoru Septimus Severus Dönemi'nde Anadolu, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 25, Sayı 39, 2006, 27-48.

³⁰⁹ Gibbon, 155-168.

³¹⁰ Palaz Erdemir, 135-139.

Caracalla tarafından kardeşi Geta'ya karşı gerçekleştirilen darbenin nedenlerine gelecek olursak, Geta'nın erdemli davranışlarının ağabeyi tarafından kıskanılması ve Caracalla'nın büyük oğul olarak imparatorluğun kendi hakkı olduğunu düşünmesiydi. Babası her ikisini de Caesar ve Augustus unvanlarıyla ödüllendirmiş onun ölümünden sonra her ikisi de Senatus tarafından imparator ilan edilmişti ancak Caracalla imparatorluğu tek başına yönetmek istiyordu, iktidar hırsı gözlerini kör etmişti. Annesi Julia Domna'nın dairesinde kardeşi ile bir görüşme isteyen Caracalla Geta'yı orada subaylarına öldürttü ve Senatus'a da çok miktarda para vererek kabahatinin üzerini örttü.³¹¹

Caracalla'ya karşı gerçekleştirilen darbenin nedenleri ise şu şekildedir: Geta taraftarı olduğu düşünülen kişilerin acımasızca öldürülmesi, kendi eyaletlerine zenginlik için yağma seferleri düzenliyor olması, saray muhafızları ve Roma ordusunu yanında tutabilmek için onlara büyük paralar vermesi, varlıklı yurttaşların mallarına hiçbir neden belirtmeksizin el koyması, tüm halka ağır vergilerin uygulanması, sağ duyuşdan yoksun ve cani olması, orduyu zenginleştirmek uğruna halkın ihtiyaçlarını yok sayıyor olması. Tüm bu nedenlere bir de ismi günümüze kadar ulaşmayan bir kâhinin sivil yönetimde ve devlet işlerinde ünlü olan Opellius Macrinus'un (MS 217-218) bir gün imparator olacağı ile ilgili kehaneti ve bu kehanetin dilden dile dolaşmaya başlaması eklenince Caracalla'nın sonu iyice yaklaşmış oldu. Kendisi ile ilgili söylenen kehaneti işiten Macrinus bu olayın büyüüne kapılarak adamlarını kışkırtıp Caracalla'yı Ay tapınağında hacı olmak üzere Edessa'ya³¹² giderken subay Martialis'e öldürttü.³¹³

Caracalla'ya gerçekleştirdiği darbenin ardından 11 Nisan 217'de tahta oturan Macrinus, 218 yılında askerlerinin gerçekleştirdiği darbe ile öldürüldü. Ona darbe yapılmasının iki nedeni vardı ve bu iki nedende Roma askerlerinin çıkarlarıyla alakalıydı. Birincisi Caracalla'nın askerlere saçıp savurduğu paraları Macrinus'un kılması ikincisi ise onun karşısına daha güçlü bir rakibin çıkmasıydı. Cimriliğinden dolayı Macrinus'u sevmeyen askerler Caracalla'nın ölümünden hemen sonra bile başka aday aramışlardı ancak uygun adayın olmaması neticesinde askerler tarafından

³¹¹ Tekin, 267-269.

³¹² Günümüzde Urfa. Tekin, 268.

³¹³ Gibbon, 192.

mecburiyetten dolayı imparator seçildi. Askerlerin onu sevmeme nedenleri soylu bir aileye mensup olmaması ve Caracalla'nın öldürülmesinde parmağının olmasıydı.³¹⁴

Onun karşısına çıkan rakip ise Caracalla'nın annesi olan Julia Domna'nın yeğeni Soemias'ın oğlu olan 14 yaşındaki Elagabalus'tu (MS 218-222). Raphanaea'daki III. Gallica lejyonu tarafından desteklenen Caracalla'nın gayrı meşru oğlu olarak tanıtılan bu çocuk Roma'da büyük ses getirdi. Askerlerin onu desteklemelerinin tek sebebi tıpkı sözde babası Caracalla gibi askerlere olağan üstü paralar vereceğine olan inançlarıydı. Macrinus rakibinin gücünden çekinip canından endişe ederek Antiokheia'ya kaçmak istedi ancak yolda Elagabalus'un askerleriyle arasında çıkan çatışmada ordusu yenilince kılık değiştirerek kaçıma çalışsa da yakalanarak öldürüldü.³¹⁵

16 Mayıs 218 yılında Macrinus'un öldürülmesiyle Elagabolus, Marcus Aurelius Antoninus adıyla imparator ilan edildi ancak Elagabolus'da Roma yönetiminde istikrarı sağlayamadı ve anneannesi Julia Maesa'nın tertip ettiği darbe ile 11 Mart 222 yılında öldürüldü.³¹⁶

Ona darbe yapılmasının nedenleri, onun devlet hazinesini har vurup harman savurması, halkın duygu ve inançlarıyla alay eden davranışlar sergilemesi, eş cinsel hareketlerde bulunarak kendisine bir harem kurdurup burada zevk ve sefa sürmüyordu. Onun bu davranışları halkın ve askerlerin gözünden düşmesine neden oldu.³¹⁷ Bunun üzerine Julia Maesa, Elagabolus'un tahtı kaybedeceğini anlayınca kuzeni Bassianus Alexander'i (MS 222-235) onun halefi olarak ilan etmesi ve ona caesar unvanı vermesini sağladı. Alexander'in halk ve askerler tarafından sevilmesi Elagabolus'u onu öldürmeye sevk etti. Yukarıda sayılan nedenlere bir de halk tarafından sevilen Alexander'i öldürme girişimleri eklenince Elagabolus, anneannesi Julia Maesa ve Alexander'in annesi Julia Mamaea'nın planladığı darbe ile praetorların karargahında 11 Mart 222 yılında öldürüldü.³¹⁸

Elagabolus'un öldürülmesinden sonra Alexander imparator ilan edildi. Onun da sonu Elagabolus'tan farklı olmadı ve askerler tarafından 25 Mart 235'de öldürüldü.³¹⁹

³¹⁴ Eutropius, 208.

³¹⁵ Gibbon, 200-205.

³¹⁶ Eutropius, 218-219.

³¹⁷ Handan Bilici Altunkaya, Roma İmparatorluk Tarihindeki "Kötü İmparator" Kavramına bir Örnek: Elagabolus, **Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2016, 13-23.

³¹⁸ Palaz Erdemir, 140.

³¹⁹ Diakov ve Kovalev, 261.

Alexander'in tahttan indirilmesinin nedenleri ise küçük yaşta olduğu için imparatorluğun annesi ve altı kişilik bir heyet tarafından yönetiliyor olması, yönetimde bir kadının söz sahibi olmasından dolayı halkın gösterdiği hoşnutsuzluk, Alexander'in askerlere karşı oldukça yumuşak huylu olması ve 234 yılında annesiyle beraber çıktığı Germen seferinde Germenlere karşı çekingen bir tutum sergileyerek onlarla savaşmak yerine para karşılığında anlaşmasıdır. Bu Germen savaşının neticesinden memnun olmayan askerler önce Alexander'e bağlı subayları öldürerek onun otoritesiyle alay etmeye başlamış, 25 Mart 235 tarihine gelindiğinde ise ona darbe yaparak kendileri gibi asker olan Maximianus'u imparator ilan etmişlerdir.³²⁰

Alexander'in öldürülmesinden sonra tahta çıkarılan Maximianus Thrax'ın (MS 235-238) imparatorluğu da 238 yılında askeri bir darbe sonlandırılmıştır. Bu darbenin nedenleri ise Maximianus'un vatandaşlarına karşı baskıcı bir tutum sergilemesi, ufak bir suçlama karşısında dahi üst düzey devlet adamlarının canını almaktan geri durmaması, ihanet ve isyan karşısında binlerce insanı acımasızca öldürecek kadar zalim olması bunu yanı sıra kentlerde yiyecek ve eğlenceler için ayrılan paralara göz dikmesi hatta tanrılar, hükümdarlar ve kahramanlar anısına dikilen heykelleri yeni paralar bastırmak için kullanacak kadar aç gözlü olmasıydı. Bu dönemde Afrika'da bir isyan hareketi baş gösterdi beraberinde baba oğul Gordianuslar imparator ilan edildi.

³²¹ Bunun üzerine Maximianus, Kartaca'ya bir sefer düzenleyip imparatorluk niyetinde olan Gordianusları saf dışı bırakarak kendisine karşı gerçekleştirilmek istenen bu darbe girişimine engel oldu. Onun yönetiminden memnun olmayan Senatus, imparatorun doğuya doğru yola çıktığı esnada Pupienus (MS 238) ve Balbinus (MS 238) adında iki kişiyi imparator ilan etti. Senatus'un bu girişimine karşı ayaklanan halk yönetime Gordianusların torunu olan III. Gordianus'un (MS 238-244) da dahil edilmesini istedi ve Senatus ayaklanan halkı sakinleştirmek adına bu isteklerini kabul etti.³²² Bu üç imparator İtalya'da Maximianus ile karşı karşıya geldi. Maximianus'un ordusunda bulunan askerlerin Roma'da yaşayan aileleri Sentaus tarafından Alba kampında toplanmıştı, Senatus onun askerleri ailelerini öldürmekle tehdit ediyordu,

³²⁰ Tekin, 272-273.

³²¹ Gibbon, 237-244.

³²² Diakov ve Kovalev, 264.

ailelerinin canını kurtarmak isteyen askerler 238 yılında imparator Maximianus'u öldürmek zorunda kaldılar.³²³

Maximianus'un öldürülmesinden sonra Senatus onun askerlerini Roma'ya getirmişti. Maximianus'u öldüren bu askerler ordugâh da diğer askerlerle konuşurken kendilerinin seçtiği hükümdarı Senatus'un benimsememesinden yakınarak hiddete kapılmışlar ve saraya doğru yönelerek "Senatusun imparatorları" diye aşağıladıkları Pupienus ve Balbinus'u saraylarından çıkararak Roma sokaklarında öldürmüşlerdir.³²⁴ İktidarda tek başına kalan III. Gordianus'da onlarla aynı akıbete uğramış ve darbe ile tahtından indirilmiştir. Onun tahttan indirilmesindeki en büyük etken ise annesi ve hadım ağaların yönetime gereğinden fazla karışıyor olmaları ve onun bilgisi dışında devletin önemli makamlarının satılıyor olmasıydı. Ayrıca hırslı bir düşmanın olması da imparatora karşı darbeyi kaçınılmaz kıldı. Praetor praefectusu seçilen Philip gözünü imparatorluğa dikmişti ve III. Gordianus'u öldürmek için fırsat kolluyordu. Belge yetersizliğinden dolayı bu imparatorun nasıl öldürüldüğü net bir biçimde bilinmemektedir.³²⁵

III. Gordianus'un 244 yılında öldürülmesinin ardından praetor muhafızları imparatorluk tahtına I. Philippus'u (MS 244-249) geçirdiler ancak o da 249 yılında Decius'un darbesinin kurbanı oldu. Bu darbenin temel sebebi onun ileriye göremeyip anlık eylemlerle durumu kurtarmak için yaptığı yanlışlardır. Philippus, Moesia ve Pannonia'da ayaklanan askerlerin Tiberius Claudius Marinus Pacatianus'u imparator ilan etme teşebbüsünü bastırmak için şehir praefectusu olan Decius'u görevlendirdi, bu ayaklanmayı başarı ile bastıran Decius imparator I. Philippus tarafından Moesia ve Pannonia eyaletlerine vali olarak atandı. Gothlara karşı kazandığı galibiyetten dolayı büyük saygı ve hayranlık duyulan vali Decius'un askerleri onun imparatorluk tahtına oturması gerektiğini belirttiler. Askerlerin kışkırttığı Decius zamanla bu fikri benimseyerek I. Philippus ile savaşma kararı aldı. 249 son baharında İtalya Verona'da meydana gelen savaşı Decius'un ordusu kazandı ve Philippus öldürülerek tahttan indirildi.³²⁶

³²³ Gibbon, 245-251.

³²⁴ Tekin, 273-274.

³²⁵ Palaz Erdemir, 142-143.

³²⁶ Freeman, 547.

Roma imparatorluğundaki diğer bir darbe vakası ise Trebonianus Gallus'a (MS 251-253) karşı 253 yılında gerçekleştirilmiştir. 206 yılında Perusia'da doğan Gallus, babası Decius'un, Gothlarla savaşırken ölmesi üzerine 251 yılı temmuz ayında askerler tarafından imparator ilan edildi. İmparatorluğu çok uzun sürmedi 253 yılında aşağı Moesia valisi Aemilianus'un isyanı neticesinde öldürülerek tahttan indirildi.³²⁷ Gallus'un tahttan indirilmesindeki sebepler şunlardır: onun kişiliğinin oldukça zayıf ve bir imparatorun olması gereken özelliklerden yoksun olması, Decius'un Gothlara karşı olan savaştaki başarısının aksine onun bu savaşı devam ettirmeyip üstüne bir de Gothlara haraç vermesi, sorumluluklarını yerine getirmeyerek kendini saray alemlerine adanması ve devletin çıkarlarını düşünmemesidir.³²⁸ Sasani kralı Şapur ve Gothların saldırıları karşısında aşağı Moesia valisi olan Aemilianus, önemli başarılar kazanınca Roma askerleri onun gibi başarılı bir komutanın imparator olmasını istemeleri. İmparatorluk makamının çekiciliği Aemilianus'u efendisine karşı ayaklanmaya sevk etti. Gallus ve Aemilianus'un ordusu Roma dışında Interamna'da karşılaştı. Askerler tarafından pek sevilmeyen Gallus, bir de Aemilianus'un (MS 253) onlara yüksek paralar teklif ederek kendi yanına çekmesi sonucunda savaşı, tahtını ve yaşamını kaybetti.³²⁹

253 yılında Gallus'un elinden tahtı zorla alan Aemilianus imparator olmanın ihtişamını yaşayamadan aynı yıl içerisinde Valerianus (MS 253-260) tarafından darbe ile tahttan indirildi. Gallus'un ölüm haberini alan Publius Licinius Valerianus'da, Raetia'da askerleri tarafından imparator ilan edildi. Valerianus'un imparator ilan edildiğini ve Roma'ya doğru yola çıktığını duyan Aemilianus'un askerleri kendilerinin imparator ilan ettiği Aemilianus'u öldürmek sureti ile tahttan indirdiler ve Valerianus'un emrine geçtiler.³³⁰

Valerianus'un oğlu olan Gallienus'da (MS 253-268) 268 yılında darbeye tahttan indirilen bir imparatorudur. Gallienus 253 yılında tahta çıktığında Roma İmparatorluğu, Franklar, Persler, Almanlar ve Gothların saldırıları altındaydı. Bunun yanı sıra içeride de isyan hareketleri ve veba salgını baş göstermişti. Gallienus'a karşı ilk isyan eden Pannonia ve Moesia valisi Ingenuus oldu, onun isyanı fazla büyümeden Gallienus'un

³²⁷ Tekin, 277-278.

³²⁸ Gibbon, 341-348.

³²⁹ Tekin, 277-280.

³³⁰ Gibbon, 340-342.

yetenekli subayı Aureolus tarafından bastırıldı. İkinci isyan hareketi ülkenin batısında Postumus (MS 260) tarafından başlatıldı, Gallienus bu isyanla uğraşmak zorunda kalmadı çünkü Postumus'un askerleri imparatorun çekindikleri için Postumus'u kısa süre içerisinde öldürdüler. Gallienus'a karşı başlatılan diğer bir isyan hareketi ise imparatorluğun doğusunda meydana geldi. 260 yılına rastlayan bu ayaklanmanın başında Macrianus ve kardeşi Quietus vardı, bu isyan da Aureolus tarafından bir yıl gibi kısa bir sürede bastırıldı. İmparator Gallienus'un bu yetenekli subayı kazandığı başarılarından dolayı askerlerinin de kıskırtması ile imparator olabilmek için batıda bir isyan hareketine kalkıştı.³³¹ Bu isyanı bastırmak üzere yola çıkan Gallienus ve Aureolus'un birlikleri Pontirolo'da karşılaştı, aralarında gerçekleşen mücadelede de Gallienus galip geldi ve Aureolus'u Milano'da kuşattı fakat praetor praefectus Heracianus, general Macrianus ve Dalmaçya muhafızları birliğini kontrol eden Cecropsus aralarında anlaşma yaparak imparatoru öldürme kararı aldılar ve yalan haber çıkararak Aureolus'un kuvvetlerinin üzerlerine geldiği söylediler. Hiçbir zaman kişisel cesaretini yitirmeyen Gallienus saldırının yapıldığı yere doğru harekete geçti ve karanlığın içinden kimin attığı belli olmayan bir mızrakla öldürüldü.³³²

Gallienus'a karşı gerçekleştirilen bu darbenin nedenleri, bir imparatorun olması gereken özelliklerin onda bulunmaması, devletle ilgili problemlerin çözülmesi gerekirken Gallienus'un filozoflarla sohbet edip Atina'da bilim çevresinde bir yer edinmeye çalışması, zaten fakir olan halkın ağır vergilere çarptırılmasıdır.³³³

Roma İmparatorluğu'ndaki bir diğer darbe vakası 270 yılında Roma tahtına oturmuş olan Aurelianus'a (MS 270-275) karşı kendi subayları tarafından 275 yılında yapılmıştır. 214 yılında doğan bu imparator, babası II. Claudius (MS 268-270) tarafından süvari birliği komutanlığına getirilmiş ve babasının vebadan ölmesinin ardından³³⁴ Sirmium'da askerleri tarafından imparator ilan edilmiştir.³³⁵

Aurelianus zamanında Roma ordularındaki askerlerin disiplinleri oldukça sıkı tutulmaya çalışılmış, askerlerin imparatorlara sadece parayla bağlanması ve daha çok para verenin tarafına geçmeleri önlenmek istenmiştir. Onun döneminde Roma İmparatorluğu'ndaki bozulmalar hat safhaya ulaşmış, ağır vergiler altında yaşam

³³¹ Tekin, 280.

³³² Gibbon, 345-375.

³³³ Faulkner, 278- 286.

³³⁴ Freeman, 551.

³³⁵ Tekin, 281-282.

savaşı veren halk her an isyan etmeye hazır duruma gelmişti. Aurelianus döneminde paranın sağlığına kavuşturulması için atılan adımları halk sert bir tepkiyle karşılayan halk isyan etmiştir. Bu halk isyanı imparatorun askerleri tarafından kanlı bir biçimde bastırılmıştır, halktan ne kadar kayıp verildiği bilinmese de imparator bu ayaklanmada tam yedi bin askerini kaybetmiştir.

Bu halk ayaklanmasından sonra imparator askerlerine uyguladığı sıkı yönetimi halk arasında da uygulamaya karar verdi. İmparator adaletli olmak için büyük bir paranoyaya kapıldı, kendisinin ve devletin tehlikede olduğunu düşündüğü anlarda çok sıkı tedbirler alarak suç ile ceza arasında denge kuramamaya başladı, Roma'nın önemli aileleri nedeni belli olamayan ve tamamen imparatorun uydurduğu ayaklanmalara katılmakla suçlanarak mallarına el konuldu ya da öldürüldü. Onun askeri kişiliği imparatorluk yönetmeye değil ordu yönetmeye uygundu ve derhal ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun üzerine askerler Bizans ile Heraclea arasında ona saldırdılar ve Aurelianus her zaman sevmiş olduğu bir generalin eliyle yaşamını yitirdi.³³⁶

Roma İmparatorluğu'nda darbeye kurban giden bir diğer imparator ise 276 yılında tahta geçen Florianus'dur (MS 276). Kendisinden önceki imparator Tacitus (MS 275-276) tarafından praetor praefectusluğuna atanan Florianus, Tacitus'un ölüm haberini alınca kendisini imparator ilan etti ancak imparatorluğu çok kısa sürdü. Kendisiyle eş zamanlı olarak askerleri tarafından imparator ilan edilmiş olan Probus'u öldürmek amacıyla üzerine yürüdü, iki ordu Tarsos yakınlarında karşılaştı, Florianus'un ordusu daha güçlü olmasına rağmen sıcak hava koşulları askerleri yıprattı, savaşmak istemeyen askerler Eylül 276'da kendi imparatorları Florianus'u öldürdü ve Probus imparatorluğun tek hakimi oldu.³³⁷

276 yılında Probus'un (MS 276-282)³³⁸ tahta çıkması Roma İmparatorluğu açısından büyük önem teşkil etmektedir çünkü onun saltanatı süresince Roma'da askeriye ve yönetim alanlarında iyileşmeler yaşanmış, sivil halkın yönetimi Senatus'a bırakılırken imparator Probus'da orduyu yönetmiştir. Onun döneminde eyaletlerdeki kargaşa ortamı son bulmuş ve komutanlar arasında gerçekleşen tahtı ele geçirme çabalarının yarattığı kaos ortamı da sona ermişti. Sert ve disiplinli bir yapıya sahip olan Probus

³³⁶ Gibbon, 402-418.

³³⁷ Tekin, 284-285.

³³⁸ Freeman, 551.

askerlerinin disiplinsizliklerini ve hatalarını görmezden gelmiyor en ağır biçimde cezalandırıyordu. Probus, imparatorluğu içerden ve dışarıdan tehdit eden kargaşalar olmadığı için askerlerini askerlik görevi dışında işlerle meşgul etmeye ve ülke yararına çalıştırmaya başlamıştı. Onun döneminde askerler bataklık arazileri kurutmak, ağaç dikmek ve tarım faaliyetleriyle meşgul olur hale gelmişti. Tıpkı bir köylü gibi çalışan askerler bu durumu askerlik onurlarına yediremeyerek isyanın eşiğine gelmişlerdi.³³⁹ Askerlerin tarlada çalıştırılması yetmezmiş gibi bir de imparator Probus'un ülke genelinde bir süreliğine de olsa devam eden barış ortamının her daim var olacağına olan inancı artık bu ücretli birlikleri gereksiz olarak görmesine neden oldu ve bu birlikleri kaldıracağını açıkladı. Sirmium'da bataklık bölgeleri kurutmakla görevlendirilen ordu bu görev esnasında imparatorun düşüncelerini öğrenince silahlarını kuşanarak imparatora karşı ayaklandı. İmparator askerlerin üzerine geldiği haberini alınca onları çalışırken izlemek için yaptırdığı kuleye sığındı ancak askerler kısa süre içerisinde kuleye girerek imparatoru 282 yılında öldürdüler. Bu olay Roma'da sağlanan kısa süreli sükunun da sonunu getirmiş oldu.³⁴⁰

Roma'da darbeye kurban giden diğer imparator ise 283 yılında tahta çıkan Carinus'du (MS 283-285). İmparator 285 yılında Diocletianus tarafından gerçekleştirilen bir darbe ile tahtından indirildi. Carinus'un kişisel yetileri imparator olmak için yeterli değildi, zevk ve eğlenceye dalıp otoritesini kötüye kullanmaya başladı. Deneyimsiz olduğundan kendisine yol göstermesi için hizmetine atanan danışmanları sürgüne gönderdi ya da öldürttü. Carinus, senatörlere de pek iyi davranmıyor onları mallarına el koymakla tehdit ediyordu. Çok savurgan bir imparator olan Carinus düzenlediği görkemli oyunlara harcadığı paralarla da dikkat çekiyordu. Onun döneminde saraydaki, önemli mevkiler para ile satılmaya başlanmış, yönetim ve sosyal alandaki dengeler giderek kötüleşmişti. Bu sebeplerden dolayı doğudaki lejyonlar komutan Diocletianus'u (MS 284-305) imparator ilan ettiler o da Carinus'u öldürmek üzere harekete geçti. Diocletianus ve Carinus'un orduları Belgrad yakınında Margum mevkiinde karşılaştı. Carinus tam savaşı kazanıyordu ki kendi askerlerinin hainliğine uğrayarak onlar tarafından öldürdü.³⁴¹

³³⁹ Faulkner, 285-286.

³⁴⁰ Gibbon, 444-446.

³⁴¹ Tekin, 286.

268 yılında kendisini imparator ilan eden Carausius'da (MS 286-293) komutanı Allectus tarafından 293 yılında öldürülerek tahttan indirilmiştir. Carausius'dan önce imparator olan Maximianus, onu kaptanlıkta ve askerlikte gösterdiği başarılarından dolayı Britanya'da donanma kaptanı yapmıştı ancak Carausius Germen korsanlarına limandan geçme izni vermek ve dönüşlerinde onları yağmalamak gibi kötü alışkanlıklar edindi, Maximianus onun bu davranışlarından dolayı öldürülmesini emretti. Bu haber üzerine Carausius isyan ederek imparatora karşı ayaklandı ve Britanya'da bulunan lejyonlarla bir takım yardımcı güçleri para ile kendisine bağlayarak imparatorluğunu ilan etti. Constantius Chlorus (MS 305-306), Britanya savaşının sevk ve idaresini eline aldı. Onların müdahalesine gerek kalmadan Carausius, savaşmak istemeyen askerleri tarafından düzenlenen darbe ile komutanı Allectus tarafından 293 yılında öldürüldü.³⁴²

Roma İmparatorluğu'ndaki diğer bir darbe ise 308 yılında tahta geçen Licinius'a (MS 308-324) karşı imparatorluğu paylaştığı Constantinus (MS 307-337) tarafından 324 yılında gerçekleştirilmiştir.³⁴³ Licinius, imparatorluğun doğu kısımlarını yönetirken Constantinus ise batıyı yönetiyordu.³⁴⁴

Constantinus, kız kardeşi Anastasia'yı asil ve zengin Bassianus ile evlendirerek Bassianus'u caesarlık makamına getirmiş İtalya ya da Afrika hükümdarlığını ona vermeyi teklif etmişti. Bu hükümdarlığın ona verilmesi gecikince Lucinius, Bassianus'a gizlice ulaşarak Afrika ya da İtalya'nın hükümdarlığı silah zoruyla almasını önerdi ve kendisine destek olacağını söyledi ancak Constantinus bu planı onlar harekete geçmeden önce haber aldı bunun üzerine Bassianus cezalandırıldı ve Licinius'a savaş ilan edildi. Licinius, Constantinus'a bir barış teklifi sundu, iç savaşın uzamasını istemeyen Constantinus Mısır, Suriye ve Küçük Asya'nın kendisine bırakılması şartıyla barış teklifini kabul etti fakat bu barış uzun sürmedi Constantinus bu iki başlı yönetimin kendi şanına yakışmadığını düşünüyordu.³⁴⁵ Bu yüzden Licinius'un tahttan indirilmesi gerektiğine kanaat ederek ona karşı 316 yılında savaş ilan etti. Başlatılan iç savaş ülke ekonomisini ve yönetimini derinden etkiliyordu. Constantinus'un kız kardeşi aynı zamanda Lucinius'un karısı Constantia için içine

³⁴² Gibbon, 471-474.

³⁴³ Turhan Kaçar, İmparator Constantinus'un Yükselişi, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt XX, Sayı I, 2005, 135-155.

³⁴⁴ Tekin, 295.

³⁴⁵ Faulkner, 300-301.

girerek ağabeyinden kocasını affetmesini istedi. Constantinus, Lucinius'un imparatorluk yetkilerini elinden alarak onu Selanik'e sürgüne gönderdi, fakat orada da fazla yaşamasına müsaade etmeyerek 324 yılında onu öldürttü.³⁴⁶ Gerçekleştirdiği bu darbeden sonra Constantinus yönetimindeki halklara yeni bir devlet merkezi yeni bir politika ve yeni bir din verdi. Kurduğu yeni düzenlemeler uzun süre sonraki kuşaklarca da benimsendi.³⁴⁷

Darbe ile tahttan indirilen diğer imparator ise Constantinus'un oğlu olan II. Constantinus'dur. Babası, ölmeden önce oğulları II. Constantinus (MS 337-340), Constans (MS 337-350) ve Constantius (MS 337-361) ile yeğenleri olan Dalmatius ve Hannibalianus arasında imparatorluğu paylaşmıştı.³⁴⁸ Bu üç kardeş babalarının ölümünden sonra kuzenleri Dalmatius ve Hannibalianus'u öldürerek onlara düşen toprakları da kendi aralarında paylaştı,³⁴⁹ ancak II. Constantinus bu paylaşımı adil bulmadı. Kardeşi Constans'ın yönetiminde olan Yunanistan ve Makedonya'yı kendi eyaleti olan Afrika ile takas etmek istedi. Bu teklife ret cevabı alması üzerine Constans'a savaş açtı. Constans savaşta galip geldi ve II. Constantinus'u öldürerek onun hakimiyet alanını kendisinininkine kattı.³⁵⁰

337'de babası Constantius'un ölümüyle tahta geçen Constans, 350 yılında Magnentius adlı bir subayın isyanı ile öldürülerek tahtından indirildi. Constans özensiz, yeteneksiz ve basiretsiz bir imparator olduğu için askerler arsında pek sevilmiyordu. Onun zamanında iyi bir asker olan Magnentius, askerlerin hoşnutsuzluğundan faydalanarak imparator olmak istedi. O, Roma askerlerine Constans gibi basiretsiz bir imparatorun yakışmadığını, eski Roma kralları gibi güçlü ve erdemli bir kralın onların imparatoru olması gerektiğini anlattı. Askerlerin de kendisine hak vermeye başladığını görünce harekete geçti. Kutsal bahşişler kontu Marcellinus oğlunun doğum gününü kutlamak bahanesiyle Auntun'daki Galya sarayının, en seçkin kişilerine görkemli bir eğlence düzenledi bu eğlenceye Magnentius erguvanı ve tacı kuşanmış olarak katıldı.

³⁴⁶ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi**, Samet Özgüler (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Historia Kitap, 2019, 13-14.

³⁴⁷ Tekin, 295.

³⁴⁸ Diakov ve Kovalev, 276

³⁴⁹ Yasemin Örnek, **II.Constantius Dönemi'nde Roma İmparatorluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, 36.

³⁵⁰ Marcellinus, 14.

Eğlenceye katılanlar onu augustus ve imparator nidalarıyla selamladılar. Constans bu haberi alır almaz kaçtı ancak hafif bir süvari müfrezesince yakalanarak öldürüldü.³⁵¹

I. Valentinianus'un (MS 364-375) oğlu olan Gratianus'da (MS 367-383) darbe ile tahttan indirilen bir imparatorudur. Ona yapılan darbeye 383 yılında başlattığı isyanla Magnus Maximus öncülük etmiştir. Erdemleri yumuşak huyu ve askeri alandaki başarıları Gratianus'u tahta çıkardığı ilk zamanlarda sevilen bir imparator yaptı.³⁵² Fakat Gratianus, eğitimi ve ülke yönetimi için babasının yanına atadığı danışmanlarını kendisinden uzaklaştırmaya başlayınca gerçek huyları gün yüzüne çıktı. Daha sonra onun çevresine topladığı aşağılık kimseler devletin önemli mevkilerini para karşılığında satmaya başladı, adam kayırma ve haksızlıklar hat safhaya ulaştı. Devlet yönetiminin gerekleri savsaklayan Gratianus, vaktinin büyük bir kısmını av yolunda harcıyıp tüketiyordu. Önceleri askerleriyle saatlerce konuşan ve onların hislerine önem veren Gratianus, kendisini avlanmaya adayınca askerleri ile olan muhabbetini kesti sadece keyfine uygun gelenlerle konuşmayı yeğledi. Bunun üzerine batı garnizonlarında ve ordugahlarda bir takım kötü sesler yükselmeye başladı o, bu söylentilere karşı kayıtsız kaldı. Britanya'nın lejyonları arasında Maximus'un adı imparator olarak anılmaya başlayınca askerler ve halk da Maximianus'un imparator olmasını desteklediler. Paris'de huzurlu bir hayat süren imparator başkaldırıların yaklaşmakta olduğu haberi üzerine telaşa kapıldı. Saray muhafızları Gratianus'u korumayı bıraktılar. Bunun üzerine imparator 300 atlıdan oluşan küçük bir birlikle Lyon'a kaçmayı başardı. Lyon eyaletinin valisi de ona ihanet etti ve Maximus'un süvari komutanı Andragothius'un adaya gelip onu öldürmesine izin verdi.³⁵³

Roma İmparatorluk Dönemi'nin son darbe vakası ise II. Valentinianus'a (MS 375-392)³⁵⁴ karşı kendi subayı olan Arbogast tarafından 392 yılında gerçekleştirildi. I. Valentinianus'un oğlu olan II. Valentinianus 375 yılında babasının ölümünün ardından ağabeyi Gratianus'la ortak imparator ilan edildi. Valentinianus henüz yirmi yaşını doldurmadan hainliğin kurbanı oldu ve imparatorluk yeniden iç savaşın korkunçluğuna sürüklendi. Gratianus'un hizmetinde önemli bir asker olan Arbogast aynı zaman da Theodosius'un (MS 379-395), Magnus Maximus'u yenmesine de askeri

³⁵¹ Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, Asım Baltacıgil (çev), İstanbul: İndie Kitap, 2019, Cilt 2, 111-113.

³⁵² Tekin, 304-305.

³⁵³ Gibbon, 603-609.

³⁵⁴ Tekin, 305.

bilgisi ve yetenekleriyle yardımcı olmuştu. Bu başarısından sonra imparator onu Galya orduları başkomutanlığına atadı. Görünüşteki bağlılığı hükümdarın ve halkın güvenini kazanmasını sağladı. O bu görevle yetinmek yerine imparatorluğa gözünü dikti. Arbogast Frank soyundan geliyordu ve soydaşları Roma ordusunun bütün önemli mevkilerini işgal etmiş durumdaydı bu da ona büyük avantaj sağlıyordu. Ayrıca bu zeki asker II. Valentinianus'a bağlı insanları ondan uzaklaştırarak imparatorun otoritesini zayıflatmaya çalışıyordu. Bu durumun erkenden farkına varan Valentinianus, Theodosius'dan bu konu hakkında yardım istedi ancak onun yardımı gelene kadar sabredemedi ve rakibiyle hesaplaşmaya karar verdi. Bir gün odasına Arbogast'ı kabul etti ve ona tüm görevlerinden yoksun bırakıldığını bildiren bir kağıt uzattı. Arbogast, bu kağıdı hiç umursamamaya "benim gücüm bir hükümdarın lütfuna ve onun gözünden düşmesine bağlı değildir"³⁵⁵ şeklinde yanıt verdi. Bu olaydan birkaç gün sonra da Valentinianus odasında ölü olarak bulundu.³⁵⁶

379-395 yılları arasında Roma tahtında oturan Theodosius ölümünden önce imparatorluğu iki oğlu arasında paylaştırdı. Buna göre Honorius (MS 393-423) imparatorluğun batı kısımlarını aldı. İmparatorluğun doğu kısımlarını ise Arcadius (MS 395-408) yönetecekti. Böylece Roma, Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Roma 476 yılında Germanlar tarafından yıkıldı. Doğu Roma ise 1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından yıkıldı.

Roma İmparatorluk Dönemi Darbe Listesi:

Darbe Yapılan Kral	Darbeci	Tarih
Calicula	Muhafız Subayları	MS 24 Ocak 41
Claudius	Karısı Agrippa	MS 54
Galba	Lusitania Valisi Otho	MS 15 Ocak 69
Vitellus	Askerler	MS 22 Aralık 69
Domitianus	Azatlı Köle Stephanus	MS 96
Commodus	Praetor Praefectusu Quintus Aemilius Laetus, Baş Mabeyinci Electus, İmparatorun Gözdesi Marcia, Genç Atlet Narcisus	MS 31 Aralık 192
Pertinax	Muhafız Taisius	MS 193
Julianus	Saray Muhafızları ve Senatus	MS 1 Haziran 193

³⁵⁵ Gibbon, 652-653.

³⁵⁶ Tekin, 305.

Geta	Caracalla	MS 211
Caracalla	Macrinus	MS 217
Macrinus	Askerler	MS 218
Elagabolus	Anneanesi Julia Maesa	MS 11 Mart 222
Alexander	Askerler	MS 25 Mart 235
Maximianus	Askerler	MS 238
Pupienus	Askerler	MS 238
Balbinus	Askerler	MS 238
III. Gordianus	I. Philippus	MS 244
I Philippus	Decius	MS 249
Trebonianus Gallus	Askerler	MS 253
Aemilianus	Askerler	MS 253
Gallienus	Praetor Praefectusu Heraclianus, General Macrianus, Dalmaçya Muhafızları Birliği Komutanı Cecropsus	MS 268
Aurelianus	Subaylar	MS 270
Florianus	Askerler	MS 276
Probus	Askerler	MS 282
Carinus	Diocletianus	MS 285
Carausius	Komutan Allectus	MS 293
Licinius	Constantinus	MS 308
II. Constantinus	Constans	MS 340
Constans	Magnentius	MS 350
Gratianus	Androgothius	MS 383
II. Valentinianus	Subay Arbogast	MS 392

SONUÇ

Eski Çağ'da Darbeler isimli bu tezin amacı Eski Çağ Devletleri'nde meydana gelmiş olan darbeleri neden sonuç ilişkisi çerçevesinde inceleyerek tek bir başlık altında bir araya getirmektir. Bu çalışmanın sonucunda Eski Çağ Devletleri bünyesinde meydana gelmiş olan birçok darbe tespit edildi. Eski Çağ'da gerçekleştirilen darbeleri saray darbeleri, halk darbeleri ve askeri darbeler olmak üzere üç sınıfa ayırmak mümkündür.

Saray darbeleri genellikle kralın birinci dereceden akrabaları ve yakınında bulunan adamları tarafından, çok sayıda askere ihtiyaç duyulmadan, krala saray içerisinde suikast düzenlenerek gerçekleştirilen darbelerdir. Saray darbeleri, krallık makamının çekiciliği, kralın yakınları ile örtüşmeyen fikirleri, kralın akli melekelerinin yerinde olmaması, güç ve para unsurlarının ele geçirilmek istenmesi gibi nedenlerden gerçekleştirilmiştir.

Saray darbelerinin sonuçları askeri darbeler ve halk darbeleri kadar büyük çaplı olmamıştır. Eski Çağ Devletleri'nin hemen hemen hepsinde krallık babadan oğula geçmektedir. Saray içerisinde suikast ile öldürülen kralın yerine oğlu veya akrabalarından biri geçtiği için sülalenin politikası devam ettirilmiştir. Bu da halkın ya da ordunun yeni gelen krala her zaman olmasa da genellikle saygı duyması demektir.

Halk darbeleri ise, Eski Çağ Devletleri'nde çok sık rastlanılan bir olay değildir. Halk yöneticiden, yükselen tahıl fiyatlarından ve uzun süreli savaşlardan memnun olmadığında çareyi ayaklanarak kralı tahttan indirip yerine yeni bir kral getirmekte aramıştır.

Halk darbeleri sonuçları bakımından Eski Çağ'da yöneticiler tarafından çekinilen bir durum olmuştur. Halkın ayaklanması üretimin durması, iç savaş çıkması anlamına geldiği için krallar halkın isteklerine önem vermeye, halkın durumunu yeni yasalar çıkararak iyileştirmeye çalışmıştır. Kral halkının haklarını savunmadığında halkını bir köle gibi görüp olağan dışı vergiler almaya başladığında devletin durumunun her zaman kötüye gittiği ve bu durumun da darbelere zemin hazırladığı görülmüştür. Bazı durumlarda halk ayaklanmasının devletin yönetim şeklini değiştirebileceği görülmüştür. Örneğin Roma Krallık Dönemi'nin son darbesi olan Lucius Tarquinius

Superbus'a karşı halk tarafından gerçekleştirilen darbe ile Roma'da Krallık Dönemi sona erdirilerek Cumhuriyet rejimine geçilmiştir.

Eski Çağ'da askeri darbeler ise Roma İmparatorluk Dönemi ile sık rastlanılan bir darbe biçimi olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Genişleyen toprak sınırları, uzak yerlerdeki orduların başına atanan komutanların askerleri para ile kendilerine bağlayarak bağımsız hareket etmeye başlamasına neden olmuş ve yaşanan iç savaşlar sonucunda Senatus'un tanıdığı imparatoru öldürerek kendi imparatorluklarını ilan etmişlerdir. Askeri darbelerin en büyük nedeni askerlerin kendi çıkarlarını devletin çıkarlarından ön planda tutması, devletin onurunu ve kendi onurlarını para ile satmaları olmuştur.

Askeri darbelerin sonuçlarına değinecek olursak ülkeyi koruması için görevlendirilen askerler kendi halkına karşı bir tehdit unsuru oluşturmaya başlamış, imparatorların ayaklanan askerlere karşı halktan ağır vergiler toplaması halkı sosyal ve ekonomik manada zora sokmuştur. Bu durumda karışıklıkların giderek artmasına zemin hazırlamıştır.

Tüm bunların yanı sıra Eski Çağ'da yaşanan darbe vakaları her zaman kötü sonuçlar doğurmamıştır. Sümerlerde, Urukagina gerçekleştirdiği darbe ile halkını ruhban sınıfının elinden kurtarmış, Roma'da Lucius Tarquinius Süperbus'a yapılan darbe Roma'nın cumhuriyete geçmesini sağlamış, Hititler de I. Tuthaliya'nın gerçekleştirdiği darbe Büyük Hitit Devleti olarak anılan dönemi başlatarak Hititlerin zamanın güçlü devletlerinden biri olmasını sağlamıştır. Bu da demek oluyor ki basiretsiz kralların tahttan uzaklaştırılması devletlerin yararına olurken makam ve para hırsı ile yapılan darbeler devletleri yıkılışa yok oluşa götürmüştür.

Eski Çağ'da Sümerlerde üç, Akadlarda iki, Asurlularda altı, Babil'de dört, Hurrilerde dört, Hititlerde sekiz, Urartularda iki, Lidyalılarda bir, Roma Krallık Dönemi'nde üç, Roma Cumhuriyet Dönemi'nde üç, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise otuz bir darbe vakası meydana geldiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

• Kitaplar

Akurgal E (2015) *Hatti ve Hitit Uygarlıkları* (Phoenix Yayınları, Ankara).

Akurgal E (2017) *Anadolu Uygarlıkları* (Phoenix Yayınları, Ankara).

Bahar H (2016) *Eskiçağ Uygarlıkları* (Kömen Yayınları, Konya).

Bahar H (2011) *Roma ve Bizans Tarihi* (Kömen Yayınları, Konya).

Demircioğlu H (2011) *Roma Tarihi Cumhuriyet* (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara).

Erdemir HP (2017) *Genel Hatlarıyla Roma Tarihi* (Serencam Akademi, Ankara).

Erkiletlioğlu H. (2019) *Kapadokia Krallığı ve Roma-Bizans Dönemi*, (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri).

Gökçek LG (2015) *Asurlular* (Bilgin Kültür Sanat Yayın, Ankara).

Günbattı C (2017) *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazılı Belgeler* (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri).

İplikçioğlu B (2007) *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

Karauğuz G (2002) *Boğaz Köy ve Ugarit Çivi yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nde Siyasi Antlaşma Metinleri* (Çizgi Kitap Evi, Konya).

Kaya MA (2013) *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları* (İlya Yayınevi, İzmir).

Kınal F (1962) *Eski Anadolu Tarihi* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara).

Kınal F (1983) *Eski Mezopotamya Tarihi* (Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara).

Köroğlu K (2016) *Eski Mezopotamya Tarihi* (İletişim Yayınları, İstanbul).

Memiş E (2013) *Eskiçağ Türkiye Tarihi* (Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa).

Memiş E (2017) *Eskiçağda Mezopotamya* (Ekin Yayınları, Bursa).

Narçın A (2013) *A'dan Z'ye Urartu* (Ozan Yayıncılık, İstanbul).

Reyhan E (2017) *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim* (Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara).

Reyhan E, Cengiz TB, (2015) *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, (Grafiker Yayınları, Ankara).

Seyrek A (2017) *Medeniyetlere Yön Veren Uygarlıklar: Roma* (Maviçatı Yayınları, İstanbul).

Tanilli S (2018) *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul).

Tekin O (2018) *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş* (İletişim Yayınları, İstanbul).

Ünsal V (2013) *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni: Hitit ve Urartu* (Berikan Yayınevi, Ankara).

Yıldırım R (2004) *Uygarlık Tarihine Giriş İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları* (Asil Yayın Dağıtım, Ankara).

- **Çeviri eserler**

Baker S (2017) *Eski Roma Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, çev. Ekin Duru. (Say Yayınları, İstanbul)

Bauer SW (2013) *Antik Dünya*, çev. Mehmet Morali. (Alfa yayınları)

Brandau B, Shickert H (2015) *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, çev. Nazife Mertoğlu. (Arkadaş Yayınları, Ankara)

Barrow RH (2002) *Romalılar*, çev. Ender Gürol. (İz Yayıncılık, İstanbul)

Crawford H (2015) *Sümer ve Sümerler*, çev. Nihal Uzan. (Arkadaş Yayınları, Ankara)

Diakov V, Kovalev S (2008) *İlkçağ Tarihi: Roma*, çev. Özdemir İnce. (Yordam Kitap)

Desti M (2013) *Anadolu Uygarlıkları*, çev. Muna Cedden. (Dost Kitabevi Yayınları, Ankara)

- Faulkner N (2017) *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, çev. Çağdaş Sümer. (Yordam Kitabevi, İstanbul)
- Freeman C (2003) *Mısır Yunan ve Roma*, çev. Suat Kemal. (Dost Yayınları, Ankara)
- Gibbon E (2019) *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Cilt I*, çev. Asım Baltacı. (İndie Kitap)
- Gibbon E (2019) *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Cilt II*, çev. Asım Baltacı. (İndie Kitap)
- Herodotus (2016) *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul)
- Historia Augusta (2019) *Hadrianus'tan Clodius Albinus'a Roma İmparatorları*, çev. Samet Özgüler. (Kronik Kitap, İstanbul)
- Khurt A (2017) *Eskiçağ'da Yakın Doğu, Cilt I*, çev. Dilek Şendil. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul)
- Khurt A (2017) *Eskiçağ'da Yakın Doğu, Cilt II*, çev. Dilek Şendil. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul)
- Kramer SN (2014) *Tarih Sümer'de Başlar*, çev. Hamide Kovukan. (Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul)
- Kramer SN (2016) *Sümerler*, çev. Özcan Buze. (Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul).
- Lydos I (2013) *Romalıların Devletinin Makamları Hakkında 1.Cilt*, çev. Fatih Onur. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul)
- Macqueen JG (2015) *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, çev. Esra Davutoğlu. (Arkadaş Yayınevi, Ankara)
- Marcellinus A (2019) *Roma Tarihi*, çev. Samet Özgüler. (Historia Kitap, İstanbul)
- Mierop MV (2018) *Eski Yakın Doğu Tarihi*, çev. Sinem Gül. (Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul)
- Montesquieu (2019) *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler*, çev. Berna Günen. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul)

Oates J (2015) *Babil*, çev. Fatma Çizmeli. (Arkadaş Yayınevi, Ankara)

• **Makaleler**

Abuagla AC (2017) Antik Roma’da İki Sıra Dışı Gün: Feralia ve Lemuria. *Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi* 7(2): 1-14.

Albayrak İ (2003) Kaniş Karum’unun Bir Mektubu, *Archivum Anatolicum* 6(1): 1-9.

Altunkaya HB (2016) Roma İmparatorluk Tarihindeki “Kötü İmparator” Kavramına Bir Örnek: Elagabalus. *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 3(2): 13-23.

Akrep MY (2017) Sümer Ekonomisinde Tapınak Faktörü. *Mavi Atlas Dergisi* 5(2): 458-473.

Akşit O (2011) Tarihi Bir İmparator: Claudius. *Tarih Dergisi* (23): 131-144.

Alkuş O (2019) Tyana Yöresinde Kent Devlet Yönetimi. *Kent Akademisi* 4(12): 802-811.

Alpman A (1981) Hurriler. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 14(25): 283-313.

Bingöl A (2013) Hurrilerin Siyasi Organizasyonları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (6): 115-133.

Cengiz T (2014) Hitit Kralı ve Kraliçesi Arasındaki Dikotomik Eşitlik Üzerine Bazı Tespitler. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33(56): 19-34.

Çeçen S (2002) Kültepe Belgelerine Göre Anadolu Şehir Devletlerinde Ayaklanma. *Archivum Anatolicum* 5(1): 53-63.

Çiçek F (2019) Mezopotamya’da İlk Rönesans III. Ur Devri (MÖ 2112-2005). *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5(11): 494-508.

Çilingiroğlu A (2017) Urartu Toplu Nüfus Aktarımları. *Anadolu Araştırmaları Dergisi* (20): 77-90.

Elçibey E, Kemaloğlu M (2014) İbn El Esir Hazar Hakkında. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (18): 57-76.

Eroğlu E (2014) Ege Gçleri ve M.Ö 1. Binde Anadolu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(1): 43-55.

Eser E, Kılıç Y (2017) Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 4(13): 412-438.

Gavaz S (2006) Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri zerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi* (31): 1-18.

Gökçek LG, Akyüz F (2013) Sümer Kanunları. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* IX(I): 1-9.

Hakman M (2015) Roma İmparatoru Claudius ve Oğlu Britannicus'un lmnn Arkasındaki Kadın: Locusta. *Selevcia Ad Calycadnm Dergisi* (5): 31-50.

Kaçar T (2005) İmparator Constantinus'un Yükselişi. *Tarih Araştırmaları Dergisi* XX(I): 135-155.

Kaya MA (2006) Roma İmparatoru Septimus Severus Döneminde Anadolu. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24(39): 27-48.

Kılıç Y (2019) Eski Mezopotamya'nın Büyük Arşivleri. *Kafdağı Dergisi* 2(4): 88-106.

Küçük E (2017) Eski Roma'da Cumhuriyet Dönemi Halk Meclisleri ve Yasa Yapım Süreçleri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 7(1): 199-214.

Memiş E (2018) Hurri-Mitanni Ortaklığının Eski Yakındoğu Tarihine Yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6(15): 296-303.

Metin H, Lamba M (2016) Hititler'den Roma İmparatorluğu'na Kadar Anadolu Uygarlıklarında Yönetim Yapısı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 12(27): 155-174.

Pınarcık P (2012) Urartu Krallığının Tarihi Coğrafyası Hakkında. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27(2): 459-482.

Sever H (2011) Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 6(1-2): 421-428.

Sever H, een S (1990) Kültepe'deki II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu'nun Siyasi Tarihi ile İlgili Yeni Gelişmeler. *XI. Türk Tarih Kongresi* 1: 479-488.

Tarhan MT (1982) Urartu Devleti'nin Kuruluş Evresi ve Kurucu Krallardan "Lutipri/Lapturi" Hakkında Yeni Görüşler. *Anadolu Araştırmaları Dergisi* (8): 69-114.

Tuncel M (2011) Birinci Coğrafya Kongresinde Türkiye Coğrafi Bölgelerinin İsimlendirilmesi, Sınırlarının Tespiti ve Günümüze Etkileri. *Türkiye Coğrafya Dergisi* (57): 1-10.

Türkoğlu GH (2011) Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11(2): 251-289.

Ünsal V (2018) Urartu ve Frig Devletleri'nin Yıkılışında Bozkır Kavimlerinin Rolü. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(3): 117-143.

Yıldırım GS, Yürüdür E (2017) Askeri Darbe Algı, Bilgi ve Tutum Ölçeği Gerçeklik ve Güvenilirlik Çalışması. *Article History Dergisi* 7(2): 317-338.

Yiğit T (1997) MÖ II. binyıl Anadolu Kentlerinde Samuha'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine Bir Araştırma. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 19(30): 273-287.

Yiğit T (2007) Eski Hitit Dönemi'ne Ait Bir Ferman. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 26(44): 1-8.

- **Bildiriler**

Kuzuoğlu R (2010) MÖ II. Binin İlk Çeyreğinde Anadolu'da Yaşanan İsyanlar ve İç Huzursuzluklar. *VII. Uluslararası Hititoloji Bildirileri*, Çorum, Ağustos 25-31 479-488.

- **Tezler**

Ası ZH (2019) Urartu Siyasi Tarihi ve Devlet Dini. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.

Avcıbay Y (2018) İkinci Meşrutiyetten Günümüze Türk Siyasal Hayatında Darbeler ve Darbe Girişimleri. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Baz F (1998) Roma İmparator Kültü. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bülbül C (2005) Eskiçağ Tarihinde Sami Göçleri. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Dalkılıç S (2016) Orta Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Gülmühammet HP (2004) Elam Siyasal ve Kültür Tarihi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Konakçı E (2006) Urartu Krallığı'nda Toplu Nüfus Aktarımları ve Bu Uygulamanın Urartu Kültürüne Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Örnek Y (2013) II. Constantinus Dönemi'nde Roma İmparatorluğu. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

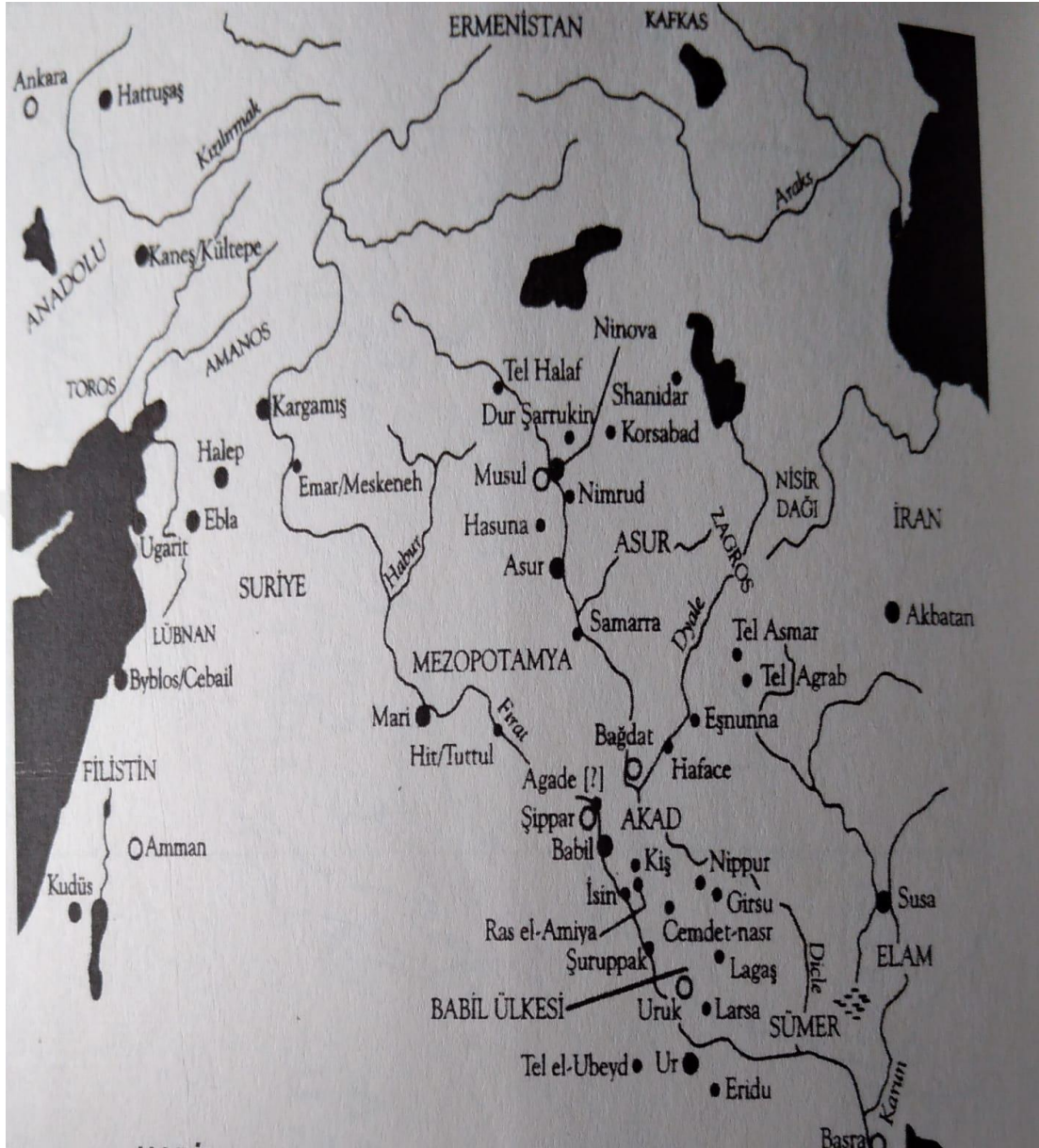
Sarıtaş DÖ (2010) Cumhuriyet Döneminde Roma Vergi Sistemi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Eskişehir.

Tamer S (2010) Hurri Siyasi Tarihi ve Kültürü. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- **İnternet Kaynakları**

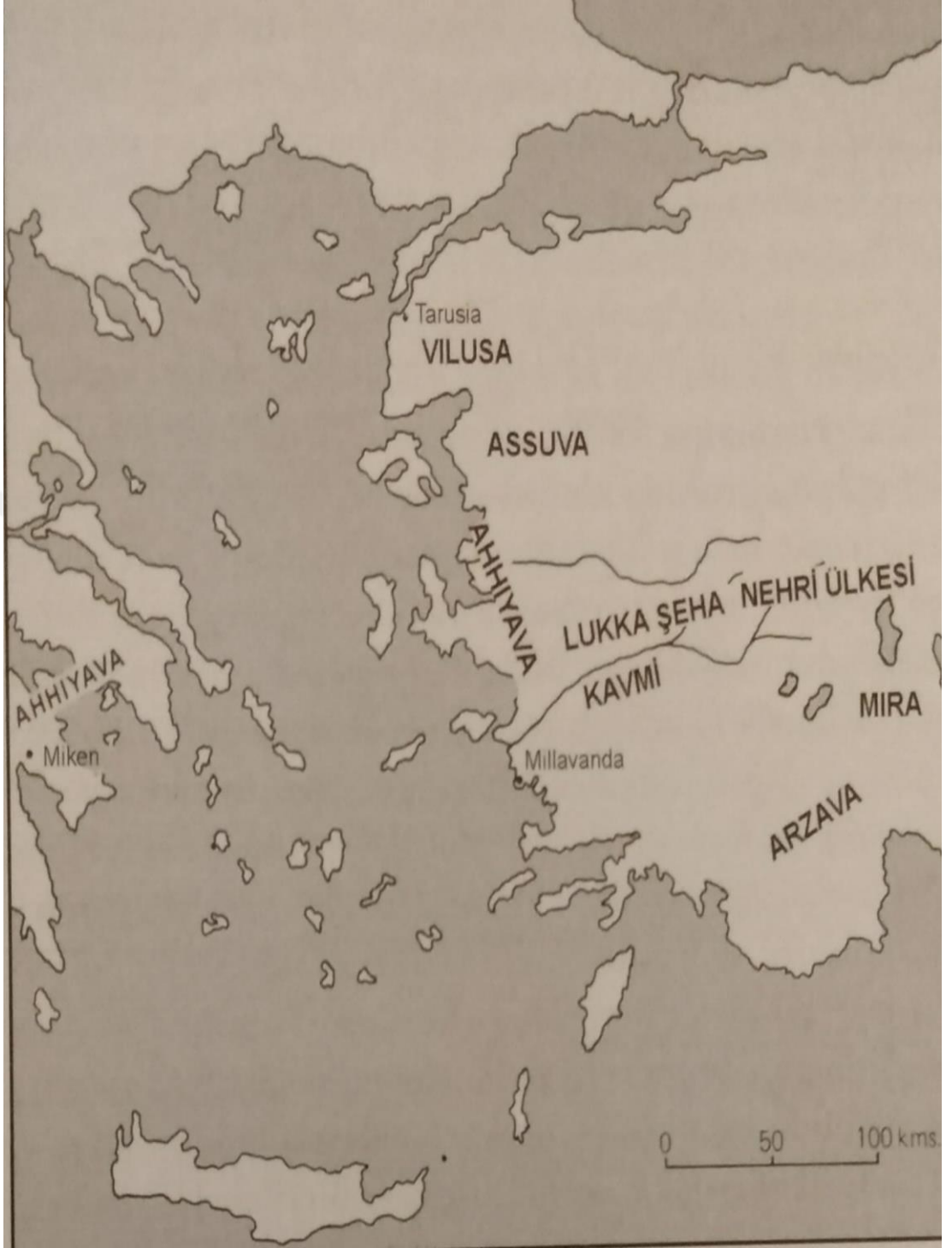
TDK. Darbe Maddesi. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=DARBE>

EKLER

EK 1. Eski Mezopotamya'nın Coğrafi Konumu³⁵⁷

³⁵⁷ Jean Bottero, **Eski Yakınoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a**, Adnan Kahiloğulları Pınar Güzelyürek Lale Arslan Özcan (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2005, 12.

EK 4. Hitit Çağı Anadolu.³⁶⁰

³⁶⁰ Macqueen, 41.

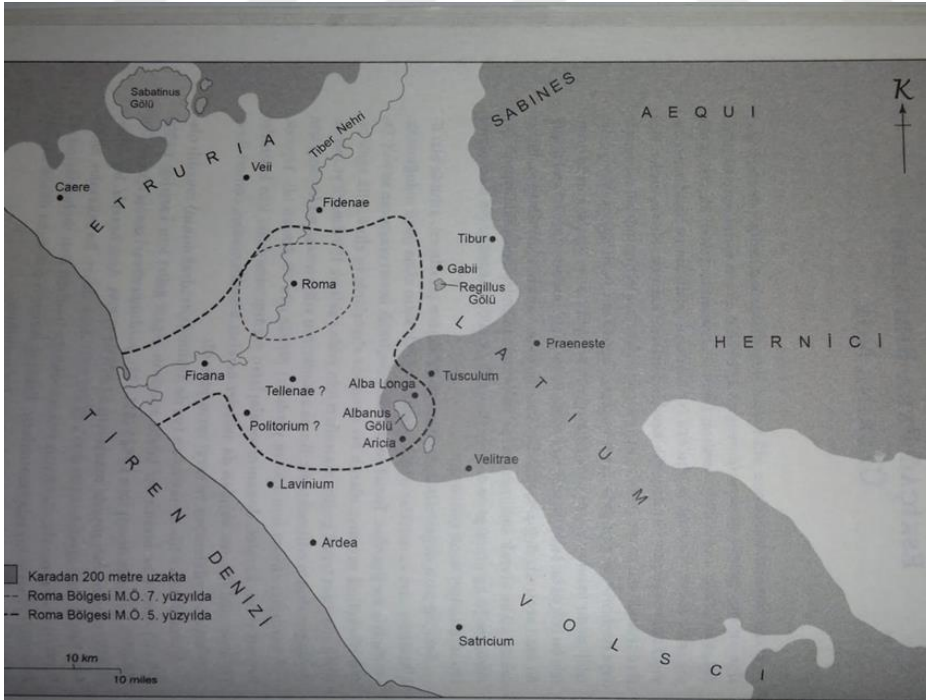

EK 5. Hattiler zamanında Anadolu.³⁶¹

³⁶¹ Akurgal, 1.

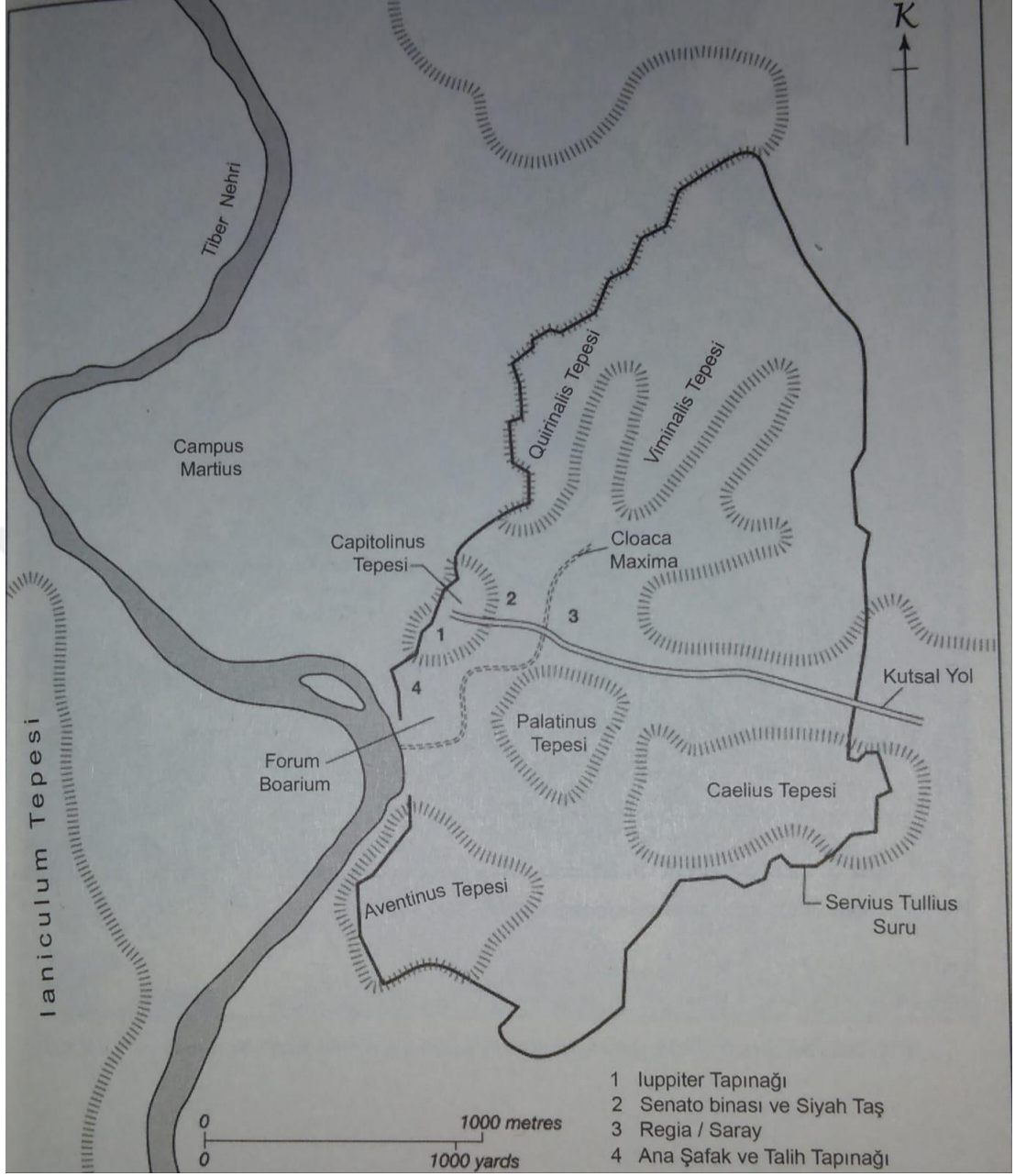
EK 8. Tarquinius Süperbus.³⁶⁴

EK 9. Eski Latium ve komşuları.³⁶⁵

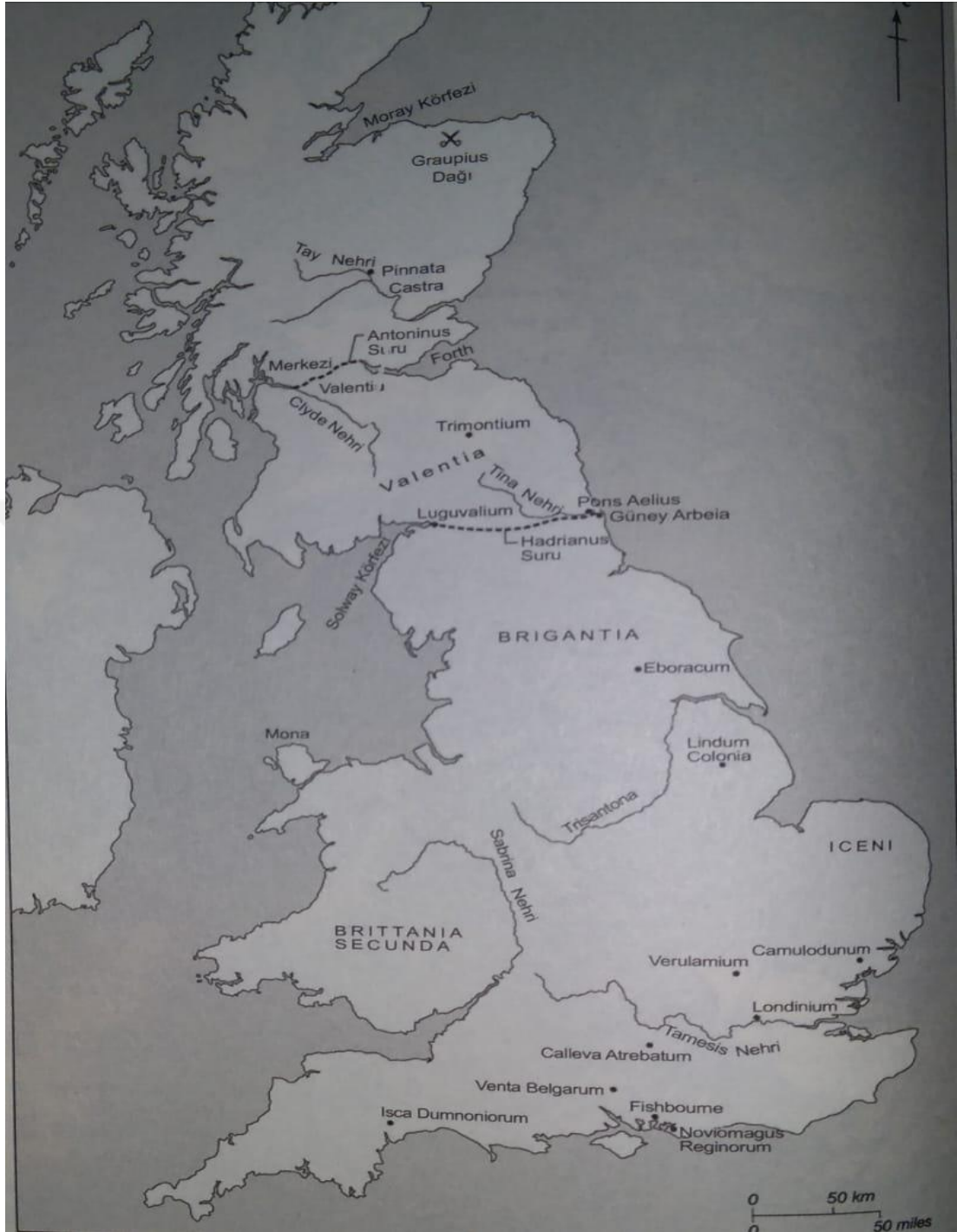
³⁶⁴ Bahar, 14

³⁶⁵ Faulkner, 16

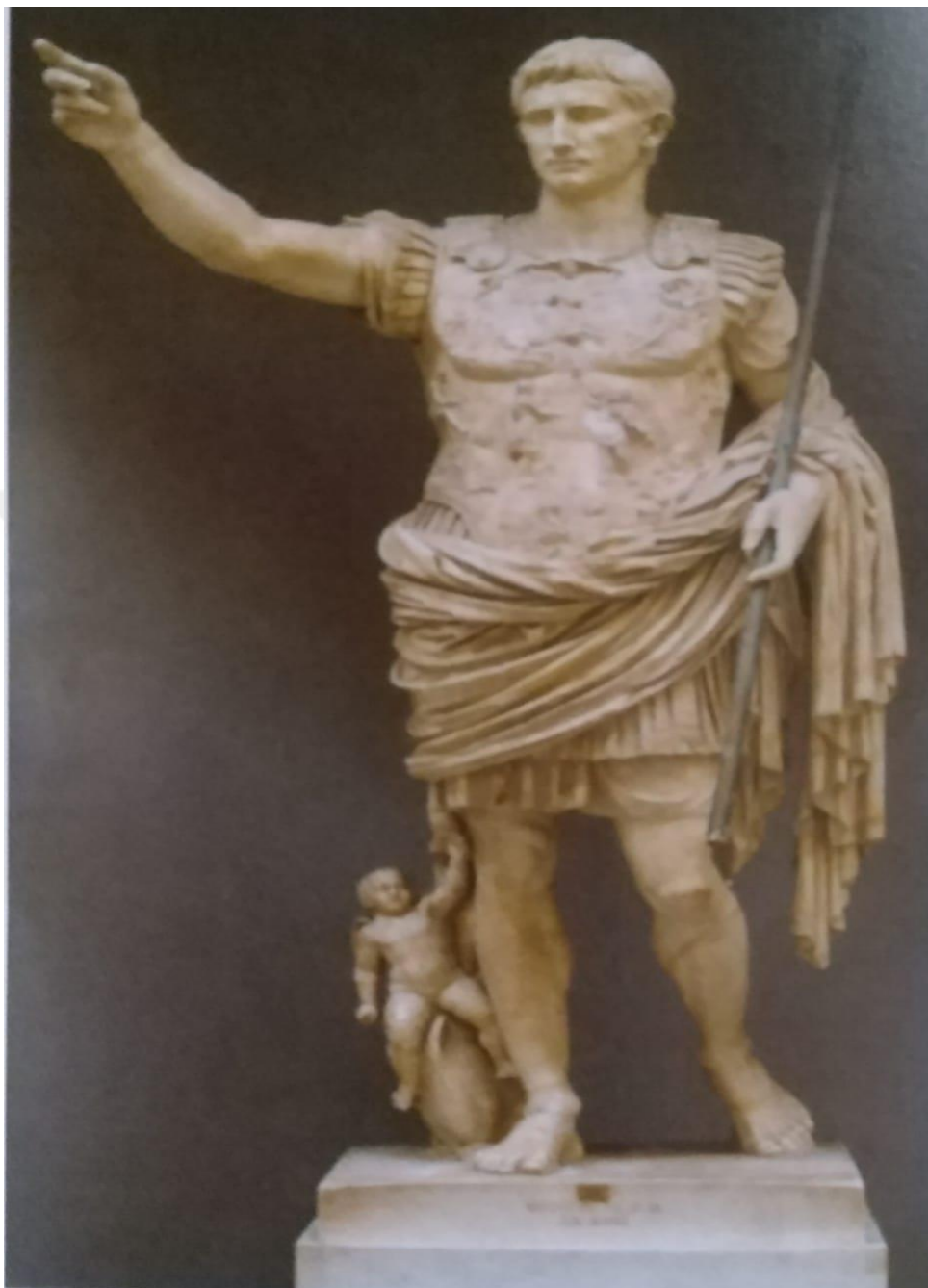
EK 10. MÖ 7. ve 5. yüzyılda erken Roma.³⁶⁶

³⁶⁶ Faulkner, 17.

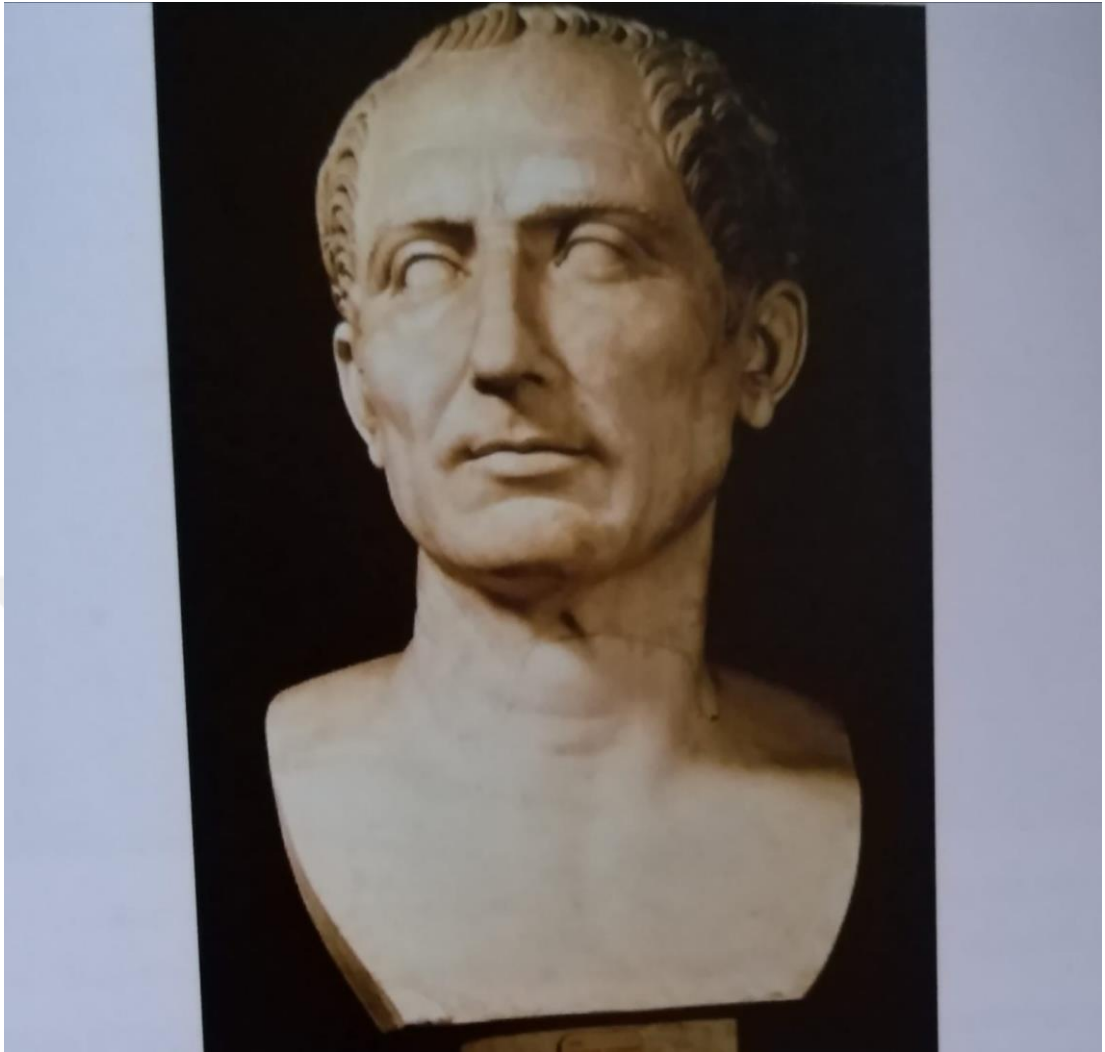
EK 11. Roma Britanya'sı.³⁶⁷

³⁶⁷ Faulkner, 28.

EK 12. Augustus.³⁶⁸

³⁶⁸ Faulkner, fotoğraflar.

EK 13. Caesar.³⁶⁹

³⁶⁹ Faulkner, fotoğraflar.

EK 14. Remus ve Romulus'un kurt tarafından emzirilmesi tasviri.³⁷⁰

EK 15. Theodosius.³⁷¹

³⁷⁰ Faulkner, Fotoğraflar.

³⁷¹ Faulkner, Fotoğraflar.

EK 16. Vitellus.³⁷²

EK 17. Caligula.³⁷³

EK 18. Claudius.³⁷⁴

³⁷² Bahar, Roma Bizans Tarihi, 41.

³⁷³ Bahar, 38.

³⁷⁴ Bahar, 39.

EK 19. Galba.³⁷⁵

EK 20. Domitianus.³⁷⁶

³⁷⁵ Bahar, 40.

³⁷⁶ Bahar, 44.

EK 21. Constantinus.³⁷⁷

³⁷⁷ Baker, 431.

EK 22. Akdeniz Dünyası ve Roma İmparatorluğu'nun Yayılımı.³⁷⁸

EK 23. Caracalla.³⁷⁹

³⁷⁸ Tekin, 228.

³⁷⁹ Tekin, 267.

EK 24. Severus Alexander.³⁸⁰

EK 25. III. Gordianus.³⁸¹

³⁸⁰ Tekin, 272.

³⁸¹ Tekin, 275.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı: Suna

Soyadı: YILDIRIM

Doğum Tarihi: 06.06.1995

İlk ve Orta Öğretim: Kayseri Pınarbaşı Kaynar İlköğretim Okulu

Lise: Argıncık Lisesi

Üniversite: Erciyes Üniversitesi

Bölüm: Tarih

Yüksek Lisans: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yayımlar: *Eski Çağ Anadolu'sunda Sürgün Politikası*, Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmaları Kongresi, Ankara 2018, Bildiri Özeti.

Eski Çağ'da Astronomi, Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmaları Kongresi, Ankara 2018, Bildiri Özeti.

Gmail: snyildirim5@gmail.com